

การกำเนิดและวิวัฒนาการของยันต์ในล้านนา The Origin and Evolution of Yantra in Lanna

พระรัตน์ภูมิ ไชยสาร

Phra Rattapoom Chaisan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: rattapom.jayasaro@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและการกำเนิดของยันต์ในล้านนา และ 2. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในยันต์ล้านนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการของยันต์ที่ปรากฏในสังคมล้านนาได้รับอิทธิพลความเชื่อจากทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์มาตั้งแต่โบราณ และผสมผสานกับศาสนาผีดั้งเดิมในพื้นที่ ทำให้เกิดพิธีกรรมความเชื่อเพื่อต่อรองกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ยันต์เป็นสัญลักษณ์ภาพแทนของพิธีกรรมในสังคมล้านนาและนำเอาอักษรธรรมล้านนามาใช้มาลงเขียนยันต์ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในยันต์ล้านนา พบว่า มีหลักพุทธธรรมพื้นฐาน ดังเช่น หลักศีล 5 บทสรรเสริญพระรัตนตรัย หลักพุทธคุณ 9 เป็นหลักธรรมเบื้องต้นที่พบการนำเอาอักษรย่อของแต่ละหลักธรรมมาลงอักขระยันต์ และพบว่าผู้ทำพิธีเขียนยันต์ ได้ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการประกอบทำยันต์ เช่น ไตรสิกขา พรหมวิหาร ฌราวาส และสังคหวัตถุ เป็นต้น

คำสำคัญ : ยันต์, ล้านนา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1. study the evolution and origin of Yantra in Lanna and 2. analyze the Buddhist principles that appear in Lanna Yantra. This is a documentary research.

The research results found that the development of Yantra that appeared in Lanna society was influenced by the beliefs of Buddhism and Brahmanism since ancient times and was combined with the original animist

religion in the area, resulting in a ritual belief to negotiate with the power of the sacred. Yantra is a symbol representing the ritual in Lanna society and uses Lanna Dharma letters to write Yantra. The Buddhist principles that appear in Lanna Yantra are found to include basic Buddhist principles such as the 5 precepts, the hymns praising the Triple Gem, and the 9 virtues of the Buddha. These are the basic principles that are found to use the abbreviation of each principle to write Yantra. It was also found that the person who performed the Yantra writing ceremony adhered to the principles of Buddhism in composing Yantra, such as the Tri-sikkha, the Brahmavihara, the laity, and the social spheres, etc.

Keywords: Yantra, Lanna, Buddhism

บทนำ

ล้านนาถือว่าเป็นดินแดนที่มีพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีต หลักฐานที่สำคัญของตำนานพงศาวดาร พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญในด้านวัฒนธรรม จารีต ประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนล้านนาในอดีต การนับถือพระพุทธศาสนา ศาสนา พราหมณ์ การนับถือผีบรรพบุรุษ และความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในดินแดนล้านนา จึงเกิดการผสมผสาน จนกลมกลืนในการปฏิบัติพิธีกรรม ทางศาสนา ระหว่างศาสนาพุทธและพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมของคนล้านนา ความเชื่อทางศาสนาของคนล้านนาเป็นไปในทำนองเดียวกันกับคนไทยโดยทั่วไป กล่าวคือเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม อาณิสสผลบุญอันเป็นเรื่องของศาสนาพุทธโดยตรง และเชื่อในไสยศาสตร์ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตามคตินิยมของพวกพราหมณ์ (เอมอร ชิตโตโสภณ, 2533: 5) อาณาจักรล้านนาจึงเป็นศูนย์กลางของความเจริญทั้งทางด้านพระพุทธศาสนาและประเพณี ความเชื่อต่างๆ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ยันต์หรือเลขยันต์ คือ ระบบการเขียนอักขระตัวหนังสือ ตัวเลข หรือภาพสัญลักษณ์ บรรจุกายในหรือภายนอก (มณี พยอมยงค์, 2543: 3) กรอบที่เป็นรูปทรงเรขาคณิต มีหลักฐานเกี่ยวกับระบบเลขยันต์ที่เก่าแก่ ในช่วงสุโขทัยและอยุธยา เช่น จารึกลานเงินอักษรขอม พบที่พระเจดีย์วัดพระบรมธาตุกำแพงเพชร กล่าวถึง “ตัวเทาะว์” อักษรโบราณ ที่จัดว่าเป็นอักษรยันต์ที่เก่าแก่ที่สุดแบบหนึ่งของไทย จากหลักฐานพบว่า ระบบยันต์ได้ถูกนำมาใช้งานในการสร้างพระพิมพ์แสดงให้เห็นว่ายันต์ เป็นเครื่องรางของขลังในอดีตจนถึงปัจจุบัน จนเกิดความเชื่อใน

การทำยันต์ต่างๆ รวมถึงการทำตะกรุดอีกด้วย ทำให้ยันต์ในล้านนามีหลากหลายรูปแบบ เช่น ยันต์เทียน ยันต์เทียนสืบชาติตา ยันต์เทียนพระเจ้าหลักเคราะห์ ยันต์เทียนจุฑาธุชาขึ้นบ้านใหม่ ยันต์เทียนจุดป้องกันสิ่งอัปมงคล ยันต์ประจำวันเกิด ฯลฯ ยันต์หัวเสาเอก ติดไว้เพื่อป้องกันภัยอันตรายทั้งปวงภายในบ้าน ยันต์พระฤๅษีตาไฟ เขียนใส่แผ่นทองเพื่อติดไว้ประตูบ้านเพื่อป้องกันสิ่งอัปมงคล ยันต์น้ำบ่อทราย เขียนใส่แผ่นเงินติดไว้กับร้านค้าจะได้ค้าขายร่ำรวย ยันต์อิติปิโสแปดด้าน เป็นยันต์พุทธคุณของพระพุทธเจ้าป้องกันได้ทุกอย่าง ยันต์หนิบ คือ ยันต์ด้านเมตตามหานิยม ทำให้น่ารักใคร่ ยันต์คลัง คือยันต์สำหรับป้องกันตัว แคล้วคลาดปลอดภัย เป็นต้น (ณัฐธัญ มณีนีรณ, 2553: 41-43)

ยันต์จึงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนล้านนา และเกี่ยวโยงระหว่างพระพุทธศาสนากับไสยศาสตร์ เนื่องจากในล้านนามีคัมภีร์ปี่สา อักษร เลขยันต์ อักษรธรรมล้านนาอยู่ตามวัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้พระสงฆ์ และฆราวาสก็มีการทำยันต์ต่างๆ ขึ้นมายึดเหนี่ยวจิตใจตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่คนล้านนาในปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่รู้ถึงคุณค่าของยันต์ โดยเฉพาะอักษรธรรมล้านนา ที่เป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดของคนล้านนา นับวันจะสูญหายไปจากดินแดนล้านนา ยันต์สามารถลงได้หลายอย่างตามความต้องการของผู้ทำ การเขียนยันต์และการเป่าคาถา การเรียกอักขระก็เป็นอุปเท่ห์ในการเขียนยันต์ และเป่ายันต์ ซึ่งบรรพบุรุษได้คิดค้นและได้บันทึกไว้ในปี่สาโบราณหรือสมุดข่อย ทั้งนี้เพื่ออนุรักษ์ไว้ และเผยแพร่ยันต์ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายแบบตามคัมภีร์ปี่สาหรือสมุดข่อย เพราะฉะนั้นครูบาอาจารย์ที่เป็นพระสงฆ์ และ นักปราชญ์ชาวบ้าน ตามภาษาของคนล้านนาที่ได้เรียกกันมาตั้งแต่อดีต ที่ได้จารึกขึ้นมาตามหลังพุทธธรรมของพระพุทธเจ้า และมีการใช้ตัวเลขล้านนา แทนอักขระภาษาล้านนาลงไปในตารางยันต์ตามที่ต้องการ ครั้งแรกก่อนที่จะมีการลงยันต์ลงอักขระของครูบาอาจารย์ตามล้านนาจะมีการกล่าวคำยอดคุณหรือกล่าวคำสรรเสริญถึงคุณของพระรัตนตรัย และคุณครูบา รวมถึงคุณ 108 ตามความเชื่อท้องถิ่น รวมถึงมีการขึ้นชั้นตั้งแบบล้านนา ทั้งนี้การลงยันต์ล้านนาจะมีการบริกรรมคาถากำกับทุกขั้นตอน ตั้งแต่การขีดเส้นยันต์ การลงตัวเลขยันต์ การลงอักขระยันต์ การวาดรูปยันต์ต่างๆ การสร้างตารางยันต์ การประกอบยันต์ เป็นต้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิวัฒนาการและการกำเนิดยันต์ในล้านนา พร้อมทั้งวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในยันต์ล้านนา อันจะเป็นการผสมผสานความเชื่อทั้งในมิติพระพุทธศาสนาและในวิถีปฏิบัติของชาวล้านนาให้เกิดความสมดุลและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป

คำถามวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการและการกำเนิดของยันต์ในล้านนา
2. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในยันต์ล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เอกสารหลักที่ใช้คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ปิสา ไบลาน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องยันต์ในล้านนา พร้อมทั้งศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และตำรา ทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไป รวมทั้งเอกสาร งานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้
3. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง
4. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำมาเสนอผลการวิจัย รายงานพรรณนา

ผลการวิจัย

1. วิวัฒนาการและการกำเนิดของยันต์ในล้านนา

ความหมายของ ยันต์ ในพจนานุกรมภาษาไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 หมายถึง ตารางหรือลายเส้นเป็นตัวเลข อักษรหรือรูปภาพที่เขียน สัก หรือแกะสลักลงบนแผ่นผ้า ผิไม้ โลหะ ถือว่าเป็นของขลัง เช่น ยันต์ตรีนิสิงเห ยันต์พระเจ้า 5 พระองค์ เรียกเสื้อหรือผ้า เป็นต้น ที่มีลวดลายเช่นนั้นว่า เสื้อยันต์ ผ้ายันต์ เรียกกิจการที่ทำเช่นนั้นว่า ลงเลขยันต์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 898)

ความหมายของ ยันต์ หรือยันต์ล้านนา ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ หมายถึง รูปต่างๆ ทั้งที่เป็นลายเส้น อักษร ตัวเลข หรือภาพสัญลักษณ์ที่เขียนลงบนแผ่นผ้าหรือวัสดุอื่นๆ เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นกระดาศ และบนวัสดุธรรมชาติ เช่น กะลามะพร้าว ใบมะพร้าว ไบลาน หรือหรือผิวกายมนุษย์ โดยที่ต้องมีการทำให้วัตถุที่มีลายดังกล่าวเป็นของขลังที่สามารถอำนวยประโยชน์แก่ผู้ครอบครองตามลักษณะการใช้งานของยันต์นั้นๆ (ปวงคำ ตัญเจริญ, 2542: 5474)

อินสม ไชยชมภู ได้กล่าวในหนังสือยันต์และคาถา ของดีเมืองเหนือ ว่า ยันต์ ได้แก่ การเขียนอักษร หรือคำที่เป็นคาถาลงใน ตาว่าง ของเรือนยันต์หรือโป่งยันต์ ซึ่งมีรูปแบบและ

ขนาดต่างๆ ตามที่ครูบาอาจารย์แต่กาลก่อนได้จัดทำไว้ โดยขีดเขียนลงบนแผ่นกระดาษบ้าง แผ่นผ้าบ้างแผ่นโลหะ เช่น แผ่นเงิน แผ่นทองคำบ้าง ลงบนแผ่นผ้า เรียกว่าผ้ายันต์ ลงใส่เส้น เรียกว่าเส้นยันต์ ลงบนแผ่นเงิน แผ่นทอง เรียกว่า ยันต์ เฉยๆ แต่นิยมเรียกตามลักษณะของยันต์ นั้นๆ เช่น ยันต์โทน ยันต์แผด ยันต์หนึบ ยันต์สายขาว ยันต์สายแดง ยันต์กลุ่ม เป็นต้น (อินสม ไชยชุมภู, 2552: 1)

ดังนั้น “ยันต์ล้านนา” จึงมีความหมายที่หลากหลาย โดยส่วนใหญ่กล่าวถึงการเขียนและจารลงในวัตถุ ดังเช่น การเขียนลายเส้น ตาราง รูปสัตว์ต่างๆ ลงบนวัตถุต่างๆ อาทิ กระดาษ แผ่นโลหะ กะลามะพร้าว ใบลาน ใบตาล ลงใส่ไม้และบนเรือนร่าง เป็นต้น และยันต์ส่วนใหญ่จะใช้อักษรธรรมล้านนา(ตัวเมือง) เป็นอักขระจารและเขียนยันต์ เรียกว่ายันต์ล้านนา

ความเป็นมาและพัฒนาการของยันต์

การศึกษาความเป็นมาและพัฒนาการของยันต์ที่ปรากฏในล้านนา จากเอกสาร ตำรา และบทสัมภาษณ์ เบื้องต้นพบว่า พัฒนาการของยันต์ที่ปรากฏในสังคมล้านนาได้รับอิทธิพลความเชื่อจากทางศาสนาพุทธศาสนา พราหมณ์ มาตั้งแต่โบราณ และมีการปะทะสังสรรค์กับศาสนาผีดั้งเดิมในพื้นที่ ก่อให้เกิดพิธีกรรมความเชื่อเพื่อต่อรองกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมดังกล่าวสามารถพบเห็นทั่วไปในพื้นที่ล้านนา ดังเช่น เรียกขวัญนาคในพิธีบวช (สุจิตต์ วงศ์เทศ, 2560: 144) เป็นต้น และเมื่อย้อนมองอดีตคุณค่าทางศาสนาผ่านสื่อพิธีกรรมได้เยียวยาปัญหาทางด้านจิตใจและสร้างขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิตของผู้คนนอกจากภาพสะท้อนของพิธีกรรมที่มีต้นตอจากความเชื่อทางศาสนา ยันต์ในสังคมล้านนา เช่นเดียวกันได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือสัญลักษณ์แทนความเชื่อ เพื่อตอบสนองภาวะทางจิตใจ

ทั้งนี้ยันต์ในสังคมล้านนามีการสืบทอดรุ่นสู่รุ่นมายาวนาน และคุณสมบัติของยันต์มีหลากหลายประการ การผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนาทำให้ยันต์ มีทั้งลักษณะฝ่ายขาวและฝ่ายดำ อย่างไรก็ตามความเชื่อกระแสหลักของศาสนาพราหมณ์ที่มีต้นตอจากอินเดีย ก่อให้เกิดการปรับปรนความเชื่อในพื้นที่เอเชียอาคเนย์ พัฒนาการการไหลบ่าความเชื่อเข้าสู่ล้านนาดังกล่าว ทำให้ยันต์เข้ามาเป็นสัญลักษณ์ภาพแทนของพิธีกรรมในสังคมล้านนาและนำเอาอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) ซึ่งเป็นภาษาประจำถิ่น มาใช้มาลงอักขระเลขยันต์ให้พบเห็นทั่วไป

ในยุคล้านนาได้รับอิทธิพลเรื่องยันต์จากวัฒนธรรมรอบข้างหลากหลายด้าน โดยเฉพาะปากฝั่งทางพม่าเมื่อแบ่งตามยุคสมัยพบว่า มีการรับวัฒนธรรมด้านความเชื่อไสยศาสตร์จากมอญและรับวัฒนธรรมความเชื่อจากพุกาม ซึ่งสามารถอธิบายดังนี้ ความเชื่อไสยศาสตร์จากมอญ พระพิฆณูพล สุวณฺณรูปโป สันนิษฐานว่า ยันต์ล้านนาน่าจะมีการสืบทอดมาจากทางมอญพม่าเพราะเป็นวัฒนธรรมกระแสหลัก ในอดีตดินแดนล้านนากับมอญแนบชิดติดกันและ

มีความสัมพันธ์กันมาแต่ยาวนาน ทั้งในเรื่องประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ซึ่งต่างจากไทยกลางที่มีการสืบทอดเรื่องยันต์จากขอม เหมือนตัวอักษรทางล้านนาใช้อักษรเมอญโบราณ ไทยกลางใช้อักษรจากขอม ภายหลังมามีการผสมผสานรูปแบบอักษรบ้างแต่ก็ไม่มีมาก ซึ่งสังเกตได้จาก อูณาโลม การขมวดมมยันต์ให้เป็นรูปบ่วง วิธีลง นะ ต่างๆ การลงองค์พระธรรมสาร ซึ่งแต่เดิมยันต์ล้านนาไม่ปรากฏวิธีการเหล่านี้ ทว่ายันต์ทั้ง 2 สายต่างใช้ร่วมกันมาตั้งแต่โบราณ ดังเช่น ยันต์นวภา ยันต์อิติปิโส โดยเฉพาะบทคาถาพุทธมนต์ที่เป็นภาษาบาลีเป็นต้น และการลงยันต์แบบถอดเป็นตาม้าหมากรุก รูปทรงเรขาคณิตต่างๆ รูปคน สัตว์ สถานที่ ที่ ความเหมือนและความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามจากทบทวนเอกสารทางประวัติศาสตร์พบว่า ยุคสมัยพระญาติโลกราช ยุคสมัยพระเมืองแก้ว ยุคสมัยพม่าปกครองล้านนา รวมถึงพระญาณาวีระ พบว่าความสัมพันธ์ในเชิงต่างๆ ของล้านนาและพม่า มีอิทธิพลต่อด้านศาสนา ศิลปะ วิทยาการต่างๆ มีการผสมผสานวัฒนธรรมด้านความเชื่อในดินแดนแถบนี้

ทั้งนี้ ยุคสมัยเมอญโบราณ ในพุทธศตวรรษที่ 16 ก่อนพุทธศาสนาเถรวาทจากลังกา พบว่ามีนิกายอารี อารัญหรืออาริยะ ซึ่งเป็นนิกายม้นตريانมีการแพร่หลายของคำสอนหลักความเชื่อและมีวัตรปฏิบัติแบบไสยเวทย์ (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551: 9) หลังจากพระเจ้าอนโธรมังข่อเรื่องอำนาจยุคสมัยพุกามและมีพระราชอำนาจเหนือชาวมอญ พระองค์ต้องการปฏิรูปพระพุทธศาสนาให้กับมาบริสุทธิ พระองค์ได้นิมนต์พระภิกษุชิน นิกายเถรวาทจากลังกาเข้ามาเผยแผ่ ทำให้พระพุทธศาสนาพุกามยุคนี้มีความเจริญรุ่งเรือง อย่างไรก็ตามนิกายอารีซึ่งเป็นนิกายดั้งเดิมมีมาก่อนการนิกายเถรวาทในลังกา ยังคงมีอิทธิพลต่อความเชื่อผู้คนแถบนี้ โดยเฉพาะนิกายอารีได้ถอยร่นเข้ามามีอิทธิพลในยุคสมัยอาณาจักรสุโขทัย และตั้งข้อสังเกตได้ว่าในยุคล้านนา สมัยของพญากือนาในปี พ.ศ. 1912 ได้นิมนต์พระสุมนเถรจากสุโขทัยเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อพระสุมนเถรเดินทางถึงเมืองหริภุญชัย พญากือนาโปรดให้พำนักอยู่ที่วัดพระยืน และได้บรรพชา อุปสมบทชาวเมืองหริภุญชัยจำนวนมาก นอกจากนั้นพญากือนาโปรดให้พระสงฆ์พื้นเมืองนิกายเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี บรรพชาอุปสมบทใหม่กับพระสุมนเถร (สามเณรธิตต์ แจ้ใจ, 2559: 19) การชำระนิกายบวชใหม่ได้สะท้อนถึงพุทธศาสนานิกายเดิมที่ยังมีความต่างพร้อมด้วยข้อวัตรและการปฏิบัติและเอนเอียงไปทางมหายาน

ขณะเดียวกันยุคสมัยล้านนาก็ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาจากพุกามเช่นเดียวกัน ด้วยการจาริกของพระสงฆ์ในล้านนา ดังมีพระภิกษุไทยวนและไทสยามจำนวนหนึ่ง ได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยจากพุกาม ปรากฏหลักฐานตำนานและจารึกร่วมสมัยว่า มีพระภิกษุหลายรูปมีฉายาที่เกี่ยวข้องกับพุกาม ดังเช่น พระพุทธกาม ผู้แต่งตำนานมูลศาสนา ฝ่ายวัดสวนดอกเป็นต้น และนอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานจารึกพระมหาราชครูเชียงใหม่จารึกไปทะนุบำรุงพระ

ศาสนาที่พระเจดีย์ขแห่งซีโง เมืองพุกามถึงสามครั้ง และเป็นที่น่าตั้งข้อสังเกตว่า อาณาบริเวณพระเจดีย์ขแห่งซีโงเป็นภาพสะท้อนร่องรอยการสถาปนาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามคติมหายาน แม้ยุคสมัยพระเจ้าอโนรธาจะมีเปลี่ยนแปลงมานับนิกายเถรวาทจากลังกา แต่ยังคงพบว่าการประกอบพิธีกรรม การกำหนดขอบเขตพื้นที่พิธีกรรม ขณะเดียวกันเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมมีการประดับประดา ปั้นใหญ่ ปั้นเล็ก โล่ หอก ดาบ ธนู ฆ้อง การเชิญปราชญ์ราชบัณฑิตและพราหมณ์มาประกอบพิธี และอาณาบริเวณพระธาตุยังมีการรวบรวมผืนดิน 37 ตน ที่ชาวบ้านนับถือ มาสถิตรอบเพื่อรักษาพระเจดีย์ในสมัยพระเจ้าอโนรธาในแง่ของเผ่าพันธุ์นั้นมีทั้งเชื้อสายพม่า มอญ ไท (โหลง) เขกอาหรับ และโยนหรือยวน (ล้านนา) (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2560: 56) แต่กระนั้นพระเจดีย์ขแห่งซีโงได้แสดงถึงความสำคัญในฐานะการเป็นหลักประธานของบ้านเมืองซึ่งมีเพียงแต่พม่าเท่านั้น แต่ยังรวมถึงเชียงใหม่ด้วย (วทีญญู ฟักทอง, 2555: 5-9) การที่เชียงใหม่เป็นเมืองใหญ่ของอาณาจักรล้านนาในอดีต และทริภุญไชยหรือลำพูนอยู่ภายใต้การปกครองของเชียงใหม่ในขณะนั้น ได้รับอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาต่างกล่าวมาข้างต้น ทำให้แนวคิดจากพุกามไหลจากเชียงใหม่สู่ลำพูน กอปรกับในยุคพื้นเมืองเชียงใหม่สมัย “เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง” การกวาดต้อนชาวยอง ลื้อ เชน ของพระเจ้ากาวิละ จากฝั่งรัฐฉานตะวันออก ซึ่งมีวัฒนธรรมร่วมมาและภาษาเขียนที่คล้ายคลึงกันกับล้านนา เข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในจังหวัดลำพูน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าในพื้นที่พหุวัฒนธรรมทางภาษาในจังหวัดลำพูนอดีต นอกจากจะมีการใช้อักษรธรรมล้านนาลงยันต์ น่าจะคงมีอักษรธรรมของลื้อและเชนลงยันต์ด้วย

เมื่อทบทวนการใช้ยันต์ในสมัยล้านนา พบว่าหลักฐานชี้ชัดมีการใช้ยันต์มาแต่เมื่อใด ไม่มีการปรากฏชัดแต่สันนิษฐานว่า คงมีการใช้มาตั้งแต่สมัยพระเมื่องแก้ว (พ.ศ.2038-2068) เพราะมีครั้งหนึ่งที่พระองค์ทรงประจวบ มีพระภิกษุชาวลำปางทำพิธี “ส่ง” (ส่งเคราะห์) หรือส่งเวรถวาย ได้ทำพิธีแก่พระเมื่องแก้วจนทำให้พระเมื่องแก้วพ้นจากอาการประชวรและในครั้งอาจมีการใช้ยันต์มาแล้ว นอกจากนั้น ในแถบหัวเมืองล้านนายังมีจารึกโบราณหลายแห่งที่มีลักษณะรูปแบบคล้ายยันต์บรรจุพระคาถาไว้ เช่น จารึกวัดเชียงมั่น จารึก ประตูป่าแพ จารึกเจ้าอารามคันธะ เป็นต้น และเป็นที่น่าสังเกตคือจารึกทั้งหมดมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

ประเภทและลักษณะของยันต์ล้านนา

การลงยันต์มีหลายอย่าง เช่น การสักยันต์ลงบนผิวหนัง หรือสักยันต์เป็นรูปตัวสัตว์ต่างๆ หรือเป็นตารางไม่ว่าจะเป็นด้านเมตตา คงกระพันชาตรีหรือ (ข้ามคง) และด้านมหาอำนาจ เสริมดวงชะตา เสริมบารมี แคล้วคลาดปลอดภัย กันคุณไสย มนต์ดำ ต่างๆ ยันต์ที่พบในล้านนาแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

- 1) ประเภทที่ใช้ในด้านเสน่ห์เมตตามหานิยมค้าขาย เช่น ยันต์ธงพระฉิมพลีมหา

เถร ยันต์ดอกไม้มือเมืองสวรรค์ และยันต์แก้วมณีโชติแห่งพระยาจักรวัดไตรราช เป็นต้น

2) ประเภทที่ใช้ในด้านคงกระพันชาตรีมหาอำนาจแคล้วคลาดปลอดภัย เช่น ยันต์กำปึงแก้ว ยันต์ผัด (หมุน) ยันต์ลึงลม เป็นต้น

3) ประเภทยันต์เทียมน เช่น ยันต์เทียมนลคราะห์ สืบชาติตา รับโชค ยันต์เทียมนแก้ว (คุณไสย) 3. ยันต์เทียมนทำเสน่ห์ 4. ยันต์เทียมนผ่าจัน เป็นต้น

4) ประเภทยันต์สำหรับสักลงบนเรือนร่างบนผิวหนัง ประกอบด้วย 1. ด้านเมตตามหานิยมโชคกลาง 2. ด้านคงกระพันชาตรี 4. ด้านมหาอำนาจ 5. กันคุณไสย

5) ประเภทยันต์สำหรับกันคุณไสยและภูตผีปีศาจ เช่น ยันต์กำสัเท้อน ยันต์บังตาผีพ่อเกิดแม่เกิด ยันต์บังตาผี ยันต์กันผีป่าผีดง เป็นต้น

องค์ประกอบของยันต์ล้านนา

1) ผู้ที่ทำยันต์ในล้านนา ในการทำยันต์ของคนล้านนานั้นผู้ที่จะทำยันต์ได้นั้นต้องเป็นพระสงฆ์หรือผู้ที่เคยบวชเรียนในวัดมาก่อนและได้ศึกษาเรียนรู้อักขระธรรมล้านนา และได้ลาสิกขาออกมาเป็นฆราวาสทางล้านนาเรียกบุคคลเหล่านั้นว่า พ่อน้อยพ่อหนาน

2) วัสดุที่ใช้ทำยันต์ ในการทำยันต์ของล้านนานั้นมีความจำเป็นต้องใช้อุปกรณ์หลายๆ อย่างดังนี้ (1) แผ่นโลหะ 5 อย่างคือ แผ่นทองคำแท้ แผ่นเงินแท้ แผ่นทองเหลือง แผ่นทองแดง แผ่นตะกั่ว (2) เชือกถักยันต์ (3) ไม้กระดาน (4) เหล็กสำหรับม้วนตะกรุด (5) ปากกาหรือดินสอ (6) เหล็กจัน (7) หมึกสำหรับไว้สักยันต์ และ (8) ไม้บรรทัด

3) ฤกษ์ยามในการทำยันต์ของล้านนา ฤกษ์ยามในการลงเลขยันต์ทำตะกรุดของล้านนาดังตามที่ปรากฏในพัสสาโบราณนั้นคนล้านนาโบราณเมื่อจะลงเลขยันต์ทุกด้าน จุดเทียนบูชาเทียนต่างๆ หรือทำพิธีมงคล กินแขกแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ย้ายที่อยู่ ในล้านนานั้นนิยมจะหาฤกษ์ยามยามดี จะต้องไม่ตรงกับวันเสียประจำเดือนของล้านนา และเลือกยามฤกษ์งามยามดีเช่น ยามอุทฺธงราชยามไชยยะลาภัง ยามปาณะโกชะณัง เลือกวันที่เป็นมงคลเท่านั้นตามที่ปรากฏในพัสสาของล้านนา

2. ลักษณะการปรากฏของหลักพุทธธรรมในยันต์ล้านนา

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในยันต์ล้านนาจะเห็นว่าพบหลักพุทธธรรมที่แสดงออกมา 2 ลักษณะ คือ 1. ลักษณะรูปธรรมที่ปรากฏในยันต์ล้านนา 2. ลักษณะนามธรรมที่ปรากฏในยันต์ล้านนาทางอ้อม

1) ลักษณะรูปธรรม คือ สิ่งที่ปรากฏออกมาในรูปของอักขระต่างๆ โดยการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีใจความสำคัญนำมาเขียนลงเป็นรูปยันต์ต่างๆ แต่จะสรุปย่อเอาเฉพาะส่วนที่เป็นใจความสำคัญ เช่น บทสรรเสริญพระรัตนตรัยหรือหลักธรรมต่างๆ

นำมาเขียนเป็นยันต์ เช่น ปา อะ กา มุ สุ ย่อมาจาก เบญจศีลทั้ง 5 ประการ คือ 1. ปาณาติบาต คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ และการเบียดเบียนสัตว์ 2. อทินนาทาน คือ ละเว้นจากการลักขโมย ปล้นจี้ ฉกชิง วิ่งราว เป็นต้น 3. กาเมสุมิฉฉาจาร คือ ละเว้นจากการประพฤติดิตถ์ ล่วงละเมิดลูกเมียผู้อื่น 4. มุสาวาท คือ ละเว้นจากการพูดปด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ พูดส่อเสียด 5. สุราเมรัยะ คือ ละเว้นจากการเสพสุรา เพราะเป็นสาเหตุให้ทำผิดศีลข้อ

2) ลักษณะนามธรรม คือ ลักษณะที่ปรากฏออกมาในรูปแบบของคำสอนโดยไม่เขียนออกมาในลักษณะที่เป็นรูปของคาถาออกมาให้เห็นซึ่งจะเป็นการสั่งสอนและเผยแผ่โดยมียันต์ลั่นนาเป็นสื่อกลางในการสอดแทรกธรรมะคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยครูบาอาจารย์แต่ละท่านที่ทำยันต์ หรือ สักยันต์ต่างๆ ก็จะมีข้อกำหนดและข้อปฏิบัติให้ผู้ที่มีความศรัทธา มาขอให้ทำยันต์ หรือ สักยันต์บนร่างกาย ข้อปฏิบัติเหล่านั้นจะขึ้นอยู่กับอาจารย์แต่ละท่านกำหนด เช่น เมื่อนำยันต์ไปแล้วหรือได้สักยันต์นั้นบนร่างกายแล้ว จะต้องตั้งจิตตั้งใจให้เป็นสมาธิ และห้ามทำผิดศีลธรรม ต้องเป็นผู้ที่มีเมตตาต่อคนอื่น และสัจจะวาจา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าโบราณจารย์ท่านมีความชาญฉลาดที่จะน้อมนำบุคคลเหล่านั้นให้ถึงแก่นแท้แห่งธรรมโดยนำหลักธรรมเหล่านั้นลั่นแล้วแต่กลั่นกรองออกมาจากพระไตรปิฎก

จากการที่ได้ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในยันต์ลั่นนาพบว่ายันต์ลั่นนานั้นส่วนมากแล้วจะมีหลักพุทธธรรมควบคู่และแอบแฝงอยู่ในการศึกษายันต์ลั่นนาที่รวบรวมไว้ทั้งหมด สังเกตจากอักษรที่โบราณ ที่ครูบาอาจารย์ลั่นนาได้เขียนลงในยันต์ว่ามีความว่าอย่างไร และจากการที่ได้ศึกษาพบว่าอักขระในยันต์ส่วนใหญ่แล้วจะมีอักษรย่อของพุทธธรรม โดยมีหลักพุทธธรรมที่สำคัญ เช่น

ยันต์หัวใจศีล 5

ปา	อ	กา	มุ	สุ
อ	กา	มุ	สุ	ปา
กา	มุ	สุ	ปา	อ
มุ	สุ	ปา	อ	กา
สุ	ปา	อ	กา	มุ

=

ปา	อ	กา	มุ	สุ
อ	กา	มุ	สุ	ปา
กา	มุ	สุ	ปา	อ
มุ	สุ	ปา	อ	กา
สุ	ปา	อ	กา	มุ

ภาพที่ 1 ยันต์หัวใจศีล 5

ยันต์หัวใจศีล 5 เมื่อถอดรูปยันต์ออกมาเป็นตัวย่อ คือ “ปา อะ กา มุ สุ” ซึ่งมีความหมายดังนี้

ปา = ปาณาติบาตา หมายถึง เว้นจากการฆ่าสัตว์

อะ = อทินนาทานา หมายถึง เว้นจากการลักทรัพย์

กา = กาเมสุมิฉฉาจารา หมายถึง เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม

มุ = มุสาวาหา หมายถึง เว้นจากการพูดโกหก หลอกลวง

สุ = สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา หมายถึง เว้นจากการดื่มสุราและของมึนเมา

จากที่ได้ศึกษายันต์ล้านนาได้พบว่า มีหลักธรรมเรื่องเบญจศีลทั้ง 5 ประการ ปรากฏอยู่แสดงให้เห็นความชาญฉลาดของคนล้านนาของคนสมัยโบราณมีกลวิธีที่จะโน้มน้าวนำจิตใจของผู้คนให้เข้าหาพระพุทธศาสนาโดยการนำหลักของศีล 5 นำมาลงไว้ในยันต์หรือเป็นคาถาใช้สวดเพื่อให้บุคคลเหล่านั้นได้ระลึกถึงข้อปฏิบัติเบื้องต้น คือศีล 5 จึงได้นำเอาหลักธรรมข้อนี้มาสอดแทรกในยันต์แล้วเขียนลงเป็นอักขระธรรมล้านนาโดยย่อ สรุปเป็นใจความสำคัญว่า “ปา อะ กา มุ สุ” การที่โบราณจารย์ล้านนาได้นำเอาหลักศีล 5 เข้ามาสอดแทรกไว้ในยันต์ล้านนาก็เพื่อเป็นการชักจูงให้ประชาชนนั้นได้ยึดถือและปฏิบัติตามหลักของศีล 5 เพราะเป็นคุณธรรมเบื้องต้นสำหรับประชาชนทั่วไป

พุทธธรรมสำหรับผู้ทำยันต์ล้านนา

1) ไตรสิกขา พบว่าหลักไตรสิกขานั้นปรากฏในยันต์เกือบทุกประเภทโดยปรากฏออกมาเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา โบราณจารย์ได้นำหลักไตรสิกขามาใช้เพื่อให้เป็นเครื่องเตือนสติและเป็นอุบายในการสั่งสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาควบคู่กับการใช้ยันต์และตัวผู้สักเองคือผู้ทำยันต์หรืออาจารย์ผู้สักนั้นจะต้องมีหลักธรรมประจำใจ คือศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้ยันต์นั้นเกิดความศักดิ์สิทธิ์เพราะตัวของผู้ที่ทำนั้นมิศีลธรรมประจำใจในการทำยันต์ก่อนที่จะทำยันต์หรือทำการสัก ก็จะต้องทำจิตใจให้เป็นสมาธิและเกิดสงบภายในจิตใจไม่ลังเลสงสัย แล้วจึงเกิดเป็นปัญญาตามมา

2) พรหมวิหาร 4 พบว่า หลักธรรมเรื่องพรหมวิหาร 4 นั้นได้ปรากฏในยันต์ล้านนาทางด้านเมตตามหานิยม คำชายโชคลาภ การที่จะใช้ยันต์ด้านเมตตามหานิยม นั้น จะต้องจิตใจให้แน่วแน่และประกอบกับจิตที่เป็นกุศลไม่คิดในด้านลบ มีจิตใจที่ผูกผ่องเมตตาต่อผู้อื่น ไม่คิดอาฆาตปองร้ายมีความยินดีต่อผู้อื่น คิระระลึกถึงแต่คุณงามความดีและสิ่งที่ดีงาม ก็จะทำให้ยันต์ที่ได้รับไปนั้นบังเกิดผลทางด้านเมตตาต่อผู้อื่น

3) ขรราวาสธรรม 4 พบว่า ยันต์ล้านนานั้นได้พบหลักธรรมของขรราวาสอยู่ คือหลักขรราวาสธรรม เป็นหลักคำสอนของผู้ที่สักยันต์และผู้นำยันต์ไปใช้เพื่อให้ได้ผลที่ดี ข้อปฏิบัติของผู้ที่จะนำยันต์ไปใช้นั้นเมื่อมาขอให้สักหรือทำยันต์ให้ นั้น จะต้องให้นำหลักขรราวาสธรรมไปปฏิบัติควบคู่กับยันต์ที่สักหรือตะกรุดยันต์ที่นำไปใช้เพื่อยันต์นั้นจะเกิดผลและมีอานุภาพดัง

ความปรารถนาของตน

4) สังคหวัตถุ 4 พบว่ายันต์ล้านนานั้นได้พบหลักธรรมเรื่องสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักคำสอนที่ผู้ที่สักรยันต์และผู้นำยันต์ไปใช้เพื่อให้ได้ผลที่ดี การที่จะใช้ยันต์ให้มีผลนั้นบุคคลผู้ที่บูชายันต์นั้นจะต้องมีหลักธรรมเรื่อง สังคหวัตถุ อยู่ในจิตใจเพื่อยันต์นั้นจึงจะได้มีผลตามภาพสมปรารถนาที่ตนปรารถนา

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยได้ข้อสรุปที่สามารถนำมาอภิปรายผล คือ ความเป็นของยันต์ในล้านนานั้นน่าจะมีก่อนที่ล้านนาจะรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักแล้ว จนเมื่อล้านนานับถือพระพุทธศาสนา ในช่วงแรกนั้นเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน วัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมจึงสอดคล้องกับวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ทำให้เกิดรูปแบบและวัฒนธรรมทางศาสนาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว สอดคล้องกับงานวิจัยของ **วรรณะ มูลขำ** (2545) ศึกษาเรื่อง “ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ปรากฏในพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ได้ 3 ประการ กล่าวคือ อิทธิพลที่มีต่อพิธีกรรมทางด้านแนวคิดและคติความเชื่อต่างๆ ที่ปรากฏ อิทธิพลที่มีต่อพิธีกรรมทางด้านอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ของพิธีกรรม และอิทธิพลที่มีต่อพิธีกรรมทางด้านวิถีปฏิบัติ และพิธีการต่างๆ เช่น การเซ่นสรวงในพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่แสะ ย่าแสะ บทสวดมนต์ คาถา หรือมนตร์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมโดยพระสงฆ์ เพื่อก่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนความเป็นมงคลต่างๆ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระพิชญ์พล สุวณฺณรูป (รูปทอง)** (2545) ได้ศึกษา “หลักพุทธธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในยันต์เทียนล้านนา : กรณีศึกษาเฉพาะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง” พบว่า ยันต์เทียนล้านนาแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่หวังผลทางดี หรือฝ่ายขาว ได้แก่ ยันต์เทียนลดเคราะห์ยันต์เทียนสืบชาติตา และยันต์เทียนรับโชค เป็นต้น ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในปัจจุบัน และประเภทที่หวังผลทางร้าย หรือฝ่ายดำ ได้แก่ ยันต์เทียนผ่าจัน เป็นยันต์เทียนสำหรับใช้ทำให้เลิกรากัน ยันต์เทียนแข่ง เป็นยันต์เทียนสำหรับใช้แข่งคนที่ไม่นชอบพอกัน ยันต์เทียนเสน่ห์ เป็นยันต์เทียนสำหรับใช้เรียกผัวเมียที่แยกกันกลับมารักกัน เป็นต้น ซึ่งเป็นยันต์เทียนที่ไม่เป็นที่นิยมมากเพราะจะนำภัยมาสู่ตัวเอง ซึ่งยันต์เทียนล้านนา มีจุดประสงค์หลัก 3 ประการ คือ บูชาเทียนหลักเคราะห์, บูชาเทียนรับโชค, บูชาเทียนอยู่ร่มเงาจำเริญ หรือ เสริมดวงชะตา บางทีเรียกว่าเทียนสืบชะตาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในยันต์เทียนล้านนา พบว่ายันต์เทียนล้านนามีหลักพุทธธรรม ปรากฏอยู่จำแนกได้ดังต่อไปนี้ คือ ก.พุทธธรรมในยันต์เทียน ได้แก่ ไตรสรณคมน์ ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 ทิฏฐธัมมิกัตถะ

โพชนงค์ 7 พุทธคุณ 9 บารมี 10 และความไม่ประมาท ซึ่งลักษณะของหลักพุทธธรรมที่ปรากฏ

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ยันต์ นอกจากจะเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจแล้ว ยังมีผลกระทบในด้านอื่นๆ อีก เช่น เป็นเครื่องบูชาอามิสบูชา คือ การบูชาโดยวัตถุ เพราะเนื้อหาที่แทรกอยู่ข้างในยันต์นั้นเป็นเนื้อหาที่สอดแทรกเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเอาไว้ เป็นกุศโลบายในการเผยแพร่ธรรม เพราะยันต์ล้านนาได้สอดแทรกหลักธรรมต่างๆ ลงไปในยันต์ เป็นเครื่องช่วยอนุเคราะห์ชาวบ้าน ในการสงเคราะห์บำบัดทุกข์ทางพระพุทธศาสนา ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ปัจจุบันส่วนใหญ่ เพื่อให้เกิดความปลอดภัย และได้รับความเมตตาจากผู้อื่น คุณค่าของยันต์ล้านนาที่มีต่อประวัติศาสตร์และสังคม ทำให้ทราบถึงร่องรอยทางประวัติและหลักฐานการใช้ยันต์ เป็นอนุสสติสิ่งประทับระบองจิตใจ ยันต์ล้านนาจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนวิถีชีวิตของสังคมล้านนา คือรู้ว่าเมื่อสังคมล้านนาอยู่อย่างไม่เป็นสุขก็จะพากันไปขอให้พระสงฆ์ผู้ที่ยันต์ล้านนามาบูชาติดตัวเพื่อคลายความทุกข์เหล่านั้น ยันต์ล้านนาจึงมีบทบาทในสังคมที่มีความทุกข์ร้อนทางใจ

สรุป

พัฒนาจากการใช้ยันต์ในล้านนาได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาตามยุค คือ 1.อิทธิพลพุทธศาสนานิกายเดิมหรือญายอ (ทวารวดี) 2. อิทธิพลพุทธศาสนาจากพุกาม 3. อิทธิพลจากลังกาวงศ์(สิงหลนิกาย) อิทธิพลดังกล่าวได้ก่อร่างสร้างให้จารีตพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนามีความแตกต่างและโดดเด่นจากถิ่นฐานอื่น ซึ่งปรากฏชัดคือการสร้างพระพุทธรูปที่มีความละเอียด และการนำคาถาพุทธคุณมาจารและเขียนลงยันต์เป็นหัวใจพระเจ้า รวมถึงการเขียนคาถาพระพุทธรูปลงในตำแหน่งต่างๆ ของวัตถุการก่อร่างสร้างพระพุทธรูป และอักขระที่นิยมใช้จารเขียนลงยันต์คือตัวอักษรฝักขาม และอักษรธรรมล้านนาหรือตัวเมือง หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในยันต์ล้านนา พบว่ายันต์ล้านนาส่วนมากจะมีหลักพุทธธรรมควบคู่และแทรกอยู่ และการศึกษายันต์ล้านนาที่รวบรวมไว้ทั้งหมดสังเกตจากอักษรธรรมโบราณ ที่ครูบาอาจารย์ล้านนา รุ่นเก่า เขียน จาร ลงในยันต์มีความหมายนัยยะหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และจากการที่ได้ศึกษายันต์ พบว่าอักขระในยันต์ส่วนใหญ่ จะมีอักขระย่อของพุทธธรรม ดังเช่น อักขระย่อหลักศีล 5 คือ “ปา อะ กา มุ สุ” อักขระย่อบทสรรเสริญพระรัตนตรัย คือ “อิ สวา สุ” อักขระย่อหลักพุทธคุณ 9 คือ “อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ภา” เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ยันต์เป็นเรื่องของความเชื่อที่ผสมผสานกับแนวคิดเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของสังคมทุกสังคม ยันต์เป็นเครื่องเสริมกำลังใจเท่านั้น จึงควรมีคำแนะนำสำหรับผู้มีความเชื่อความศรัทธาในอำนาจวิเศษของยันต์ เพื่อไม่ให้เป็นการใช้ยันต์ในทางที่ผิด อนึ่ง หน่วยงานทางด้านพระพุทธศาสนา ควรให้ความชัดเจนและชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบยันต์ของล้านนากับยันต์ของประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อใกล้เคียงกับล้านนา เช่น ประเทศกัมพูชา เพื่อให้เห็นถึงความเหมือน ความแตกต่าง วัตถุประสงค์การใช้ยันต์ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2551). พุกาม: การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งความศรัทธา. กรุงเทพมหานคร: อูซาคเนย์.
- ณัฐธัญ มณีรัตน์. (2553). เลขยันต์ แผนผังอันศักดิ์สิทธิ์. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.
- ปวงคำ ต้อยเขียว. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่มที่ 11. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- พระพิชญพล สุวณฺณรูป (รูปทอง). (2554). “การศึกษาหลักพุทธธรรมและคุณค่าที่ปรากฏยันต์เทียนล้านนา: กรณีศึกษาเฉพาะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มณี พะยอมยงค์. (2543). ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2564). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- วพัญญ พักทอง. (2555). “จารึกพระมหาราชครูเชียงใหม่”. รวบรวมโดย อรพินท์ คำสอน และ ธิษณา วีระเกียรติสุนทร. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- วรรณะ มูลขำ. (2545). “ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayan ที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา

โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สามเณรธีทัต แจ้ใจ. (2559). “วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอภิชัย
ขาวปี”.วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2560). วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
เรือนแก้วการพิมพ์.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2560). รัฐฉาน(เมืองไต) พลวัติชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และ
สังคมการเมืองร่วมสมัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิริน
ธร (องค์การมหาชน).

อินสม ไชยชมภู. (2552). ยันต์และคาถาของดีเมืองเหนือ. ลำพูน: ภิญโญ.

เอมอร ชิตโตโสภณ. (2533). ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ.
เชียงใหม่: ธนบรรณการพิมพ์.

การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา Monastic Community Management in Buddhism

พัลลภ ทารุกคำจา

Panlop Harukhumja

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: panlob19@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัย พบว่า ชุมชนสงฆ์คณะแรกที่เข้ามาสู่พระพุทธศาสนาคือกลุ่มพระปัญจวัคคีย์ พัฒนาการของชุมชนสงฆ์สามารถจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นงานหลัก ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก และลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน สำหรับในปัจจุบัน ชุมชนสงฆ์มีการจัดโครงสร้างองค์กรการปกครองคณะสงฆ์จากบนลงล่าง มีพระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 มาใช้ในการปกครองและการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในด้านแนวคิดการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ ประกอบด้วยการบริหารจัดการโดยพระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าทรงให้ถือสังฆะเป็นใหญ่ โดยปรารถนธรรมเป็นใหญ่ ใช้ธรรมมาธิปไตยในการปกครอง ทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ดำเนินการทุกอย่าง โดยสามารถแบ่งการบริหารจัดการออกเป็น 2 ส่วน คือ การบริหารจัดการในมัชฌิมชนบทหรือส่วนกลาง และการบริหารจัดการในปัจจุบันชนบทหรือส่วนรอบนอก

คำสำคัญ : สังฆะ, การบริหารจัดการ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has two objectives: 1) to study the origin and development of Buddhist monastic communities, and 2) to study the management of Buddhist monastic communities using a documentary research methodology.

The research results found that the first monastic community to enter Buddhism was the Pancavaggiya group. The development of the monastic community can be classified into 3 characteristics: the main work, the departmental work, and the work that requires specialized expertise. At present, the monastic community has a top-down administrative structure. The Dhamma and Vinaya and the Sangha Act of 1962 are used to govern and manage the monastic community. In terms of the concept of monastic community management, it consists of management by the Dhamma and Vinaya. The Lord Buddha gave the Sangha the highest priority by considering the Dhamma as the highest priority. He used Dhammathipatai in governance and gave the monks the authority to do everything. The management can be divided into 2 parts: management in the central or central region and management in rural areas or peripheral areas

Keywords: Sangha, Management, Buddhism

บทนำ

สังคมอินเดียในยุคสมัยก่อนมีการปกครองแบบราชาธิปไตย (Monarchy) โดยพระราชามีฐานะเป็นเสมือนสมมติเทพ (ธีรยุทธ บุญมี, 2546: 203-204) เนื่องจากสังคมอินเดียในยุคนั้นได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีบริบทเรื่องของระบบวรรณะและมีปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัด เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงมองเห็นว่าระบบวรรณะเป็นตัวขัดขวางการพัฒนาตนของมนุษย์ จึงได้ทรงประกาศแนวความคิดใหม่ในการอยู่ร่วมกันในสังคม รูปแบบการปกครองใหม่เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว และมีพระดำริ ที่จะทรงเผยแผ่พระสัจธรรมในเบื้องต้นทรงดำริถึงบุคคลที่เคยรู้จัก คือ อาฬารดาบสและอุทกดาบส ก็ทรงรู้ด้วยพระญาณว่าทั้งสองดาบสนั้นได้เสียชีวิตแล้ว และต่อมาทรงพิจารณาถึงบุคคลใกล้ชิดพระองค์ คือ พระปัญจวัคคีย์ ก็รู้ว่าอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี จึงได้เสด็จไปเพื่อโปรดบุคคลเหล่านั้น คณะสงฆ์คณะแรกที่เข้ามาสู่สังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจึงเป็นพระปัญจวัคคีย์ เมื่อทรงเสด็จไปถึงทรงแสดงธรรมชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” โปรดท่านเหล่านั้น จบพระธรรมเทศนาพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม และทูลขอบรรพชาอุปสมบท จึงนับได้ว่าพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระสงฆ์รูปแรกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ส่วนอีก 4 คนที่เหลือ พระพุทธเจ้าทรง

สั่งสอนอบรมจนได้ดวงตาเห็นธรรมและบรรลุอรหัตผลในเวลาต่อมา พระพุทธเจ้าได้ทรงประทาน การบรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา โดยตรัสว่า “เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมารเกิดธรรมอันเรากล่าว ดีแล้ว เธอทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” (พระไตรปิฎกภาษา ไทย เล่ม 4 ข้อ 18: 25) ทำให้มีคณะสงฆ์เกิดขึ้นครั้งแรกในพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่ถือว่าเป็น คณะสงฆ์เต็มรูปแบบ เพราะพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ให้อำนาจในการบริหารปกครอง

เมื่อในระยะเวลาต่อมา พระสงฆ์กลุ่มที่สองที่เข้ามาสู่พระพุทธศาสนา คือ พระยสะ และสหายของพระยสะอีก 4 คน คือ วิมลละ สุพาหุ ปุณณชิ ควัมปติ ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีในกรุง พาราณสีนั่นเอง เมื่อ 4 คนนี้ได้รับการบรรพชา สหายอีก 50 คน ของพระยสะที่เป็นชาวชนบท ทราบข่าวแล้วมีความคิดว่า ธรรมวินัยและบรรพชาที่ัยสะกุลบุตรโกณณมและหนวดนุ่งห่มผ้า กาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คงจะไม่ต่ำทรมานเป็นแน่ จึงได้พากันเดินทางมาหาพระ ยสะและได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า รับฟังธรรมเทศนาจนได้ดวงตาเห็นธรรมและสำเร็จอรหัตผลใน เวลาต่อมา ครั้นแล้วจึงมีพระอรหัตต์เกิดขึ้นในโลก 61 รูป เมื่อพระสงฆ์สาวกมีจำนวนมากพอ สมควรแล้ว จึงมีพระดำริที่จะส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา

สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงปกครองหรือบริหารพระสงฆ์ ด้วยการใช้นหลัก ธรรมาธิปไตย พระองค์ทรงแสดงธรรม ทรงบัญญัติวินัย ทรงบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระ ศาสนา ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ ของพระภิกษุสงฆ์สาวก พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสา รีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วย พร้อมด้วยพระโมคคัลลานะ และพระเถระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆ บิตรและสังฆปริณายกเป็นหมู่ๆ ทรงมอบให้สงฆ์ประชุมกันทำสังฆกรรมทั้งปวงเป็นการสงฆ์ ผู้เข้า ประชุมพึงเป็นสมานสังวาสกัน จะต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นไปตามพระธรรมวินัย การปกครอง ภายในหมู่ หรือคณะ ที่เนื่องด้วยพระเถระ เช่น พระอุปัชฌายะอาจารย์ปกครองสหวิริยาริกและ อันเตวาสิก พระเถระปกครองอาวาสิกะ (ภิกษุในอาวาส) นั้นๆ (กรรมการมูลนิธิมหาเมฆราช วิทยาลัย, 2521: 47) ระบบการปกครองหรือหลักการบริหารวัด พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักธรรม วินัย ให้พระสงฆ์ได้ประพฤติปฏิบัติ มีหลักการบริหารจัดการวัด มีระบบแบ่งหน้าที่ในการทำงาน

การบริหารโดยหลักพุทธศาสนานับเป็นความลุ่มลึกที่ทันสมัย พียอมรับกันในสังคม ทุกระดับว่าหลักคำสอนในทุกศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สอนให้ คนดำเนินชีวิต อย่างไรให้ประสบความสำเร็จในทุกๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครอบครัว การงาน การดำเนินชีวิต ความสุขทางด้านจิตใจของแต่ละบุคคล และอื่นๆ ในประเทศไทยนั้นพระพุทธ ศาสนาก็เป็นศาสนาประจำชาติไทยมาเป็นระยะเวลายาวนาน หลักธรรมคำสอนของพระสัมมา สัมพุทธเจ้าถือได้ว่าเป็นคำสอนที่มีค่าสูงสุดควร ค่าที่มนุษย์ควรเรียนรู้ และถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ใช้ เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตสำหรับพุทธศาสนิกชน ความสนใจหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ของพุทธศาสนิกชนอาจเกิดจากเหตุผลหรือความคาดหวังหลายอย่าง เช่น ความต้องการพ้นทุกข์จากการกำเนิดเป็นมนุษย์ ความต้องการที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตด้านต่างๆ ความสุขทางร่างกายและจิตใจ ความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่ง ความมั่นคงปลอดภัยและปราศจากโรคร้ายต่างๆ และเหตุผลอื่นๆอีกมาก หลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เพียงสอนให้มนุษย์รู้จักบริหาร ชีวิตของตนให้ประสบความสำเร็จครอบคลุมในทุกด้าน ตามระดับความปรารถนาในชีวิตของแต่ละคนเท่านั้น แต่หลักธรรมก็สอนการบริหารจัดการผู้อื่นและองค์กรด้วยเช่นกัน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนากิจการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเฉพาะเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมพุทธศาสนา และศาสตร์สาทุกในปัจจุบัน ทั้งในส่วนที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการในประเด็นที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในงานวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการชุมชน
2. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นหลัก ในการศึกษาค้นคว้ารวมทั้งหนังสือ เอกสารทางวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง และศึกษาข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการชุมชน
3. วิเคราะห์ อธิบายความ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในแนวคิดของการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ได้ชัดเจนมากที่สุด
4. สรุปและนำเสนอข้อมูลที่ได้นำมา

ผลการวิจัย

1. กำเนิดและพัฒนากการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

กำเนิดและความเป็นมาของสงฆ์ในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ หมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใส สละเรือนออกบวช ถีววัตรปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว และมีพระดำริ ที่จะทรงเผยแผ่พระสัจธรรมในเบื้องต้นทรงดำริถึงบุคคลที่เคยรู้จัก คือ อาหารดาบสและอุทกดาบส ก็ทรงรู้ด้วยพระญาณว่าทั้งสองดาบสนั้นได้เสียชีวิตแล้ว และต่อมาทรงพิจารณาถึงบุคคลใกล้ชิดพระองค์ คือ พระปัญจวัคคีย์ ก็รู้ว่าอยู่ที่ป่าอสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี จึงได้เสด็จไปเพื่อโปรดบุคคลเหล่านั้น คณะสงฆ์คณะแรกที่เข้ามาสู่สังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจึงเป็นพระปัญจวัคคีย์พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานการบรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา โดยตรัสว่า “เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 18: 25) ทำให้มีคณะสงฆ์เกิดขึ้นครั้งแรกในพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่ถือว่าเป็นคณะสงฆ์เต็มรูปแบบ เพราะพระพุทธเจ้ายังไม่ได้ให้อำนาจในการบริหารปกครอง

พัฒนากการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เดิมคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธวิธีการจัดแบ่งงานในการจัดการคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลคล้ายๆ กันกับการจัดแบ่งงานเหมือนการจัดองค์กรในปัจจุบัน โดยลักษณะงานที่พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้น สามารถพิจารณาได้ 3 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะที่เป็นงานหลัก คือ เป็นงานที่มีการดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์กร คณะสงฆ์ 2) นอกจากนี้ยังมีลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก (Departmentation) ด้วยการพิจารณาลักษณะงานที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อเห็นว่า มีกิจกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงาน ซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ ได้แก่ การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควร ด้วยกิจนั้นๆ ที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เพราะการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นคณะ ย่อมมีกิจการอันเป็นกลางที่เรียกว่าเป็นของคณะเกิดขึ้น คณะนั้นต้องจัดคนในคณะให้รับหน้าที่ทำกิจการนั้นเป็นแผนกๆ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2501: 53-72) ด้วยการพิจารณาลักษณะงานที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อเห็นว่า มีกิจกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงาน ซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ ได้แก่ การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควร 3) ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization of work) เป็นการจัดแบ่งงานให้สมาชิกในองค์กรเพื่อปฏิบัติงาน โดยพิจารณาถึงความถนัดและความ

สามารถส่วนบุคคลเป็นหลัก ซึ่งในองค์พระคัมภีร์ตรงกับลักษณะงานในตำแหน่ง“เอตทัคคะ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 188: 25) งานในตำแหน่งเอตทัคคะนี้ พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้กับพระภิกษุ ที่เป็นผู้มีความรู้และความชำนาญเป็นการเฉพาะนั้นบริหารดูแลกันเอง เพราะเป็นคุณลักษณะงานที่สืบเนื่องมาจากคุณสมบัติของส่วนบุคคลหรือส่วนคณะนั้นๆ ดังที่ เสถียร โพธิ์นันทะ ได้วิเคราะห์ไว้ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า การศึกษาปริยัติธรรมในสังฆมณฑล ย่อมปรากฏผู้มีอุปนิสัยชอบการศึกษาแต่ละด้านต่างๆ กันออกไป ภิกษุบางหมู่มีความพึงพอใจในการที่จะจำเรียนพระวินัย หรือพระสูตร และอภิธรรม ย่อมจะเลือกเอาแต่ทางที่ตนถนัดศึกษารอบรู้จนแตกฉาน ก็ได้เป็นเอตทัคคะเชี่ยวชาญในปิฎกหรือในหมวดธรรมนั้นๆ การเผยแผ่ก็หนักไปในทางหมวดธรรมที่ตนรู้อยู่ เมื่อมีศิษย์มากเข้าก็รวมกันเป็นคณะหรือหมู่ขึ้น (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2541: 8)

พัฒนาการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนาปัจจุบันมีการจัดโครงสร้างองค์การปกครองคณะสงฆ์ที่มีรูปแบบจากบนลงล่าง นอกจากจะใช้พระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว ยังใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 มาเป็นเครื่องมือในการปกครองด้วย โดยเนื้อหาสำคัญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีทั้งหมด 46 มาตรา แบ่งเป็น 8 หมวดมีสาระสำคัญ คือ การมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคมที่เป็นองค์กรสูงสุด ให้เป็นองค์กรที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ทั้งหมด

ตัวอย่างพระสงฆ์ต้นบัญญัติในพระพุทธศาสนา พระสุภัททะผู้บวชเมื่อแก่ ไกรธไม่ชอบใจพระพุทธเจ้าเรื่องอะไร เมื่อรู้ว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว จึงกล่าวว่า การที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปนั้นดีแล้ว เพราะเวลาที่ทรงพระชนมอยู่นั้น มีแต่ทรงห้ามไม่ให้ทำอย่างโน้นอย่างนี้ เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว พวกเราก็จักทำตามชอบใจได้ พระเทวทัต เป็นพระภิกษุในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าดำรงพระชนม์ชีพ เป็นพระราชโอรสในพระเจ้าสุปปพุทธะผู้ครองกรุงเวทหะแห่งแคว้นโกลิยะ จึงมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับพระพุทธองค์ พระเทวทัตเป็นที่รู้จักกันดีจากเรื่องราวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ว่าเป็นผู้ที่มีความร้ายกาจ กระทำแต่เรื่องไม่สมควรต่อพระพุทธเจ้าเป็นอันมากมาย ตลอดเวลาแห่งการบำเพ็ญพรตในพุทธวิสัยตั้งแต่ครั้งพระพุทธโคตมยังเป็นพระโอรสสัตว์ ตลอดถึงในปัจจุบันชาติ พระสุทินเป็นภิกษุในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นครเวสาลี สุทินกลั่นทุบตรได้ฟังพระธรรมเทศนา บังเกิดความเลื่อมใสจึงทูลขอบรรพชาอุปสมบท แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงประทานให้เพราะจะต้องขออนุญาตจากมารดาบิดาเสียก่อน สุทินจึงกลับไปที่บ้านไปขออนุญาตจากมารดาบิดาให้บรรพชาอุปสมบทแต่มารดาบิดามียินยอมให้เพราะสุทินเป็นบุตรชายเพียงคนเดียวที่จะต้องมาดูแลสมบัติของตระกูล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 1: 1)

2. การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แนวคิดเรื่อง “ชุมชน” ตรงกับคำในพระพุทธศาสนาว่า “สังฆะ” หรือคำว่า “สงฆ์” ตามความเข้าใจทั่วไปคือ พระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสอนบุคคลอื่นให้ปฏิบัติตามด้วย (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551: 16) ในอดีตจะใช้คำว่า คณะ หรือหมู่ คือความหมายของคำว่า สงฆ์ จากความหมายนี้จึงมีความหมายรวมไปถึง หมู่เทพ หมู่ชน หมู่สัตว์ ได้ด้วย และอาจหมายถึงกลุ่มบุคคลทางการเมือง กลุ่มอาชีพ ในครั้งพุทธกาลนิยมนิยามถึงกลุ่มบุคคลทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นภิกษุที่นิยมนิยามจาริกหรือนักบวชอยู่ประจำตามหมู่บ้าน ประจำเมือง และยังหมายถึงบุคคลในสำนักปรัชญาต่างๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีแบบแผนประเพณีปฏิบัติของตนเอง มีแบบการแต่งกาย มีสัญลักษณ์ของแต่ละหมู่แต่ละกลุ่ม (สุวรรณ เพชรนิล, 2536: 47-48) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำว่า สงฆ์ ในครั้งพุทธกาลนั้นนิยมนิยามถึงกลุ่มบุคคลทางศาสนา ที่มีวินัยเป็นหลักปฏิบัติ มีแนวชีวิตเป็นของเฉพาะกลุ่ม

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ธีรธมโม) กล่าวว่า อันที่จริงแล้วคำว่า สงฆ์ มีความหมาย 3 ประการด้วยกัน คือ ความหมายอย่างกว้างชนิดที่เรียกว่าเป็นความหมายระดับองค์กรก็มี ความหมายเฉพาะเป็นความหมายที่ใช้เรียกเพื่อให้รู้ถึงขอบเขตการปกครองก็มี หรือความหมายที่ใช้ในการสังฆกรรมก็มี ดังนี้

1. ความหมายอย่างกว้าง หมายถึง คณะสงฆ์ทั้งหมดที่รวมกันอยู่เป็นองค์กร หรือเรียกภิกษุทั้งหมดว่า สงฆ์ ความหมายนี้โดยมากมักจะหมายถึงองค์กรสงฆ์ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นภิกษุสงฆ์ หรือภิกษุณีสงฆ์ หรือแม้แต่การจะเรียกสามเณรและสามเณรีเข้าด้วยกันได้โดยเป็นส่วนประกอบของบริษัททั้ง 4 (พุทธบริษัท 4 ประกอบด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา) ซึ่งภิกษุเหล่านั้นอาจจะอยู่คนละอาวาสกัน หรืออยู่คนละเมือง หรืออยู่คนละแคว้นกันก็ตามตลอดไปถึงสงฆ์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ย่อมขึ้นอยู่กับองค์กรสงฆ์โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขทั้งสิ้น

2. ความหมายเฉพาะ หมายถึง คณะสงฆ์ที่อยู่เฉพาะถิ่น เฉพาะที่ เช่น คณะสงฆ์อินเดีย คณะสงฆ์ไทย คณะสงฆ์จังหวัด เป็นต้น ซึ่งความหมายนี้เช่นนี้มักจะหมายถึงการปกครองส่วนใหญ่

3. ความหมายที่ใช้ในสังฆกรรม หมายถึง พระภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป รวมตัวกันเป็นสงฆ์ก็เพื่อทำสังฆกรรมนั้นๆ ให้สำเร็จตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเอาไว้ เช่น พิธีอุปสมบท เมืองไทยพิธีอุปสมบทจะมีได้ต้องมีสงฆ์ ที่มีองค์ประกอบของหมู่ภิกษุอย่าง

น้อย 10 รูปขึ้นไป ซึ่งภิกษุทั้ง 10 รูปนี้อาจจะอยู่ต่างอาวาสกัน ก็ได้มาประชุมร่วมกันเฉพาะกิจพิธีกรรมนั้นก็สำเร็จ ยกเว้นพิธีกรานกฐินซึ่งจะต้องอาศัยภิกษุภายในอาวาสนั้นๆ เท่านั้น พิธีกรรมจึงจะสำเร็จ (พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ธีรธมโม), 2550: 11-12)

แนวคิดการบริหารจัดการ การบริหาร (administration) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “administatrae” หมายถึง ช่วยเหลือ (assist) หรืออำนวยการ (direct) การบริหารมีความสัมพันธ์หรือมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “minister” ซึ่งหมายถึง การรับใช้หรือผู้รับใช้ หรือผู้รับใช้รัฐ คือ รัฐมนตรี (สมคิด บางโม, 2546: 60) สำหรับความหมายดั้งเดิมของคำว่า administer หมายถึง การติดตามดูแลสิ่งต่างๆ ซึ่งคำว่า “การบริหาร” ส่วนใหญ่มักจะนึกถึงการบริหารราชการคำศัพท์ที่ใช้มี 2 คำ คือ การบริหาร (Administration) นิยมใช้กับการบริหารราชการหรือการจัดการเกี่ยวกับนโยบาย ศัพท์อีกคำหนึ่ง คือ การจัดการ (Management) กระบวนการบริหารหรือการจัดการประกอบด้วยหน้าที่ทางการจัดการ 5 ประการ คือ (ธงชัย สันติวงษ์, 2540: 40)

1) การวางแผน (Planning) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อการดำเนินงาน และกำหนดขึ้นเป็นแผนการปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้ เพื่อสำหรับเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

2) การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีโครงสร้างของงานต่างๆ และอำนาจหน้าที่ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของและตัวคนอยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสมในอันที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

3) การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึง หน้าที่ในการสั่งงานต่างๆ ของผู้ได้บังคับบัญชา ซึ่งกระทำให้งานสำเร็จผลด้วยดี โดยที่ผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี จะต้องเข้าใจผู้ใต้บังคับบัญชา

4) การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

5) การควบคุม (Controlling) หมายถึง ภาระหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่า กิจกรรมต่างๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้แล้วหน้าที่ในการจัดการ

การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ โดยพระธรรมวินัย คำว่า “ธรรม” หมายถึง คุณ ความดี ความถูกต้อง และหลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา กฎเกณฑ์ ความจริง ความยุติธรรม ธรรมเป็นความจริงแท้ในธรรมชาติ เป็นหลักการ

อันสูงสุด ทั้งโดยตัวมันเอง และโดยเป็นสาระและเป็นจุดหมายของวินัย ไม่มีสิ่งใดสูงเหนือธรรม พระพุทธศาสนาถือหลักการว่า เพราะธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า วินัย คือ ระเบียบแบบแผนสำหรับการฝึกฝนควบคุมความประพฤติของบุคคลให้มีชีวิตที่ดำรงเจริญก้าวหน้าและควบคุมหมู่ชนให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อยดีงาม เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นบนฐานแห่งธรรม เมื่อสงฆ์ที่ตั้งขึ้นด้วยวินัยนั้นขยายใหญ่โตขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงให้ความเคารพสงฆ์ และทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ โดยที่สงฆ์นั้นก็เกิดขึ้นจากธรรม พระสงฆ์เป็นใหญ่/ธรรมาธิปไตย เมื่อสงฆ์คือชุมชนสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ ตอนแรกพระพุทธเจ้าทรงตั้งสงฆ์ขึ้น พระองค์ทรงบวชให้แก่ผู้ขอเข้ามาในสงฆ์ด้วยพระองค์เอง ใครต้องการจะเข้ามาในสงฆ์ พระองค์ก็ทรงรับเอง ทรงพิจารณาคุณสมบัติเอง แต่เมื่อสงฆ์ใหญ่ขึ้น พระพุทธเจ้าทรงมอบอำนาจให้สงฆ์บวช จึงต้องตั้งกฎเกณฑ์และระเบียบการดำเนินการในการบวชขึ้นมา เนื่องจากพระพุทธเจ้าเองทรงให้ถือสงฆ์เป็นใหญ่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550: 15-16) อาธิปไตยยสูตรเป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนผู้ที่ออกบวชเป็นพระภิกษุ ให้ปรรอธรรมเป็นจุดเริ่มต้นหรือนำธรรมมาเป็นสิ่งจูงใจให้ประพฤติปฏิบัติธรรมหรือทำความดี เพื่อพัฒนาตนให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงที่ครอบงำเป็นธรรมาธิปไตย หลักการบริหารนิยธรรม ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง พระพุทธองค์ได้ตรัสกับกษัตริย์วัชชีอยู่ในวัชชีอธิธานิยธรรม หลักการเคารพตามลำดับอาวุโส พระองค์ก็เคารพสงฆ์ จึงทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ดำเนินการ การบริหารจัดการชุมชนโดยหมู่คณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลสามารถแบ่งการบริหารจัดการออกเป็น 2 ส่วน คือ การบริหารจัดการในมัชฌิมชนบทหรือส่วนกลาง และการบริหารจัดการใน ปัจฉิมตชนบทหรือส่วนรอบนอก

อภิปรายผล

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา พบว่ารูปแบบการปกครองสงฆ์ในสมัยต้นพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้ายังคงเป็นผู้ปกครองสงฆ์แต่เพียงพระองค์เดียว โดยจะสังเกตได้จากทรงบัญญัติพระธรรมวินัยขึ้นด้วยพระองค์เองทั้งหมด ต่อเมื่อพระสงฆ์มีมากขึ้นจึงทรงมอบอำนาจการบริหารจัดการบางอย่างให้แก่สงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหาวรชัย กลิ้งโพธิ์ (2539) ได้กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลไว้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ได้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล ผู้ปกครองคณะสงฆ์สูงสุด คือ พระพุทธเจ้า ในระยะต้นพุทธกาลยังไม่มีทรงบัญญัติพระวินัย เพราะพระสงฆ์ส่วนมากเป็นพระอรหันต์ ต่อมาเมื่อมีผู้มีศรัทธาอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็จำเป็นต้องมีการปกครองสงฆ์ เพราะความแตกต่าง

ในการปฏิบัติของพระสงฆ์ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูปลัดอาทิตย อดทนวาที** (2546:) ได้กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์ไว้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่มีเป็นรูปแบบในลักษณะที่เป็นองค์กรเหมือนปัจจุบัน พระภิกษุทุกรูปที่อยู่ร่วมกันในอารามนั้นๆ มีสิทธิเท่าเทียมกันตามพระธรรมวินัย จะเห็นได้ว่า ในการปกครองสงฆ์พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยเป็นอย่างยิ่ง แม้กระทั่งในปัจจุบันพระองค์ยังทรงให้พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ สำหรับใช้ในการปกครองสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ **พระมหาสมเดช ศรีลาจิต** (2544) ได้กล่าวว่า การใช้วินัยจัดตั้งสังฆะขึ้นมานั้น มีจุดมุ่งหมายเป็นการจัดระบบความเป็นอยู่ สร้างสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ในการทำกิจกรรมร่วมกันทุกอย่าง ให้เป็นสภาพเอื้อต่อการที่แต่ละบุคคล ผู้เข้ามาสู่ชุมชนนี้จะได้มีโอกาสที่จะศึกษา เรียนรู้ พัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เพื่อเข้าถึงชีวิตที่ดีงาม นี่คือนิเวศประสงค์ของพระวินัย

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์เป็นรูปแบบที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ด้วยพระองค์เอง โดยในระยะเริ่มต้นพระองค์ปกครองหมู่สงฆ์เอง ต่อมาได้อนุญาตให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจกรรมทั้งปวง หลังพุทธปรินิพพาน พระองค์ได้มอบให้พระธรรมและพระวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ กล่าวได้ว่า พระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญในการปกครองคณะสงฆ์ สำหรับการบริหารชุมชนสงฆ์ในปัจจุบันอาจมีความแตกต่างจากสมัยพุทธกาลไปบ้าง คือบริหารด้วยกฎหมายของบ้านเมือง ที่เรียกว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ แต่ก็ยังยึดเอาหลักพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญในการปกครอง ฉะนั้น การบริหารชุมชนสงฆ์ไม่ว่าจะด้วยกระบวนการใดยังต้องยึดถือเอาพระธรรมวินัยเป็นหลัก จะบัญญัติหรือเพิกถอนข้อความใดใดที่ขัดหรือแย้งกับพระธรรมวินัยไม่ได้ จึงทำให้พระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองที่เก่าแก่ที่สุด รูปแบบการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์สามารถแสดงได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

สรุป

การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในพระพุทธศาสนา สังฆะหรือคำว่า สงฆ์ตามความเข้าใจทั่วไป คือ พระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า เรียกว่า สาวกสงฆ์ ดังคำสวดในสังฆคุณ ประกอบด้วยคฤหัสถ์ 4 บุรุษ บุคคล 8 ชุมชนภิกษุหมู่หนึ่งตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมได้ตามกำหนดทางพระวินัย อริยสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจนบรรลุธรรมหรือสำเร็จมรรคผลตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ สมมติสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ที่บวชถูกต้องตามพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ประเภทนี้สามารถเป็นอริยสงฆ์ได้ ถ้าได้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยจนสามารถละกิเลสได้มากยิ่งขึ้นตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การศึกษาเรื่องการบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ตามในพระพุทธศาสนานี้ เป็นการศึกษาในภาพกว้าง ยังไม่ได้มีการศึกษาที่เฉพาะเจาะจงแต่ลึกลงไปรายละเอียดบางประเด็นที่มีความสำคัญ เพื่อการศึกษามีความลุ่มลึกและครอบคลุมมากขึ้น ผลจากการศึกษาชี้ให้เห็นภาพของความเป็นมาของสงฆ์ การบริหารจัดการที่มีรูปแบบชัดเจน เพื่อให้เกิดความพัฒนาองค์กรสงฆ์อย่างต่อเนื่อง การบริหารจัดการชุมชนสงฆ์ในปัจจุบันจำเป็นต้องมีการปรับหรือปฏิรูปองค์กรให้มีความคล่องตัวในการบริหารจัดการ มีโครงสร้างที่สามารถทำให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาบริหารจัดการ บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย ยึดถือหมู่คณะ ให้เป็นไปตามจารีตประเพณี

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะแบบแผนของวิธีการบริหารจัดการชุมชนในสถานการณ์หรือบริบทต่างๆ ในลักษณะของการวิเคราะห์เนื้อหาสาร (content analysis) ที่พระพุทธศาสนาสามารถนำใช้การบริหารจัดการชุมชนในสังคมยุคปัจจุบัน

2) ควรมีการศึกษการบริหารจัดการชุมชนวิเคราะห์เทียบเคียงหรือเปรียบเทียบการบริหารจัดการชุมชนของนิกายมหายานหรือศาสนาอื่นๆ

บรรณานุกรม

- กรรมการมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). **ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป ในประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2540). **องค์การและการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2546). **ความหลากหลายของชีวิต ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สายธาร.
- พระครูปลัดอาทิตย์ อตฺตมวที. (2546). “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค 2”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธีรธมฺโม). (2550). **สังฆาธิปไตย: ระบบการปกครองสงฆ์**. พะเยา: กองทุนเพื่อเอกสารตำราทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเมืองพะเยา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.
- พระมหาวรชัย กลิ่นโพธิ. (2539). “การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2484”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสมเดช ศรีลาด. (2544). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางการปกครองของพระพุทธศาสนาและของอริสโตเติล”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมคิด บางโม. (2546). **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2501). **วินัยมุข เล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุวรรณ เพชรนิล. (2536). **พุทธปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2541). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร:
สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย.

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจุลกฐินในพระพุทธศาสนา Study and Analyze the Concept of Chula Kathina in Buddhism

พระสมุห์ณัฐฐปัทม บวรวัชรารกุล

Phrasamu Nattapaphat Bawornwatcharaworakul

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: nattapaphat.kittiyano@outlook.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของกฐินในพระพุทธศาสนา และ 2. เพื่อศึกษาความเป็นมาของจุลกฐินในประเทศไทย เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า กฐิน มีความหมายที่ครอบคลุมถึงเครื่องมือ (เสติง) พิธีกรรม ผ้า และสังฆกรรม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นปรากฏเฉพาะพระพุทธาณุญาตเรื่องกฐิน ส่วนจุลกฐินนั้นไม่ปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎก แต่มีหลักฐานในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา จุลกฐิน คือ กฐินเร่งด่วนที่จะต้องทำให้เสร็จภายใน 1 วัน มีเค้าเรื่องจากการที่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุจำนวนมาก ได้ร่วมกันเย็บผ้าจีวรถวายแก่พระอนุรุทธะให้ทันเวลาในช่วงวันสิ้นสุดของเทศกาลกฐิน และสอดคล้องกับตำนานเชียงตุง ซึ่งกล่าวตรงกันว่า ผ้าจุลกฐินนั้นจะต้องทำให้เสร็จภายใน 1 วัน ด้วยความที่ต้องจำกัดด้วยเวลา ต้องใช้คนจำนวนมากช่วยกันทำผ้ากฐิน และทำในวันสุดท้ายของเทศกาลทอดกฐิน ทำให้มีความเชื่อว่า การทอดจุลกฐินมีอานิสงส์มากกว่ากฐินทั่วไป

คำสำคัญ : กฐิน, จุลกฐิน, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1. study the history of Kathin in Buddhism and 2. study the history of Chula Kathin in Thailand. This is a documentary research.

The research results found that Kathin has a meaning that covers tools (embroidery frame), rituals, cloth, and sangha activities. In Buddhist scriptures, only the Buddha's permission for Kathin is mentioned. As for Chula Kathin, there is no evidence in the Tripitaka, but there is evidence in the commentary. Chula Kathin

is an urgent Kathin that must be completed within 1 day. It is based on the story that the Buddha and many monks worked together to sew robes to offer to Phra Anuruddha in time for the last day of the Kathin festival. This is consistent with the Chiang Tung legend, which states that the Chula Kathin cloth must be completed within 1 day. Due to the time constraints, many people must help make the Kathin cloth, and it must be done on the last day of the Kathin festival. Therefore, it is believed that the Chula Kathin ceremony has more merit than the general Kathin ceremony.

Keywords: Kathin, Chula Kathin, Buddhism

บทนำ

จุลกฐินคือ การทอดกฐินที่ต้องทำด้วยความรีบด่วน โดยต้องอาศัยความสามัคคีของผู้ศรัทธาจำนวนมากเพื่อผลิตผ้าไตรจีวรให้สำเร็จด้วยมือภายในวันเดียวกล่าวคือ ต้องเริ่มตั้งแต่เก็บฝ้าย ตัดเย็บ ย้อม และถวายให้พระสงฆ์กรานกฐินให้เสร็จภายในเวลาเช้าวันหนึ่งจนถึงย่ำรุ่งของอีกวันหนึ่ง ดังนั้นโบราณจึงนับถือกันว่าการทำจุลกฐินมีอานิสงส์มาก เพราะต้องใช้ความอุตสาหพยายามมากกว่ากฐินแบบธรรมดาภายในระยะเวลาอันจำกัด ซึ่งจุลกฐินในสังคมล้านนาเป็นเรื่องที่ยังไม่มีหลักฐานข้อมูลที่ชัดเจนเท่าที่ควรทราบเพียงแต่ว่า จุลกฐินในสังคมล้านนามีเค้าโครงมาจากตำนานของเชียงตุงเรื่องราวคล้ายกันกับเรื่องการถวายจีวรแด่พระอนุรุธเถระ ซึ่งกล่าวว่า มีพระเถระผู้เป็นอรหันต์ซึ่งในพรรษาหนึ่งท่านได้บำเพ็ญสมาบัติจนจะล่วงพ้นเวลาแห่งกฐิน คือ เหลือเวลาอีกเพียงหนึ่งวันที่จะหมด เทพธิดาผู้เคยเกิดเป็นภรรยาของท่านเกรงว่าพระเถระจะไม่มีโอกาสรับผ้ากฐิน จึงได้แปลงกายเป็นมนุษย์ เนมิตสวนฝ้ายขึ้นกลางป่า พร้อมทั้งป่าวประกาศให้มนุษย์ และเทวดามาช่วยกันถักทอเย็บย้อมผ้ากฐินจีวรนี้ขึ้นจนแล้วเสร็จพร้อมถวายในชั่วเวลา 1 วัน โดยต้องอาศัยความสามัคคีของผู้ศรัทธาจำนวนมากจึงจะสำเร็จเนื่องจากมีระยะเวลาที่จำกัดจึงพบว่า มีวัดเพียงบางส่วนเท่านั้นในเขตทางล้านนาของจังหวัดลำพูนที่ต้องการจะอนุรักษประเพณีอันดงามเอาไว้ (พระกรวุฒิ ธรรมทสสี, 2558: 23) ยกตัวอย่างเช่น 1) วัดหนองเรือ ต.หนองหนาม อ.เมืองลำพูน จ.ลำพูน 2) วัดป่าบุก ต.แม่แรง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน 3) วัดหนองเจดีย์ ต.นครเจดีย์ อ.ป่าซาง จ.ลำพูน และ 4) วัดสันป่ายางหลวง ต.ในเมือง อ.เมืองลำพูน จ.ลำพูน ได้เป็นวัดในส่วนหนึ่งของทางภาคเหนือจังหวัดลำพูนที่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณีการทอดถวายจุลกฐินอยู่เป็นประจำทุกๆ ปี

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของกฐินในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาความเป็นมาของจุลกฐินในประเทศไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การรวบรวมเอกสารข้อมูล โดยการศึกษาจากเอกสารข้อมูลต่างๆ ทั้งที่เป็นชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ส่วนเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา หนังสือวิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าในความหมายขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับกฐินในพระพุทธศาสนา
2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาทางเอกสาร โดยการจัดทำเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้อย่างชัดเจน
3. การสังเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์แล้วนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์ และเรียบเรียง โดยมุ่งค้นหาคำตอบที่ได้ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์พร้อมทั้งนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัย
4. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม นำเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย ตรวจสอบความถูกต้อง เพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของกฐินในพระพุทธศาสนา

1.1 ความหมายของกฐิน

กรมศาสนาได้อธิบายไว้ในหนังสือเพื่อให้ความรู้เรื่องกฐิน โดยมีคำอธิบายว่า กฐินมีความหมายเกี่ยวข้องกัน 4 ประการ คือ

1) กฐินที่เป็นชื่อของกรอบไม้ คือ กรอบไม้แม่แบบสำหรับทำจีวร ซึ่งอาจเรียกว่าสะดึงก็ได้ เพราะการทำจีวรให้มีรูปลักษณะตามที่กำหนดกระทำได้โดยยากจึงต้องทำกรอบไม้สำเร็จรูปไว้เพื่อเป็นอุปกรณ์สำคัญในการทำเป็นผ้าห่ม หรือผ้าห่มซ้อน การทำผ้าโดยอาศัยแม่แบบเช่นนี้คือ ทาบผ้าลงไปกับแม่แบบแล้วตัดเย็บย้อมทำให้เสร็จในวันนั้นด้วยความสามัคคีของสงฆ์ แม่แบบ หรือกฐินนั้นก็รื้อเก็บไว้ใช้ในการทำผ้าเช่นนี้อีกในปีต่อไป การรื้อแม่แบบนี้เรียกว่า เตาะ คำว่า กฐินเตาะ หรือเตาะกฐิน จึงหมายถึง การรื้อไม้แม่แบบเพื่อเก็บไว้

ใช้ในการโอกาสหน้า (สมทรง ปุณฺณฤทธิ, 2525: 41-44)

2) กฐินที่เป็นชื่อของผ้า หมายถึง ผ้าที่ถวายให้เป็นกฐินภายในกำหนดกาล 1 เดือนนับตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2528: 246-248)

3) กฐินที่เป็นชื่อของบุญกิริยา คือ การถวายผ้ากฐินเป็นทานแก่พระสงฆ์ผู้จำพรรษาอยู่ในวัดใดวัดหนึ่งครบ 3 เดือน เพื่อสงเคราะห์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบให้มีผ้านุ่ง หรือ ผ้าห่มใหม่จะได้ใช้ผลัดเปลี่ยนของเก่าที่จะขาดหรือชำรุด

4) กฐินที่เป็นชื่อของสังฆกรรม คือ กิจกรรมของสงฆ์จะต้องมีการสวดประกาศขอรับความเห็นชอบจากที่ประชุมสงฆ์ในการมอบผ้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (พระมหาบุญชิต ญาณสวโร, 2532: 33-38)

1.2) ปฐมเหตุของการเกิดประเพณีทอดกฐิน

ในต้นพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้ายังไม่มีบัญญัติให้พระภิกษุเข้าจำพรรษา ภิกษุจึงจาริกไปทั้ง 3 ฤดู ทำให้ชาวบ้านได้พากันตำหนิ ตีเตียน มีการเปรียบเทียบกับพวกอญฺเฎียรถีย์ว่า พวกอญฺเฎียรถีย์เหล่านี้ ผู้สอนธรรมไม่ดียังพักอยู่ประจำที่ตลอดฤดูฝน อีกทั้งฝูงนกเหล่านี้เล่าก็ยังทำรังรังบนยอดไม้พักอยู่ประจำที่ในฤดูฝน ส่วนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้ เทียวจาริกไปทั้งฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ย่ำพิชผักอันเขียวสด เปียดเบียนสิ่งมีชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว เหยียบสัตว์เล็กๆ จำนวนมากให้ถึงความวอดวายไป ภิกษุได้ยินความดังนั้น จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายเข้าจำพรรษาภิกษุเข้าจำพรรษาในฤดูฝน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 184: 292) การให้ภิกษุเข้าจำพรรษาดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พระวินัยบัญญัติเกี่ยวกับการเข้าพรรษาของพระภิกษุในพระพุทธศาสนานั้นได้กำหนดให้พระภิกษุต้องเข้าจำพรรษาในช่วงฤดูฝนและให้หยุดการจาริกไปสถานที่ต่างๆ เพื่อเป็นการป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดจากการเดินเหยียบย่ำธัญพืชในไร่นาของชาวบ้านที่พำนักในฤดูฝน รวมทั้งเหยียบแมลงต่างๆ ให้ตายโดยไม่รู้ตัว การจำพรรษา คือ อยู่ประจำ หรือประจำที่ในที่ที่เหมาะสมตลอดสามเดือนในฤดูฝน คือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 นี้เรียกปริมพรรษา แปลว่า พรรษาต้น หรือตั้งแต่แรม 1 ค่ำเดือน 9 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 อย่างนี้เรียก ปัจฉิมพรรษา แปลว่า พรรษาหลัง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2558: 61) นับตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 9 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 1๒ รวมระยะเวลาพรรษาต้นกับพรรษาหลัง คือ 4 เดือนของฤดูฝน ซึ่งในช่วง 1 เดือนของปัจฉิมพรรษา นับตั้งแต่วัน แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 1๒ เป็นช่วงหลังวันออกพรรษา พระภิกษุต้องเตรียมความพร้อมเพื่อการออกจาริกไปในสถานที่ต่างๆ และที่สำคัญต้องมี

จิวรนุ่งห่มที่เกื้อกูลต่อการประพาศพิภพจรย ด้วยแสงหาผ้ามาทำเป็นจิวรไว้ผลัดเปลี่ยนแทนผืนเก่าให้เสร็จภายใน 30 วัน ตามพระวินัยบัญญัติ ซึ่งนับว่าเป็นความลำบากในเรื่องจิวรนุ่งห่มของพระภิกษุที่ต้องนุ่งห่มจิวรเพียงชุดเดียวตลอดไตรมาสครบ 3 เดือนแล้วในพรรษาต้น จึงเป็นที่มาของผ้ากฐินซึ่งเป็นพุทธาณุญาตดังมีปรากฏในกฐินชั้นธกะ ความสรุปว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐีเขตกรุงสาวัตถี ภิกษุชาวเมืองปาฐะยะ จำนวน 30 รูป เดินทางมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค เมื่อใกล้วันเข้าพรรษาไม่สามารถจะเดินทางไปให้ทันวันเข้าพรรษาในกรุงสาวัตถีได้ จึงเข้าพรรษาในเมืองสาเกต ครั้นออกพรรษาแล้ว ภิกษุเหล่านั้นจึงเดินทางเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่กรุงสาวัตถี ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า เมื่อปวารณาแล้ว ฝนยังตกชุกอยู่ พื้นแผ่นดินเต็มไปด้วยน้ำ เป็นหล่มเลน มีจิวรชุ่มชื้นด้วยน้ำ เหน็ดเหนียว เดินทางไกล พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแล้วกรานกฐิน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 5 ข้อ 306: 145-146) โดยในวินัยมุขได้อธิบายความหมายของการกรานกฐิน คือ เมื่อมีผ้าเกิดขึ้นแก่สงฆ์ในกาลเช่นนั้น พอจะทำเป็นไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งได้ สงฆ์พร้อมใจกันยกให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่การกราน ภิกษุผู้ได้รับผ้านั้นเอาไปทำเป็นจิวรแล้วเสร็จภายในวันนั้น แล้วมาบอกภิกษุผู้ยกผ้านั้นให้เพื่อนุโมทนาภิกษุเหล่านั้นอนุโมทนา โดยผ้าที่ใช้ทำเป็นผ้ากฐินมีอยู่ 5 ชนิด คือ 1. ผ้าใหม่ 2. ผ้าเทียมใหม่ 3. ผ้าเก่า 4. ผ้าบังสุกุล 5. ผ้ายกตามร้าน ผ้าทั้ง 5 ชนิดนี้ ผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นคฤหัสถ์ก็ตามเพื่อนสธรรมิกด้วยกันก็ตาม ถวายแก่สงฆ์แล้ว เป็นของใช้ได้ ผ้าที่ไม่ควรใช้เป็นผ้ากฐิน คือ 1. ผ้าที่ตนไม่ได้เป็นกรรมสิทธิ์ 2. ผ้าที่ได้มาโดยอาการอันมิชอบ 3. ผ้าที่เป็นนิสสัคคีย์ และ 4. ผ้าที่เก็บไว้ค้างคืน (คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชิง, 2536: 43)

1.3) ประเพณีการทอดกฐินในประเทศไทย

การทอดกฐินในประเทศไทยปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ดังปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ที่สะท้อนให้เห็นถึงคนเมืองสุโขทัยให้ความสนใจกับการทำบุญในพระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้

คนในเมืองสุโขทัย มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน...เมื่อออกพรรษากาลกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกราลกฐินมีพนมเบี๋ย มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่ง หมอนนอน บริพานกฐิน โอยทานแลปี แล่ญิบ ล้วนไปสวดญัตติกฐินถึงอรัญญิกพูน (หลวงวิจิตรวาทการ, 2479: 26-29)

จากศิลาจารึกดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า กฐินในสมัยสุโขทัยทำกันเป็นงานประเพณีที่สำคัญประจำปี ได้ทั้งบุญ ความสนุกสนาน ความสามัคคีในหมู่ประชาชน ทำให้มองเห็นความสำคัญในงานบุญกฐิน และความศรัทธา ความมั่นคงในพระพุทธศาสนาของชาวเมือง มี

ความปิติ รำเรงด้วยบุญปรากฏแห่งสามัคคีธรรมอย่างชัดเจน และยังแสดงให้เห็นว่า ชาวสุโขทัยทำการถวายกฐินเป็นเวลา 1 เดือน ในการถวายกฐินนั้น นอกจากผ้ากฐินแล้ว ยังถวายพุ่มต้นเงิน พุ่มหมากพลู พุ่มดอกไม้ มีหมอนชนิดต่างๆ เป็นต้นเป็นของบริวารกฐินอีกด้วย เมื่อพระสงฆ์รับการถวายเสร็จแล้วก็พากันไปทำสังฆกรรม คือ สวดกฐินกัน ณ อีกสถานที่หนึ่งอีกต่างหากได้แก่ เขตวิสุงคามสีมาตามพุทธบัญญัติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในสมัยอยุธยาและธนบุรีนั้นเรื่องกฐินได้เจียบไป เพราะอยู่ในช่วงที่มีศึกสงคราม แต่ไม่ใช่หมดสิ้นไป จึงอาจกล่าวได้ว่า คนสมัยสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี มีการอนุรักษ์ประเพณีในพระพุทธศาสนาสืบทอดมาแต่โบราณ การทอดกฐินก็เพื่อประโยชน์ต่อพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่จะได้ผ้ากฐินมา ทำเป็นจีวรไว้นุ่งห่ม ซึ่งทำได้เพียงปีละครั้งหลังวันออกพรรษาไม่เกิน 1 เดือน จนถึงยุครัตนโกสินทร์กฐินกลับมาเป็นพิธีสำคัญขึ้นอีกครั้ง ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ทรงทอดกฐินในวัดที่สำคัญ (หลวงวิจิตรวาทการ, 2523: 280-283)

1.4) แนวคิดที่เกี่ยวกับกฐิน

พระยาอนุมานราชธน ได้เขียนไว้ในหนังสือ จุลกฐินทางด้านวัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ของไทย และได้กล่าวอธิบายไว้ว่า บรรพบุรุษล้านนาไทยได้สั่งสมสืบทอดความคิด ความเชื่อ และความรู้หลากหลายมาเป็นวิธีการดำเนินชีวิตจนเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาไทย เช่น ภาษา ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การแต่งกาย และอาหาร สิ่งเหล่านี้คือมรดกทางวัฒนธรรม ส่วนการรู้จักใช้สิ่งของที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาดัดแปลงเป็นเครื่องมือใช้ในการประกอบอาชีพ หรือการทำการกิจกรรมใดได้อย่างเหมาะสมนั้นเป็นภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นจากหน้าบ้านที่กประวัติศาสตร์ในอดีตล้านนาเป็นอาณาจักรหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งทางภาคเหนือตอนบนก่อนที่จะมาหลอมรวมกับกรุงรัตนโกสินทร์เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน (พระยาอนุมานราชธน, 2531: 14)

พระสุพจนมุนี ได้เขียนไว้ในหนังสือ กฐินกถา และได้กล่าวอธิบายไว้ว่า ผ้าพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์เฉพาะกฐินกาล ตามศัพท์แปลว่าไม่สะดึง คือ กรอบไม้สำหรับซึ่งผ้าที่จะเย็บเป็นจีวร คำว่า กฐิน นี้ใช้ประกอบกับคำอื่นอันเนื่องด้วยพิธีกฐินผ้าที่ถวายแก่ ภิกษุสงฆ์ในพิธีนี้เรียกว่า ผ้ากฐิน ในฤดูกาลเรียกว่า กฐินกาล คือระยะเวลาตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงกลางเดือน 12 ระยะเวลานี้เรียกเป็นสามัญว่า เทศกาลกฐิน ฤดุกฐิน หรือหน้ากฐิน ก็มีก่อนจะ ถึงกฐินกาล ผู้ประสงค์จะถวายผ้ากฐินแก่ภิกษุสงฆ์วัดใดจะต้องไปแจ้งความจำนงว่าจะนำผ้ากฐินไป ทอดที่วัดนั้นเป็นการล่วงหน้าการแสดงความจำนงล่วงหน้านี้ เรียกว่า จองกฐิน การทำพิธีถวายผ้ากฐินเรียกว่า ทอดกฐิน พระภิกษุผู้ใดได้รับมอบผ้ากฐินจากสงฆ์โดยวิธีที่กำหนดไว้ในพระวินัยเรียกว่าผู้กรานกฐิน ผู้ครองกฐิน หรือ องค์ครองกฐิน เฉพาะผ้ากฐิน บางทีก็

เรียกว่าองค์กฐิน พร้อมกับของอื่น อันเป็นบริวารสำหรับถวายภิกษุสงฆ์เรียกว่าเครื่องกฐิน หรือ บริวารกฐิน เมื่อนำ ผ้ากฐินไปทอดโดย มีขบวนแห่ เรียกว่า แห่กฐิน ถ้ามีพิธีฉลอง เรียกว่าฉลอง กฐิน การที่ภิกษุสงฆ์ผู้ร่วมอยู่ในพิธี อนุโมทนาต่อองค์ครองกฐินตามพระวินัยหรือการที่บุคคล แสดงความยินดีในการที่เขาทอดกฐิน เรียกว่า อนุโมทนากฐิน ภิกษุสงฆ์ได้อนุโมทนากฐินแล้ว นั้น ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้กรานกฐิน ด้วยผลของการทอดกฐิน เรียกว่า อาานิสงส์กฐินในทางวินัย สิทธิพิเศษ 5 ประการ มีแก่ภิกษุผู้ได้กราน กฐินแล้ว ก็เรียกว่าอาานิสงส์กฐิน (พระสุพรรณมณี (ผิน ธรรมประทีป), 2538: 78)

หลวงวิจิตรวาทการ ได้เขียนไว้ในหนังสือ ตำนานกฐิน ไทย และได้กล่าวอธิบาย ไว้ว่า กฐิน แปลตามศัพท์ว่า กรอบไม้สำหรับซึ่งผ้าเย็บจีวรของพระภิกษุ กรอบไม้ชนิดนี้ไทย เราเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สะติง การเย็บจีวรต้องตัดผ้าออกเป็นชิ้นๆ แล้วเอามาเย็บประสานกัน เข้า ให้มีรูปเหมือนเนื้อที่ในน้ำปลุกข้าว ในการเย็บประสานเช่นนั้น ในครั้งกระโน้นเมื่อช่างเย็บ ยังไม่ชำนาญพอ และไม่มีเครื่องจักรจะใช้ได้อย่างเวลานี้ ก็ต้องซึ่งผ้าลงบนกรอบไม้ก่อนแล้วจึง เย็บ กรอบไม้หรือสะติงนี้ คำบาลีเรียกว่า กฐิน การที่ผู้มีศรัทธาเอาผ้าไปถวายพระภิกษุในภาย หลังวันออกพรรษา ซึ่งเรียกกันว่า ทอดกฐิน นั้น ตามหลักการ พระภิกษุจะต้องเอาผ้านั้นมาตัด เย็บย้อมให้เสร็จภายในวันเดียวกัน การที่ต้องเย็บย้อมจีวรผืนใหญ่ให้เสร็จในวันเดียวนั้น เป็น งานหนักมาก และในครั้งกระโน้นเป็นการจำเป็นที่สุด ที่ต้องใช้ไม้สะติงซึ่งผ้าในเวลาเย็บ ฉะนั้น พิธีการถวายผ้าอย่างนี้จึงเรียกว่า กฐิน (หลวงวิจิตรวาทการ, 2479: 31)

1.5 ประเภทของกฐิน

การทอดกฐินมีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1) กฐินหลวง ได้แก่ กฐินที่กำหนดเป็นพระราชพิธี กฐินต้น และ กฐิน พระราชทาน (จิตร สมบัติบริบูรณ์, 2548: 27)

2) กฐินราษฎร์ เป็นกฐินที่ราษฎรหรือประชาชน ผู้มีศรัทธานำผ้ากฐินของตน ไปทอด ณ วัดต่างๆ ได้แก่ 1. มหากฐิน 2. จุลกฐิน 3. กฐินสามัคคี และ 4. กฐินตกค้าง

2. จุลกฐินในพระพุทธศาสนา

2.1 ความหมายของจุลกฐิน

จุลกฐิน อ่านว่า จุนละกะถิน หมายถึง กฐินรีบด่วน กฐินที่ใช้เวลาเตรียมน้อย จุลกฐิน เป็นคำเรียกพิธีทอดกฐินที่ต้องเร่งรีบ ทำให้เสร็จภายในวันเดียว เริ่มตั้งแต่ปั่นฝ้าย ทอ เป็นผืนผ้า เย็บ ย้อม ตากแห้งแล้วนำไปทอดเป็นผ้ากฐิน พระสงฆ์รับแล้วก็รับกรานกฐินใน วันนั้นด้วย จะเป็นจุลกฐินได้จะต้องใช้ผู้คนมาก และมีความชำนาญเป็นพิเศษกะเวลาได้ถูก จึงจะเสร็จทันเวลา ตั้งแต่นำ ฝ้ายมาปั่นเป็นด้ายเอาด้ายมาทอเป็นผ้าเอาผ้านั้นมาซักมาเย็บ

มาย้อมเป็นจีวรต้องทำให้เสร็จในวันเดียว และถวายให้เสร็จภายใน 24 ชั่วโมง เรียก จุลกฐิน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2536: 28)

คำว่า จุล ยังมีความหมายแห่งเวลาจำกัด หรือเวลาน้อย หรือเล่นไปให้ทันเวลานั้นเอง จุลกฐินจึงเป็นผ้าที่สำเร็จขึ้นด้วยสิ่งเล็กๆ เป็นกฐินที่ใช้เวลาจำกัดด้วยต้องอาศัยความสามัคคีของผู้ศรัทธาจำนวนมาก เพื่อผลิตผ้าไตรจีวรให้สำเร็จด้วยมือภายในวันเดียว ดังนั้นโบราณจึงนับถือกันว่าการทำจุลกฐินมีอานิสงส์มาก เพราะต้องใช้ความอดสาหะพยายามมากกว่ากฐินแบบธรรมดา มหากฐิน ภายในระยะเวลาอันจำกัด กล่าวคือ ต้องเริ่มตั้งแต่เก็บฝ้าย ตัดเย็บ ย้อม และถวายให้พระสงฆ์กรานกฐินให้เสร็จภายในเวลาเช้าวันหนึ่งจนถึงย่ำรุ่งของอีกวันหนึ่ง (มณี พยอมยงค์, 2547: 220)

จุลกฐินนั้นจัดเป็นกฐินประเภทหนึ่งที่มีลักษณะการพิเศษจากกฐินทั่วไปคือ การทอดผ้ากฐิน ซึ่งจะต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียว และนิยมทอดถวายในวันสุดท้ายของเทศกาลทอดกฐิน จึงเชื่อว่า ผู้ที่ได้ทอดจุลกฐินจะได้รับอานิสงส์มากกว่าปกติ การทอดจุลกฐินมีคุณค่าทั้งทางด้านการต่อยอดวิถีชีวิตให้มีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา เป็นการรักษากฎมณีนุญชาชาวบ้านไม่ให้สูญหาย และก่อให้เกิดการเรียนรู้ในสังคมในทางสาระธรรมนั้นก่อให้เกิดความสามัคคี และเป็นการฝึกฝนหลักธรรมหลายประการ เช่น การให้ทาน ความอดทน เป็นต้น แต่เนื่องจากการทอดจุลกฐินเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากและต้องอาศัยผู้มีความชำนาญในการทอดผ้าทำให้ประเพณีนี้เริ่มสูญหายไปจากสังคมไทย (พระมหาอินทร์วงศ์ อิสสรภาณี, 2565: 617-618)

2.2 ความเป็นมาของจุลกฐิน

จุลกฐินไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกแต่มีเค้าโครงเรื่องการทำผ้าจีวรถวายพระอนุรุทธเถระที่ปรากฏในธรรมบท อรรถกถา แห่งขุททกนิกาย ว่า เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระอนุรุทธเถระว่า ครั้งหนึ่งพระเถระมีจีวรเก่าแล้ว จึงเดินแสวงหาจีวรในกองหยากเยื่อ นางเทพธิดาชื่อชาลินี ซึ่งเป็นภริยาเก่าของพระเถระในอดีตชาติเห็นพระเถระเที่ยวหาผ้า จึงนำผ้าทิพย์ 3 ผืน ยาว 13 ศอก กว้าง 4 ศอก มาวางผ้าไว้บนกองหยากเยื่อ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 93: 53) เมื่อพระอนุรุทธเถระเห็นผ้าเหล่านั้นจึงคิดว่า ผ้านี้เป็นผ้าบังสุกุลอย่างอกุศล และเดินหลีกไป เมื่อถึงวันทำจีวรของพระเถระซึ่งเป็นวสันตสุดท้ายของกฐินกาล พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุ 500 รูป และพระเถระผู้ใหญ่ 80 รูป จึงร่วมกันตัดเย็บจีวรเพื่อถวายแก่พระอนุรุทธเถระ มีพระมหากัสสปเถระนั่งตอนต้น เพื่อเย็บจีวรพระสารีบุตรเถระนั่งในท่ามกลาง พระอานนทเถระนั่งในที่สุด ภิกษุสงฆ์กรอด้วย พระศาสดาทรงร้อยด้ายนั้นในรูเข็ม พระมหาโมคคัลลานเถระเป็นผู้เตรียมวัตถุต่างๆ ภิกษุทั้งหมดร่วมกันทำให้เสร็จภายใน

วันเดียว จากการที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นประธานในการทำผ้าจีวรถวายพระเถระนั้นเป็นการทำให้รับต้องอาศัยคนจำนวนมาก จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดประเพณีการทอดผ้าจุลกฐิน (อาณนท อภากริมย์, 2525: 152)

2.3 อานิสงส์ของจุลกฐิน

อานิสงส์ของกฐินสามารถแบ่งออกได้ 2 ประการดังนี้ คือ

1) ฝ่ายผู้รับ (พระสงฆ์) ได้รับอานิสงส์ คือ (1) ไม่ต้องรับร้อนเดินทางจาริกไปในที่อื่นตามปกติ (2) ได้ความสามัคคี (3) ได้รับความสะดวกในการแสวงหาจีวร (4) ได้รับความสะดวกในการใช้จีวร (กรมการศาสนา, 2551: 415) ส่วนในในสิกขาบทที่ 6 แห่งจลวรรคปาจิตติยได้กล่าวเรื่องอานิสงส์ของกฐินแก่ผู้ที่ได้รับมืออยู่อีก 5 ประการ คือ (1) รับนิมนต์ฉันไว้แล้วไปไหนไม่ต้องบอกลาภิกษุในวัด (2) ไปไหนไม่ต้องนำไตรจีวรไปครบสำหรับ (3) เก็บผ้าที่เกิดขึ้นเป็นพิเศษไว้ได้ตามปรารถนา (4) จีวรอันเกิดในที่นั้นเป็นสิทธิของภิกษุเหล่านั้น และ (5) ขยายเขตแห่งการทำจีวรหรือการเก็บจีวรไว้ได้จนถึงสิ้นฤดูหนาว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 298: 437)

2) ฝ่ายผู้ถวายทาน ได้รับอานิสงส์ คือ (1) ชื่อว่าได้ถวายทานภายในกาลเวลา กำหนดที่เรียกว่ากาลทาน (2) ชื่อว่าได้สงเคราะห์พระสงฆ์ผู้จำพรรษาให้ได้ผลัดเปลี่ยนผ้านุ่งห่มใหม่ (3) ชื่อว่าได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ส่งเสริมผู้ประพฤติปฏิบัติชอบให้เป็นหลัก (4) จิตใจของผู้ทอดกฐินทั้ง 3 กาล คือก่อนทอด กำลังทอดและทอดแล้วที่เลื่อมใสศรัทธาและปรารถนาดีนั้นจัดเป็นกุศลจิต คนที่จัดเป็นกุศलय่อมได้รับความสุขความเจริญ (5) การทอดกฐินทำให้เกิดสามัคคีธรรม คือ การร่วมมือกันทำคุณงามความดีและถ้าการถวาย กฐินนั้นมีส่วนได้บุญปฏิบัติสังฆวัฏฐาอารามด้วย ก็เป็นการร่วมสามัคคี เพื่อรักษาศาสนวัตถุ ศาสนสถานให้ยั่งยืนสถาพรสืบไป

จึงกล่าวได้ว่า พัฒนาการประเพณีจุลกฐินในสมัยพุทธกาลนั้นได้มีการยึดถือ และให้ความสำคัญเพียงแต่การถวายผ้ากฐินเท่านั้น ซึ่งการทำผ้ากฐินจีวรนั้นก็เพื่อถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ผู้ที่ได้รับการเดือดร้อน และขาดแคลนผ้าจีวรที่มีความอันเก่ามาก หรือชำรุดขาดไปแล้ว จึงจะมอบถวายผ้ากฐินให้แก่พระสงฆ์รูปนั้นๆ ดังเช่น พระอนุรุทธเถระนั่นเอง ส่วนรูปแบบขั้นตอนการจัดทำก็ไม่ได้มีความยุ่งยากอะไรมากมายเนื่องจากว่า เป็นกิจของแต่พระสงฆ์ภายในวัดที่จะต้องช่วยกันทำให้เสร็จเป็นจีวรภายในวันเดียว ไม่มีพิธีการใดๆ ในการถวายผ้า เมื่อพระสงฆ์รับผ้ากฐินแล้ว ต้องนำไปเข้าพิธีสวดอุทิศกุศลกรรมวาจา และการกรานกฐินต่อไปตามพระวินัย โดยมีชาวบ้านบริเวณพื้นที่ใกล้วัดอำนวยความสะดวกในเรื่องข้าวปลาอาหาร และน้ำดื่มตามฐานะความสมควรที่ชาวบ้านจะหาได้ ฉะนั้นการทอดจุลกฐินในสมัยพุทธกาลมีจุด

ประสงค์เพียงเพื่อการถวายผ้าบังสุกุลให้กับพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น ไม่ได้หมายรวมถึง การถวายสิ่งอื่น จึงทำให้ภิกษุในสมัยพุทธกาลไม่มีการจัดทำธงกฐิน หรือมีข้อวินัยในพระไตรปิฎกกล่าวถึง ธงกฐิน แต่อย่างใด ดังเช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวว่า แท้จริงแล้วความสำคัญของการทอดกฐินอยู่ที่ผ้าจีวรเพียง ผืนใดผืนหนึ่งเท่านั้น แต่ยังมีหลายคนที่ไม่รู้เลยว่า ตัวกฐินคืออะไร ไปมองที่บริวารกฐินเป็นตัวกฐิน ตลอดจนทอดกฐินเพื่อสร้างโน่น สร้างนี้เพื่อเอาเงินเอาทองตลอดจนกระทั่งว่าจะได้มีโอกาสไปเที่ยว กลายเป็นกฐินเที่ยว กฐินทัศนาจร จึงสะท้อนให้เห็นถึงวัตถุประสงค์หลักของการทอดกฐินได้ถูกลดความสำคัญไปมุ่งเน้นที่วัตถุประสงค์ของบริวารกฐินเป็นหลัก เพื่อขยายประโยชน์จากบริวารกฐิน โดยพระสงฆ์บางวัดอาจขอกฐินจากเจ้าภาพเอง ส่วนเจ้าภาพกำหนดกิจกรรมกฐินเอง แตกต่างกันไปตามค่านิยมของแต่ละท้องถิ่น อาจจัดให้มีกิจกรรมรื่นเริงสนุกสนาน มีแห่รำวง มีมหรสพ มีการดื่มสุรา ทำให้งานบุญกฐินเกิดการทะเลาะวิวาท ส่งผลต่อภาพลักษณ์ของประเพณีการทอดกฐิน เป็นข้อควรพัฒนาไม่ให้เกิดกลายเป็นประเพณีที่รักษา รูปแบบมากกว่าการรักษาหลักการที่แท้จริงของบุญกฐิน การขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักการของกฐินที่แท้จริงย่อมส่งผลให้ทั้งฝ่ายผู้ทอด และฝ่ายผู้รับอาจไม่ได้รับอานิสงส์ของบุญกฐินที่แท้จริง

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการทอดจุลกฐินในพระพุทธศาสนา สามารถนำข้อมูลมาอภิปรายผลได้ ดังนี้ จุลกฐินคือกฐินเร่งด่วนที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นด้วยพระพุทธานุญาตว่า พระอนุรุทธะมีจีวรอันเก่าและขาด พระองค์จึงสั่งให้พระสงฆ์พร้อมภุคย์ทั้งหลายต่างออกช่วยหาผ้าบังสุกุลตามที่ต่างๆ เพื่อนำมาเย็บทำจีวรให้ทันเวลาในช่วงวันสิ้นสุดของเทศกาลกฐินในสมัยนั้น และสอดคล้องกับตำนานเชียงตุง คือ มีพระเถระผู้เป็นอรหันต์ได้บำเพ็ญสมาบัติเกือบจะล่วงพ้นเวลากำหนดแห่งวันถวายทานผ้ากฐิน และเทพธิดาเกรงว่า พระเถระจะไม่มีโอกาสรับกฐิน จึงได้แปลงกายเป็นมนุษย์ และเนรมิตสวนฝ้ายกลางป่า พร้อมประกาศให้มนุษย์ และเทวดาทั้งหลายมาช่วยกันเย็บผ้ากฐินจนสำเร็จทันเวลา ซึ่งหลักฐานทั้ง 2 เรื่องจึงอาจเป็นเค้าโครงตัวอย่างของการถวายทานผ้าจีวรในรูปแบบจุลกฐินขึ้นมาจนถึงทุกวันนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปลัดพิศิษฐ์ เมตตจิตโต (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ประเพณีจุลกฐินของชาวพุทธล้านนา กรณีศึกษาวัดดอนาลัยทิพยาราม จังหวัดพะเยา ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า ในพระไตรปิฎกไม่มีการกล่าวถึงจุลกฐินโดยตรง เรื่องราวเกี่ยวกับจุลกฐินปรากฏในอรรถกถาธรรมบท แห่งขุททกนิกาย ขึ้นตอนพิธีทางพระพุทธศาสนาไม่แตกต่างจากกฐินโดยทั่วไป จุดเด่นสำคัญคือ การประยุกต์การจัดงานจุลกฐินให้เข้ากับวัฒนธรรมล้านนา และเพิ่มพิธีการล่วงหน้า

๒ พินิจกล่าวเพื่อสร้างความสามัคคีให้กับเจ้าภาพ และชาวบ้านในชุมชนอย่างต่อเนื่องก่อนจัดให้มีพิธีถวายผ้าจุลกฐินในขั้นตอนสุดท้ายซึ่งจัดเป็นงานประเพณีอย่างยิ่งใหญ่

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษา ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจุลกฐินในพระพุทธศาสนาจึงสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ ตามแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

กล่าวคือ ประเพณีจุลกฐินเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชนและท้องถิ่นซึ่งได้พัฒนาสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยแสดงออกในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ยึดโยงตามระบบคุณค่า ความเชื่อทางศาสนา และทางสังคมที่สืบทอดประสพการณ์ของคนในรุ่นต่อไป จุลกฐินจึงเปรียบเหมือนการสั่งสมบุญครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิต ก่อให้เกิดความวิริยะอุตสาหะความพยายามในการสั่งสมบุญ การจัดทำผ้าจุลกฐินเป็นจุดกำเนิดแหล่งเรียนรู้อีกทางหนึ่งที่นำมา ซึ่งความเป็นวิถีชีวิตของชาวล้านนา ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรม เช่น เอกลักษณะในการทอผ้าที่ยังทรงคุณค่าในด้านเศรษฐกิจ โดยฝ่ายที่ปลูกไว้ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สามารถปลูกฝ้ายเก็บฝ้ายเองได้ตามทันเขตกฐินทาน นำฝ้ายมาผ่าน

กระบวนการ เก็บ กรอ ทอ กะ ตัด เย็บ ย้อม และจำกัดระยะเวลา การจัดทำผ้าจุลกฐินก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน หวงแหน และอนุรักษ์รักษาไว้ซึ่งความเป็นวัฒนธรรมประเพณีของบรรพบุรุษให้ดำรงอยู่ และได้มีการสืบทอดต่อไป

สรุป

จุลกฐิน คือ กฐินริบด่วน ใช้เวลาเตรียมน้อย เป็นคำเรียกพิธีทอดกฐินที่ต้องเร่งรีบทำให้เสร็จภายในวันเดียว ซึ่งได้มีเค้าโครงมาจากเรื่อง การทำผ้าจีวรถวายพระอรุทธเถระที่ปรากฏในธรรมบท อรรถกถา แห่งขุททกนิกาย และยังไปสอดคล้องกับตำนานเชียงตุง ตำนานทั้ง ๒ นี้จึงอาจจะเป็นเค้าโครงต้นเรื่องของการถวายทานผ้าจีวรในรูปแบบจุลกฐินขึ้น และได้มีการสืบทอดพร้อมกับแพร่หลายทางวัฒนธรรมประเพณีกับกลุ่มชาวไทลื้อ-ไทเขิน ที่ได้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ซึ่งประเพณีทางพระพุทธศาสนาของชาวไทลื้อคล้ายคลึงกับชาวไทยในล้านนา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จุลกฐินถือเป็นอริยประเพณีที่งดงามในพระพุทธศาสนา นอกจากจะเป็นการสืบทอดประเพณีทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังช่วยส่งเสริมความสามัคคีและภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ในปัจจุบันพบว่า การทอดจุลกฐินพบเห็นได้น้อยมาก เนื่องจากปัจจัยหลายอย่างส่งผลให้หาผู้ที่จะทำจุลกฐินได้ยาก อาจจะทำให้การทอดจุลกฐินหายไป หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรพระพุทธศาสนา สภาวัฒนธรรม ควรช่วยกันส่งเสริมประเพณีจุลกฐินนี้ให้ดำรงอยู่ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาต่อยอดการทอผ้าจุลกฐินสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือ เพื่อให้คนที่ทอผ้าจุลกฐินได้สามารถดำเนินไปต่อยอดทางธุรกิจต่อไป

บรรณานุกรม

- คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง. (2536). **วิชา วินัยมุข เล่ม 3 ฉบับมาตรฐาน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- จิตร สมบัติบริบูรณ์. (2548). **กฐินทาน**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์.
- พระกรวุฒิ ธมมทสสี. (2558). “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าจุลกฐินในสังคมล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูปลัดพิศิษฐ์ เมตตจิตโต. (2554). “ศึกษาวิเคราะห์ประเพณีจุลกฐินของชาวพุทธล้านนา: กรณีศึกษาวัดอนาลโยทิพยาราม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2536). **กฐิน : บทฝึกวิถีชีวิตประชาธิปไตย บนฐานแห่งการให้และการร่วมมือ**. กรุงเทพมหานคร: วัดญาณเวศกวัน.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2558). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.

พระมหาบุญชิต ญาณสวโร. (2532). **กฐิน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ.

พระมหาอินทร์วงศ์ อัสสรภาณี. (2565). “จุลกฐิน : วิถีพุทธ วิถีเส้นฝ้าย และวิถีแห่งชีวิต”. ใน **งานโครงการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 1**. ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.

พระยาอนุมานราชชน. (2531). **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา.

พระสุพจน์นุณี ติณฺณธรรมประทีป. (2538). **กฐินกถา**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มณี พยอมยงค์. (2547). **ประเพณี 12 เดือนล้านนาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 5. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2528). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525**. กรุงเทพมหานคร: แพร่วิทยา.

สมทรง ปุญญฤทธิ์. (2525). **เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา และวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบูชา.

หลวงวิจิตรวาทการ. (2479). **ตำนานกฐิน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรฒธนากร.

หลวงวิจิตรวาทการ. (2523). **ศาสนาสากล (เล่ม 4)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี. อานนท์ อาภาภิรมย์. (2525). **สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

การประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรมในการสร้างองค์กรแห่งความสุข Application of the Principles of Saraniyadhamma in Creating a Happy Organization

สุรางคณา สุริยะ

Surangkana Suriya

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดแม่ฮ่องสอน

Mae Hong Son Provincial Office of Buddhism

Corresponding Author, Email: surangkana.su28@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรมในการสร้างองค์กรแห่งความสุข เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า หลักสาราณียธรรมประกอบด้วย เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคี สีลสามัญญตา และทิวฐีสามัญญตา หลักสาราณียธรรมสามารถนำมาเป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการสร้างองค์กรแห่งความสุขให้เกิดขึ้นและประสบผลสำเร็จทั้งทางร่างกายและจิตใจ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่เป็นเหตุให้นึกถึงกัน เสริมสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน หากนำหลักธรรมนี้มาประยุกต์ใช้จะสามารถเสริมสร้างความสามัคคีและสันติสุขในองค์กรได้

คำสำคัญ : หลักสาราณียธรรม, องค์กรแห่งความสุข, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the application of the Saraniya Dhamma principles in creating a happy organization. It is a documentary study. The results of the study found that the Saraniya Dhamma principles consist of Metta-kaya-kamma, Metta-vaci-kamma, Metta-manokamma, Satha-tha-rabhoki, Sila-samanyata, and Ditthi-samanyata. The Saraniya Dhamma principles can be used as a driver of the process of creating a happy organization to be successful both physically and mentally because they are principles that cause people to

think of each other, strengthen relationships with others who are colleagues, business partners, or members of the community, as well as brothers and sisters in the family. They should follow the principles of living together. If these principles are applied, they will be able to strengthen unity and peace in the organization.

Keywords: Saraniya Dhamma principles, Happy organization, Buddhism

บทนำ

กระแสโลกในศตวรรษที่ 21 มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นอย่างมาก ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ทำให้ผู้คนทั่วโลกมีความแตกต่างกันออกไปอย่างกว้างขวาง บางองค์กรเพียงสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้มากที่สุดก็ถือว่าเป็นความสำเร็จขององค์กร บางองค์กรตั้งเป้าหมายไว้ที่ประสิทธิผลในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกับมีธรรมาภิบาล และสามารถบรรลุพันธกิจ ที่องค์กรตั้งไว้ บางองค์กรตั้งเป้าหมายในการพัฒนาบุคลากรให้มีความสุข เพราะเมื่อบุคลากรมีความสุของค์กรก็มีความสุขไปด้วย

ความรู้สึกของบุคลากรที่ทำงานในองค์กรที่หลากหลายไปด้วยผู้คนจำนวนมากย่อมมีความแปลกแยกของคุณค่าในตนเอง ที่ถูกถ่ายทอดพฤติกรรมมากก่อนที่จะเข้ามาทำงานในองค์กรนั้นๆ ซึ่งบุคลากรบางคนไม่สามารถจะปรับตัววัฒนธรรม ค่านิยมใหม่ๆ หรือวิถีปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมองค์กรใหม่ได้อย่างแท้จริง ซึ่งแม้ว่าจะมีกระบวนการพัฒนาและการฝึกอบรมก็ตามเพราะความเป็นตัวตนได้ฝังรากไปยังอุดมการณ์มาก่อนที่ทำให้ความสุขที่จะปรับตัวกลายเป็นความทุกข์ของบุคลากรอีกหลายคน ซึ่งแตกต่างไปจากความหมายของคำว่าครอบครัวยุคใหม่ โดยเฉพาะการขัดเกลาทางครอบครัว ที่ให้ผลยั่งยืนตามลักษณะของสายโลหิตแห่งองค์กร แม้ว่าจะมีความขัดแย้งแต่ก็ไม่สามารถจะตัดขาดความเป็นครอบครัวได้ ที่มีวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติที่เหมือนกัน ที่สมาชิกในองค์กรไม่รู้สึกว่าตนเองจะต้องปรับตัวไปสู่อีกโลกใหม่ที่แตกต่าง หรือเริ่มต้นของวัฒนธรรมองค์กรใหม่ ค่านิยมใหม่ ความเชื่อใหม่ และวิถีชีวิตในองค์กรใหม่ๆ เพราะฉะนั้นองค์กรจะเป็นองค์กรแห่งความสุขได้นั้น ต้องมีพลังที่บริสุทธิ์ที่มาจากแหล่งกำเนิดของบุคลากรทุกคนในองค์กรความสุขเกิดขึ้นได้จากหลายปัจจัย ทั้งจากการปฏิบัติต่อกัน การมองเห็นสิ่งดีๆ ร่วมกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้กัน การให้อภัยต่อกัน มีแต่ความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมกัน ช่วยแก้ปัญหา และช่วยแนะนำปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน การเข้าอกเข้าใจกัน การสร้างแรงกระตุ้นใจ

ในทิศทางที่ถูกต้องที่ควร การร่วมแรงร่วมใจกัน การสร้างสภาพแวดล้อม การทำงานโดยเน้นที่จิตใจเป็นสำคัญ ดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสไว้ในสังคหวัตถุสูตรว่า “สังคหวัตถุธรรมเหล่านี้ช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิมสลักที่ยึดกุมรถซึ่งเล่นไปไว้ได้ ฉะนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 32: 51) ที่สามารถประกอบกับวิสัยทัศน์ที่ยาวไกลของผู้บริหารที่มีผลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาเหล่านี้คือสิ่งที่องค์กร จะต้องสร้าง และปรับทัศนคติให้กับพนักงานทุกระดับ รวมไปถึงเรื่องของสามัญสำนึกและจิตสำนึกร่วมกัน ก็ด้วยมือที่ปฏิบัติและใจที่ต้องร้อยเรียงเข้าหากันนี้เอง (วรรณพร บุญรัตน์, 2560: 75-76)

ความสุขจากสภาพแวดล้อมในการทำงานในองค์กร เป็นวิธีการช่วยให้เกิดความผ่อนคลายในสถานที่ทำงาน โดยใช้ปัญญาในการเรียนรู้และเข้าใจเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางวิชาการ หรือประสบการณ์ในการทำงาน ทำให้คุณสามารถใช้ปัญญาและคิดวิจารณ์ได้อย่างสม่ำเสมอ โดยในภาวะปัจจุบัน ความกดดันในการทำงานมากขึ้นเนื่องจากมีการแข่งขัน ในที่ทำงานสูง จนทำให้เกิดความเครียดสูงขึ้น ความรู้สึกเอือมเพื่อยากแบ่งปันลดลงและความสุขในการทำงานหายไป โดยการทำงานต้องนำพุทธธรรมมานำเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานในการทำงานและสร้างสรรค์สำหรับตนเองและผู้อื่น และยังเป็นการปฏิบัติตามหลักการจริยธรรมและจรรยาบรรณ โดยเป็นองค์ประกอบของความสุขในการทำงานเพื่อสร้างความสุขในตนเองและผู้ร่วมงาน (สุภัทรา จิตต์ธรรม, 2566: 44) ในการที่จะได้ขับเคลื่อนให้เกิดองค์กรแห่งความสุขตามหลัก Happy Workplace 8 ด้าน (วรรณพร บุญรัตน์, 2560: 76) ประกอบด้วย

- 1) Happy Body สุขภาพดีทั้งกายและใจรู้จักกินรู้จักใช้ชีวิต
- 2) Happy Heart มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน เป็นการส่งเสริมความมีน้ำใจเมตตารักเอื้ออาทรต่อกัน

- 3) Happy Relax ผ่อนคลายเป็นการสร้างความสนุกสนานผ่อนคลาย

- 4) Happy Brain ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาตัวเองอยู่เสมอ

- 5) Happy Soul มีคุณธรรมและศีลธรรมในการดำเนินชีวิต

- 6) Happy Money มีเงินรู้จักเก็บรู้จักใช้ไม่เป็นหนี้

- 7) Happy Family มีครอบครัวอบอุ่นและมั่นคง

- 8) Happy Society สังคมดีมีความรัก ความสามัคคีต่อชุมชนที่ตนทำงาน

ในทางพระพุทธศาสนา หลักพุทธธรรมว่าด้วยหลักสาราณียธรรม ที่พระพุทธเจ้าได้ ตรัสไว้ดีแล้ว ซึ่งจะได้นำมาเป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการสร้างองค์กรแห่งความสุขให้เกิดขึ้น และประสบผลสำเร็จทั้งทางร่างกายและจิตใจ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงกัน เสริมสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจน

พี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน

เนื้อหา

1. การบริหารจัดการองค์กร

คำว่า การบริหาร นั้นมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Administration นิยมใช้กับการบริหารราชการ หรือภาครัฐ หมายถึง การบริหารราชการหรือการบริหารภาครัฐ หรือการบริหารรัฐกิจ ซึ่งมุ่งเน้นไปในเรื่องของการบริหารหรือการจัดการเกี่ยวกับนโยบายเท่านั้น (บุญเลิศ เย็นคงคาและคณะ, 2549: 15)

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) (2549: 3) ได้กล่าวว่า “การบริหาร หมายถึง การทำงาน ให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) เมื่อจะว่าตามคำนิยาม นี้ การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรม สองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือ ในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหาร คณะสงฆ์”

พะยอม วงศ์สารศรี (2542: 36) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่างๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกใน องค์กร การตระหนักถึงความสามารถ ความถนัด ความต้องการ และความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์กร ควบคู่ไปด้วย

2. ความหมายขององค์กร

องค์กร คือ กลุ่มคนที่ร่วมกันทำงานเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย เป็นการรวมตัวกันของคนที่มีความคิด ความเห็น ผลประโยชน์ ทศนคติ รสนิยมเหมือนกัน และกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นมานี้จำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อให้เป็นไปตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ในตอนแรก เมื่อมีการรวมกลุ่มกันจึงเป็นปรากฏการณ์ปกติที่จะเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ภายในองค์กร เนื่องจากองค์กรได้รวมเอามนุษย์ที่มีความแตกต่างกันมาอยู่รวมกัน ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อแต่ละฝ่ายมีจุดมุ่งหมายที่ไปด้วยกันไม่ได้และมีค่านิยมที่แตกต่างกัน ไม่ยอมรับกันทั้งในด้านความคิดเห็น ค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติ เป้าหมาย วิธีการทำงาน การรับรู้ และผลประโยชน์ความต้องการที่ไม่ตรงกัน (ณัฐนิชา กังสดาลทิพย์, 2564: 39-49) อาจกล่าวโดยภาพกว้างๆ ได้ว่า ความขัดแย้งเกิดจากการที่บุคคลต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่การเลือกนั้นอาจเต็มใจหรือจำใจเลือก ความขัดแย้งระหว่างบุคคลเป็นสถานการณ์ที่การกระทำของ

ฝ่ายหนึ่งไปขัดขวางหรือสกัดกั้นการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่ง ในการที่จะบรรลุเป้าหมายหรือการที่บุคคลที่มีความแตกต่างกันในค่านิยม ความสนใจ แนวคิด วิธีการ เป้าหมาย ต้องมาติดต่อกัน ทำงานด้วยกัน หรืออยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน โดยที่ความแตกต่างนี้เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกัน หรือไปด้วยกันไม่ได้ (ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, 2550: 11)

3. การสร้างองค์กรแห่งความสุข

3.1) ความหมายของความสุข

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2550: 35) ให้ความหมายของความสุข คือ การเน้นการฝึกจิตและปฏิบัติธรรมทำความดี และความเคารพในตนเอง โดยแบ่งความสุขออกเป็น 3 ประเภท คือ ความสุขด้านรูปธรรมหมายถึง ความสุขที่ตามองเห็น คือ การมีทรัพย์สิน มีอาชีพที่มั่นคง มีตำแหน่งยศศักดิ์ ฐานะเป็นที่ยอมรับของสังคม มีมิตรสหายบริวาร และครอบครัวที่ดี ด้านนามธรรม หมายถึง ความสุขที่ลึกลับเกินกว่าที่ตามองเห็น คือ คุณงามความดี ความสุขจากคุณค่าของชีวิต การได้บำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือผู้อื่น มีศรัทธาในสิ่งที่ดีงาม มีปัญญาที่ทำให้รู้จักและความสุขด้านนามธรรมขั้นสูง ที่เรียกว่า การปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง “ดีขึ้นได้ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี หมายถึง ผู้ที่มีจิตใจเป็นอิสระด้วยความรู้ เท่าทันต่อสิ่งทั้งหลาย รู้ชีวิตตามความเป็นจริง ปลดปล่อยกฎธรรมชาติทั้งหลายเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ให้ความทุกข์เข้ากระทบจิตใจ มีความสุขอยู่กับตัวเอง และมีชีวิตที่สมบูรณ์

พุทธทาสภิกขุ (2542: 42) ได้ให้ความหมายของความสุขว่า ความสุขเกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การเป็นอิสระจากความโลภ ความโกรธ และความหลง และความสุขจากปัจจัยภายนอก หมายถึง ความสุขจากการเป็นเจ้าของวัตถุ

พระมหาจุฬชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) (2553: 11) ได้ให้ความหมายของคำว่าความสุข คือ สภาวะที่ไม่ทุกข์ โดยความสุขมี 2 ประเภท คือ สุขกาย ภายที่ไม่มีโรคเป็นกายที่มีความสุขและสุขใจ คือ ใจที่ไม่มีกังวลเป็นใจที่มีความสุข ซึ่งสภาวะที่กาย และใจมีความสุขและความสุขที่เกิดขึ้นโดยไม่เกี่ยวกับเงิน

3.2) การสร้างองค์กรแห่งความสุข

เฮอร์ซเบิร์ก (1991) มีแนวความคิดที่คล้ายกับแนวความคิดลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์ โดยเน้นถึงความเข้าใจปัจจัยที่อยู่ภายในบุคคลอันเป็นสาเหตุทำให้บุคคลปฏิบัติในแนวทางเฉพาะตน ทฤษฎีนี้อธิบายได้ว่า คนเราต้องการอะไรจากงาน คำตอบที่ได้ค้นพบ คือ ต้องการความสุขจากการทำงาน นั่นคือ สิ่งที่ทำให้ความพึงพอใจในงาน อธิบายว่าปัจจัยที่ส่งผลถึงความพึงพอใจในงานและไม่พึงพอใจในงานนั้นแยกจากกัน และไม่เหมือนกัน เป็นปัจจัยที่เกิดจากสองกลุ่มจึงให้ชื่อทฤษฎีว่า ทฤษฎีสองปัจจัยเกี่ยวกับความพึง

พอใจในงาน โดยมีสมมติฐานว่า ความพึงพอใจในงานที่ทำเป็นสิ่งจูงใจสำหรับผลการปฏิบัติงาน องค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้เกิดความสุขจากการทำงานมีอยู่ 2 ปัจจัย คือ

1) ปัจจัยกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจในการทำงาน ซึ่งเป็นปัจจัยภายในความต้องการภายใน ความต้องการภายในของพนักงานที่มีอิทธิพลในการสร้างความพึงพอใจในการทำงาน เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับงานโดยตรง โดยจะเป็นตัวกระตุ้นให้พนักงานผู้ปฏิบัติงานทำงานด้วยความพึงพอใจ และเป็นปัจจัยที่จะนำไปสู่ทัศนคติทางบวกและการจูงใจที่แท้จริง ประกอบด้วย ปัจจัย 6 ด้าน คือ

1.1) ความสำเร็จในการทำงาน เช่น การที่สามารถทำงานได้สำเร็จทันตามเป้าหมาย หรือการมีส่วนร่วมในการทำงานของหน่วยงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆ การรู้จักป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น และเมื่องานสำเร็จเกิดความรู้สึกพอใจในผลสำเร็จของงานนั้น ได้แก่ การได้ใช้ความรู้ทางวิชาการในการปฏิบัติงานตามเป้าหมายที่คาดหวัง การเปิดโอกาสให้ตัดสินใจในการทำงานของตนเองได้ตามความเหมาะสม ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จของงาน และผลของงานเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้

1.2) การได้รับการยอมรับในความสามารถและได้รับการยกย่องนับถือ คือ การได้รับการยอมรับนับถือจากบุคคลรอบข้าง การได้รับการยกย่องชมเชยในความสามารถทั้งการให้กำลังใจหรือการแสดงออกอื่นใดที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับในความสามารถ ได้แก่ การยกย่องชมเชยภายในองค์กร ความภาคภูมิใจในอาชีพ การได้รับการยอมรับจากองค์กร การได้รับการยอมรับจากเพื่อนร่วมงาน และความมีเกียรติศักดิ์ศรีในอาชีพ เป็นต้น

1.3) ความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน คือ การมีโอกาสก้าวหน้าขึ้นสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้นเมื่อปฏิบัติงานสำเร็จ เป็นต้น

1.4) ลักษณะงานที่ทำ คือ ความน่าสนใจของงาน ความท้าทายความสามารถในการทำงาน ความอิสระในการทำงาน งานที่ทำเป็นงานที่ตรงกับความถนัดตรงตามความรู้ที่ได้ศึกษา

1.5) โอกาสในการเจริญเติบโตส่วนตัว คือ การได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ ความชำนาญ ตลอดจนโอกาสที่ได้รับการเลื่อนขั้นหรือเลื่อนตำแหน่ง

1.6) ความรับผิดชอบ คือ การที่ได้มีโอกาสได้รับมอบหมายงานหรือมีส่วนร่วมในงานที่ได้รับมอบหมาย ไม่ควบคุมมากเกินไปจนขาดอิสระในการทำงาน ได้แก่ ความเหมาะสมของปริมาณงาน การได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจในงานที่รับผิดชอบและการได้รับการมอบหมายงานที่สำคัญ

2) ปัจจัยช่วยลดความไม่พึงพอใจในการทำงาน เป็นปัจจัยภายนอกที่ป้องกัน

ไม่ให้พนักงานเกิดความไม่พึงพอใจในการทำงาน เป็นปัจจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับงานโดยตรงแต่เป็นเพียงสิ่งที่ช่วยสกัดกั้นไม่ให้พนักงานเกิดความไม่พึงพอใจ โดยส่วนใหญ่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นที่พนักงานจะต้องได้รับการสนองตอบ เพราะถ้าไม่มีให้หรือให้ไม่เพียงพอจะทำให้พนักงานเกิดความพึงพอใจในการทำงาน ประกอบไปด้วยปัจจัยทั้งหมด 10 ด้านด้วยกัน คือ

2.1) นโยบายและการบริหารงานขององค์กร เช่น นโยบายการควบคุมดูแลระบบขั้นตอนของหน่วยงาน ข้อบังคับ วิธีการทำงาน การจัดการหรือวิธีการบริหารงานขององค์กร มีการแบ่งงานไม่ซ้ำซ้อน มีความเป็นธรรม มีการเขียนนโยบายที่ชัดเจน มีการแจ้งนโยบายให้ทราบอย่างทั่วถึง เป็นต้น

2.2) วิธีการปกครองบังคับบัญชา เช่น ลักษณะการบังคับบัญชาของหัวหน้างาน ความยุติธรรมในการกระจายงานของผู้บังคับบัญชา ความสามารถของผู้บังคับบัญชาในการดำเนินงาน หรือความรู้ความสามารถในการแก้ปัญหา การให้คำแนะนำแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา การสั่งงาน การมอบหมายงานมีความชัดเจน วิธีการดูแลควบคุมการปฏิบัติงาน การรับฟังข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะของผู้ใต้บังคับบัญชา การสอนงาน ความยุติธรรมในการมอบหมายงาน เป็นต้น

2.3) ความสัมพันธ์กับหัวหน้างาน เช่น ความสนิทสนม ความจริงใจ ความร่วมมือ การได้รับความช่วยเหลือจากหัวหน้างาน เป็นต้น

2.4) ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน เช่น ความสนิทสนม ความจริงใจ ความร่วมมือ การได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น

2.5) ความสัมพันธ์กับบุคคลในแผนกอื่น เช่น ความสนิทสนม ความจริงใจ ความร่วมมือ และการได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลแผนกอื่น เป็นต้น

2.6) ค่าตอบแทน เช่น ผลตอบแทนในรูปของเงินเดือน ค่าจ้าง และสวัสดิการต่างๆ เป็นต้น

2.7) ความมั่นคงในการทำงาน เช่น ความมั่นคงขององค์กร ภาพพจน์ ชื่อเสียงหรือขนาดขององค์กร เป็นต้น

2.8) ชีวิตส่วนตัว เช่น สภาพความเป็นอยู่ในชีวิตปัจจุบัน ความสะดวกในการเดินทางมาทำงาน เป็นต้น

2.9) สภาพการทำงาน เช่น สภาพการทำงานในที่ทำงาน แสงสว่าง อุณหภูมิ การระบายอากาศ บรรยากาศในการทำงาน เป็นต้น

2.10) ตำแหน่งงาน เช่น อาชีพนั้นเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม มีเกียรติและศักดิ์ศรี ความสำคัญของงานต่อองค์กร เป็นต้น

ทฤษฎีนี้อธิบายได้ว่า คนเราต้องการอะไรจากงาน คำตอบที่ได้ค้นพบ คือ

ต้องการความสุขจากการทำงาน นั่นคือ สิ่งที่ทำให้ความพึงพอใจในงาน อธิบายว่าปัจจัยที่ส่งผลถึงความพึงพอใจในงานและไม่พึงพอใจในงานนั้นแยกจากกัน และไม่เหมือนกัน

4. การประยุกต์หลักสาราณียธรรมในการสร้างองค์กรแห่งความสุข

4.1) ความหมายของสาราณียธรรม

สาราณียธรรม เป็นคำศัพท์ภาษาบาลีมาจากคำว่า สรณ กับคำว่า ธรรม มีการวิเคราะห์รากศัพท์ คือ สรณ มาจากรากศัพท์ คือ สร ธาตุ แปลว่า กำจัด, เปียดยืน คิดถึง ลง ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน และแปลง น เป็น ณ สำเร็จรูปเป็น สรณ ลง อีย ปัจจัย กลายเป็น สรณีย แปลง น เป็น ณ ได้ สำเร็จรูปเป็น สรณียะ ในภาษาไทยทำสระสั้นให้ยาวได้เพื่อง่ายต่อการออกเสียง จึงออกเสียงเป็น สาราณียะ เป็นคำคุณศัพท์ แปลตามศัพท์ว่า สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง หมายถึง สิ่งที่ควรระลึกถึงหรือข้อปฏิบัติที่ทำให้ระลึกถึงกัน คิดถึงกัน และคำว่า ธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ เมื่อรวมทั้ง 2 ศัพท์เข้าด้วยกัน เป็น สาราณียธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ซึ่งความระลึกถึง หรือ ธรรมเป็นเครื่องระลึกถึงกัน ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน และเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี หลักการอยู่ร่วมกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556: 200-201) เป็นหลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงซึ่งกันและกัน ช่วยเสริมสร้างความรู้สึที่ดีต่อกันและกันให้เกิดขึ้นอยู่เสมอ และเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคม (พระมหาประเสริฐ สุขเมโธ (เพชรศรี) และ ปิยวัฒน์ คงทรัพย์, 2559: 21-29) ธรรมเป็นเหตุให้ไม่สืมนั่นเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เป็นข้อปฏิบัติสำหรับคนที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่ หรือคณะ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มขนาดเล็ก เช่น ครอบครัว นักเรียนในห้องเรียน หรือกลุ่มขนาดใหญ่ เช่น นักเรียนทั้งโรงเรียน หมู่บ้าน ชุมชนต่างๆ เพราะคนที่อยู่ร่วมกันหรือใกล้เคียงกันจะต้องอาศัยกันและกัน (พระมหาไพฑูริย์ จิตตทนฺโต (ลุนพันธ์), 2555: 14)

โดยสรุปแล้ว สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมสำหรับผูกใจมนุษย์ไว้ด้วยกัน เป็นหลักปฏิบัติที่เสมือนโซ่คล้องใจคนให้เกิดความรัก ความเมตตา ปราบปรามต่อไป เป็นหลักการของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีความสุข

4.2) องค์ประกอบของสาราณียธรรม

หลักสาราณียธรรม คือ หลักธรรมที่จะทำให้ประชาชนภายในชาติอยู่ด้วยความสามัคคีทำให้ประเทศชาติเป็นเอกภาพ ซึ่งเป็นหน้าที่หรือปฏิบัติที่ประชาชนควรปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคมประกอบด้วยหลัก 6 ประการด้วยกันคือ

(1) จะต้องมีความเมตตาภายนอก คือ การแสดงออกถึงความเมตตาทางกายแก่เพื่อนในสังคมเดียวกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ

แสดงอาการกิริยาสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(2) จะต้องมิเมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อกันทางวาจาต่อเพื่อนร่วมสังคมประเทศชาติเดียวกัน เช่น การช่วยบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี เช่น กล่าววาจาสุภาพเป็นประโยชน์อ่อนหวานทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(3) จะต้องมิมีโนกรรม คือการตั้งจิตเมตตาปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม ร่วมหมู่คณะเดียวกันมีจิตปรารถนาดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน มองกันในแง่ดีไม่มีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน

(4) สาธารณโกศ คือ การรู้จักแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย แม้ว่าจะเป็นสิ่งเล็กน้อย แต่เป็นสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม ก็ไม่ควรหวงไว้แต่ผู้เดียวนำมาให้ได้มีส่วนร่วมบริโภคใช้สอยร่วมกัน

(5) สีสสามัญญตา คือ จะต้องมิศีลมีความประพฤติเสมอเหมือนกับบุคคลที่รวมในหมู่สังคมเดียวกัน ไม่ทำตนให้เป็นที่ยกย่องของหมู่คณะ เคารพกฎเกณฑ์ระเบียบสังคม

(6) ทิฏฐิสามัญญตา คือ จะต้องมีความเห็นที่ตรงเสมอเหมือนกับผู้อื่นในสังคมเดียวกัน มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหา มิใช่ความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหาต้องยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มาก แม้จะไม่ถูกใจก็ตาม (พระมหาธรรมรัต อริยธมโม, 2543 บทคัดย่อ)

หลักธรรม 6 ประการนี้ถ้านำไปปฏิบัติตามก็จะเป็นเครื่องมือช่วยสังคมหรือประเทศชาติให้มีความมั่นคงและเป็นเอกภาพได้ เพราะผลที่จะเกิดตามมาจากการประพฤติตามหลักสาราณียธรรมนี้คือ

- (1) สารณียะ ทำให้ระลึกถึงกันในแง่ดี
- (2) ปิยกระณะ ทำให้เกิดความรักใคร่ปรองดองกัน
- (3) ครุกระณะ ทำให้เกิดความเคารพมีสัมมาคารวะต่อกัน
- (4) สังคะหะ ทำให้เกิดการสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- (5) อวิวาทะ ทำให้เกิดความไม่วิวาทบาดหมางกัน
- (6) สามัคคิยะ ทำให้เกิดความพร้อมเพรียงสมัคสมานสามัคคี
- (7) เอกีภาวะ ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

4.3) ความสำคัญของสาราณียธรรม

พระปลัดบุญมี คุณากโร (โพธิศรีสม) กล่าวว่า สาราณียธรรมทำให้บุคคลมีความ

เอื้อเพื่อ สามัคคี เคารพกันอย่างจริงใจ เป็นหลักในการพัฒนาบุคคลให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หลักสาราณียธรรมจึงมีความสำคัญ ดังนี้ (พระปลัดบุญมี คุณาภโร (โพธิศรีสม), 2563: 132-143)

1) หลักเมตตาทายกรรม มีความสำคัญในอันที่จะทำให้เกิดการประพัตติต่อกัน มีความรักเมตตาต่อกัน ทำให้สังคมมีความมั่นคง ประชาชนในสังคมมีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิต ประกอบกิจการ ทำให้เกิดมิตรภาพ เกิดความสามัคคี และเป็นการสร้างบรรยากาศที่ดี ทำให้สังคมหรือองค์กรมีความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

2) หลักเมตตาตวจีกรรม มีความสำคัญต่อการสื่อสาร การสนทนา การเจรจา เพราะการสื่อสารด้วยวาจาที่สุจริต พูดจาปราศรัยด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้ประชาชนในสังคมมีความรู้รักสามัคคี ประพัตติ ปฏิบัติต่อกันด้วยความจริงใจ ตรงไปตรงมา มีความสุภาพอ่อนโยน และไม่เห็นแก่ตัว

3) หลักเมตตาโมณกรรม เป็นการคิดดี ทำดี มีความรักความปรารถนาดีต่อกัน ทำให้สังคม พัฒนาไปสู่เป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่ประชาชนต้องการ ประชาชนมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มุ่งดีต่อกันอย่างบริสุทธิ์และจริงใจ

4) หลักสาธารณโกติ มีความสำคัญคือทำให้เกิดสังคมแห่งความเสมอภาค และยุติธรรม เกิดความรู้รักสามัคคี มีความเข้มแข็ง ความเสมอภาคเท่าเทียม อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

5) หลักศีลสามัญญตา มีความสำคัญต่อการปฏิบัติตนตามกฎระเบียบ แบบแผน วินัย หรือข้อตกลงที่มีร่วมกัน เคารพสิทธิเสรีภาพของกันและกัน ทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบ มั่นคงและปลอดภัย

6) หลักทัญญูสามัญญตา มีความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกัน รวมไปถึงการยอมรับฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่น ทำให้สังคมปราศจากความขัดแย้ง

4.4) แนวทางการประยุกต์ใช้สาราณียธรรม

พระมหาทองสุข ธมมสุนทร (แก้ววัจวร) และคณะ (2564: 347-348) กล่าวว่า การประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรม สามารถทำได้ดังนี้

1) การประยุกต์ใช้หลักเมตตาทายกรรม คือ ควรเมตตา แสดงจิตไมตรีและความหวังดีต่อผู้อื่น ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม หรือแสดงอาการรังเกียจต่อผู้ใดบ้างคับบัญชา การแสดงออกทางกายระหว่างกันนั้น ควรใช้หลักการแสดงอย่างสุภาพ ทั้งต่อหน้าและการสนทนา ในการประชุม ให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา คือ เมื่อตนเองไปติดต่อกับงานที่อื่นต้องการแบบไหน ผู้มาติดต่อเราก็คงต้องการแบบนั้นเช่นกัน ควรใช้กิริยาการวางตัวในการทำงาน ต่อเพื่อนร่วมงาน ต่อผู้บังคับบัญชา ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างรู้จักกาลเทศะอยู่เสมอ

2) การประยุกต์ใช้หลักเมตตาวจีกรรม คือ ควรพูดจาดี วาจาต้องสุภาพ ต่อเพื่อนร่วมงาน ให้คำแนะนำ ทักท้วงต่อผู้ร่วมงานด้วยวาจาที่สุภาพ พร้อมรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ซักถามต่างๆ อย่างมีความเข้าใจ มีการพูดคุยอย่างเป็นกันเอง ใช้คำพูดที่สุภาพ ใช้ภาษาทางการ และภาษาไทยอย่างถูกต้อง การใช้คำพูดสุภาพ รู้จักกาลเทศะ สามารถทำให้เป็นผู้พูดที่ดีได้อีกด้วย ควรยอมรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ของเพื่อนร่วมงานอย่างเข้าใจกัน และช่วยเหลือเอื้อเฟื้อจนเจือกันในระหว่างการทำงาน

3) การประยุกต์ใช้หลักเมตตามโนกรรม ควรมีจิตใจที่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่แสวงหาประโยชน์ ส่วนตน ควรเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของผู้ร่วมงานเป็นอย่างดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ตระหนักถึงหลักการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ มีจิตใจที่เมตตา โอบอ้อมอารีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา และเพื่อนร่วมงาน ช่วยเหลือทุกๆ คนในทุกครั้งที่มีโอกาส มีความปรารถนาดีต่อกัน ไม่คิดร้ายอิจฉาริษยากัน ร่วมคิด ร่วมแรง ร่วมใจในการพัฒนาองค์กรให้เจริญ

4) การประยุกต์ใช้หลักสาธารณโภคี ควรมีน้ำใจเอื้อเฟื้อกันในหมู่ผู้ร่วมงานด้วยกัน แบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้มาโดยชอบธรรม พัฒนาหน่วยงาน บริหารงานด้วยความจริงใจ โดยไม่หวัง สิ่งตอบแทน ใช้หลักประชาธิปไตยในที่ประชุม มีมติหรือใช้มติส่วนใหญ่เป็นหลัก เคารพรับฟังเสียงส่วนน้อย การรู้จักรักษาละเอียดประโยชน์ของส่วนรวม ส่งเสริมให้บุคลากรรู้จักแบ่งปันสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในชุมชน รู้จักความเสียสละ .

5) การประยุกต์ใช้หลักศีลสามัญญตา ควรปฏิบัติหน้าที่โดยรักษาระเบียบวินัย ทำตนเป็น แบบอย่างที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานเสมอ และบริหารงานด้วยความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยไม่เลือก ปฏิบัติ ต้องพูดคุยเป็นวงแคบ หรือเป็นการส่วนตัว ไม่ตำหนิผู้ใต้บังคับบัญชาต่อหน้าบุคลากรอื่นๆ ต้องให้ความสำคัญต่อบุคลากรอย่างเท่าเทียมกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อนในองค์กร เพราะการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและมีวินัยในตนเอง

6) การประยุกต์ใช้หลักทิสสามัญญตา ควรสร้างแนวทางในการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี มีการประชุมร่วมกัน รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีอิสระในการแสดงออกทางความคิด โดยไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น เพื่อให้เกิดการวางแผนในการทำงาน ให้เกิดผลสำเร็จ เมื่อการปฏิบัติงานมีปัญหาควรมีการประชุมแก้ไขปัญหาร่วมกัน เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เคารพในกฎกติกา สร้างวัฒนธรรมความรับผิดชอบร่วมกัน หากมีข้อผิดพลาด ควรเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและร่วมกันแก้ไขปัญหา

สรุป

สาราณียธรรมสามารถนำมาใช้ในการเสริมสร้างความปรองดองสมานฉันท์ในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเป็นหลักที่ทำให้สามารถยุติความขัดแย้งในองค์กรได้ ทั้งในระดับพฤติกรรมการแสดงออกและการระดับความคิด ครอบคลุมไปถึงบริบทของการบริหารจัดการ องค์กรอย่างเป็นธรรม การสร้างธรรมาภิบาลองค์กร แผนปฏิบัติการ และการยึดถือตามแผนการบริหารจัดการองค์กรอย่างเป็นธรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1.1) แต่ละองค์กรมีวัฒนธรรมขององค์กรแตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตาม ผู้นำองค์กรถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นผู้กำหนดนโยบายและควบคุมการดำเนินการตามนโยบายนั้นๆ หากผู้นำองค์กรสามารถนำหลักสาราณียธรรมไปประยุกต์ใช้ในองค์กรได้ จะทำให้องค์กรนั้นพัฒนาขีดขั้นความสุขขององค์กรได้อีกระดับหนึ่ง

1.2) การสร้างองค์กรแห่งความสุขนั้นเป็นความร่วมมือของบุคลากรทุกคนในองค์กร ดังนั้น จึงควรปลูกฝังให้บุคลากรทุกคนตระหนักในความจำเป็นของการสร้างองค์กรแห่งความสุข

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาหน่วยงานหรือองค์กรที่ประสบความสำเร็จในด้านการสร้างองค์กรแห่งความสุข ว่ามีหลักการที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือไม่ หรือมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้หรือไม่

บรรณานุกรม

- ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี. การจัดการความขัดแย้งในองค์กร. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท. ๒๕๖๒.
- ณัฐนิชา กังสตาลทิพย์. (2564). “ผู้นำกับการจัดการความขัดแย้งภายในองค์กร”. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มมร. วิทยาเขตอีสาน. 2 (1): 39-49.
- บุญเลิศ เย็นคงคา และคณะ. (2549). การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management). พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: BK การพิมพ์.
- พะยอม วงศ์สารศรี. (2542). องค์กรและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: พรวนการพิมพ์.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระธวัชชัย ชยุตฺโต และคณะ. (2565). “รูปแบบองค์กรแห่งความสุขตามหลักสภาราณียธรรมของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน”. **วารสาร ปัญญา**. 29 (3): 3.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). **คู่มือชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว.พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 24. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระปลัดบุญมี คุณาโร (โพธิ์ศรีสม). (2563). “การศึกษาวิเคราะห์การใช้หลักสภาราณียธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของชุมชนเทศบาลเมืองปาดังเบซาร์ จังหวัดสงขลา”. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศ**. 7 (4): 132-143.
- พระมหาทองสุข ธรรมสุนทร (แก้ววังวร), ประจิตร มหาหิง และสุนทร สายคำ. (2564). “การบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารสถานศึกษาตาม หลักสภาราณียธรรม 6 โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จังหวัดมหาสารคาม”. **Journal of Modern Learning Development**. 6 (1): 347-348.
- พระมหาธรรมรัต อริยธมโม. (2543). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาประเสริฐ สุเมโธ (เพชรศรี) และปิยวัฒน์ คงทรัพย์. “สภาราณียธรรม: หลักธรรมในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย”. **วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม**. 3 (2): 21-29.
- พระมหาไพฑูรย์ จิตตพนโต (สุนพันธ์). (2555). “การนำหลักสภาราณียธรรมไปใช้ในการปฏิบัติงานของบุคลากรทางการศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี). (2553). **ความทุกข์มาโปรด ความสุขโพรยปราย**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ปราน.
- พุทธทาสภิกขุ. (2542). **ความสุขสามระดับ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- วรรณพร บุญรัตน์. (2560). “แนวโน้มการพัฒนากองกรแห่งความสุขของวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน”. **วารสาร มจร ตรีภุชชัยปริทรรศ**. 1 (1): 75-76.
- สุภัทรา จิตต์ธรรม. (2566). “การสร้างองค์กรแห่งความสุขโดยใช้พรหมวิหารสี่ตามแนวพุทธจิตวิทยา”. **วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศ**. 9 (1): 444.

Herzberg Frederick. (1991). **A Harvard Business Review Paperback : Motivation.**

Massachusetts: Harvard Business School.

Lama Dalai. (1998). **The Art Happiness at Work.** New York: Riverhead Books.

Mgronline. (25 มีนาคม 2562). **สารานุกรม 6 : หลักการในการอยู่ร่วมกัน.** สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2563, จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9620000029668/>

การพัฒนาสุขภาพของผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนา Developing the Health of The Elderly According to Buddhism

พระอานนท์ ทองอินทร์

Phra Anon Thongin

วัดป่าเหว สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน

Wat Pa Huai, Lamphun Provincial Office of Buddhism

Corresponding Author, Email: non.n123n@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาสุขภาพของผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนา เพราะคำนึงถึงผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่มักจะมีปัญหาเรื่องสุขภาพ จากสภาพความเปลี่ยนแปลงของเวลาที่ได้เสื่อมลงตลอดตามธรรมชาติ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สิ่งแวดล้อม และสติปัญญา ทำให้ผู้สูงอายุเป็นจำนวนมากที่ใช้บริการสุขภาพและค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพเพิ่มมากขึ้นในทุกปี การพัฒนาสุขภาพผู้สูงอายุจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพร่างกายที่ดีและมีความมั่นคง การพัฒนาสุขภาพผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนาสุขภาพทางพุทธศาสนา คือ การมีสภาพชีวิตที่เป็นผลมาจากความสามารถในการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิตในโลกหรือสังคมปัจจุบันนั่นเอง แนวทางการพัฒนาสุขภาพผู้สูงอายุในทางพระพุทธศาสนาและนำไปสู่การพัฒนา ประกอบด้วย 1. การกำหนดนโยบายด้านการบริหารสุขภาพอย่างชัดเจนและนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง 2. พัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาพตามแนวพุทธศาสนาต่างๆ ให้มีการปรับปรุงอยู่เสมอ 3. วางระบบกระบวนการหลักธรรมที่เกี่ยวกับสุขภาพให้มีประสิทธิภาพต่อผู้สูงอายุในการพัฒนา

คำสำคัญ : การพัฒนาสุขภาพ, ผู้สูงอายุ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the development of health of the elderly in line with Buddhism because it takes into account that most elderly people often have health problems due to the natural deterioration of physical, mental, emotional, social, environmental, and intellectual conditions over time.

This has resulted in a large number of elderly people using health services and increasing health care expenses every year. Therefore, the development of health of the elderly is an important foundation to support the elderly to have good health and stability. Development of health of the elderly in line with Buddhism Buddhist health is a condition of life that results from the ability to manage problems in living in the current world or society. Guidelines for developing health of the elderly in Buddhism and leading to development include: 1. Establishing clear health management policies and leading to practical implementation. 2. Developing the potential of the elderly to have knowledge and understanding about health according to various Buddhist principles for constant improvement. 3. Establishing a system of the main principles related to health for the elderly to develop effectively.

Keywords: Health development, Elderly, Buddhism

บทนำ

ในยุคปัจจุบันสังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุมาและจำนวนผู้สูงอายุมิแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจากของจำนวนประชากรในวัยทำงานเป็นในอีก 20 ปี ข้างหน้า ซึ่งจะทำให้สังคมไทยเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์โครงสร้างประชากรในช่วงที่ผ่านมาทำให้ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประเทศที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป สัดส่วนของจำนวนประชากรทั้งหมด ถือว่าประเทศนั้นได้ก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุ ได้เข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยที่สุด ส่วนประเทศไทย ได้ก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุแล้วในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ประเทศไทยมีประชากรอายุ 60 ปี ขึ้นไปโดยได้คิดเป็นสัดส่วน 10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ซึ่งจัดอยู่ในเกณฑ์ “สังคมสูงวัย” (aging society) สืบเนื่องจากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางประชากรในอดีตนั้น ประชากรของไทยมีอัตราการเกิดและตายที่มากและสัมพันธ์กัน คือ เท่าๆ กัน แต่ในปัจจุบันนี้ อัตราการเกิดและตายไม่สัมพันธ์กัน โดยอธิบายได้ว่าอัตราการเกิดมีแนวโน้มที่ลดลง และอัตราการตายก็ลดลงเช่นเดียวกัน เมื่ออัตราการเกิดและตายลดลงอย่างต่อเนื่องเป็นผลทำให้ทารกแรกเกิดลดลงทำให้ผู้สูงวัยเพิ่มมากขึ้นและสวนทางกับอัตราการเสียชีวิตที่ลดต่ำลง นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร โดยเฉพาะในสัดส่วนของผู้สูงอายุที่กำลังขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับเทคโนโลยีและวิทยาการทางการแพทย์

สมัยใหม่ก้าวหน้าไปเป็นอันมาก ตลอดจนควบคุมโรคติดต่อร้ายแรงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้สูงวัยมีอายุที่ยืนยาวขึ้นทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวมานี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ผู้สูงวัยต้องเผชิญ การดูแลสุขภาพของผู้สูงวัยจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างสิ่งที่ผู้สูงวัยควรได้รับ พร้อมกันนี้ ทางแนวคิดทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวทางการดูแลสุขภาพที่สอดคล้องนำไปสู่การดูแลสุขภาพผู้สูงวัยแบบองค์รวมได้อย่างเหมาะสม การที่จะดูแลสุขภาพให้ครอบคลุมแบบองค์รวมได้นั้น

การควบคุมร่างกายและจิตใจเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้ในด้านมิติทางพระพุทธศาสนาได้แยกคำว่าสุขมี 2 อย่างคือ กายิกสุข คือ สุขทางกาย และเจตสิกสุข คือ สุขทางใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 31 ข้อ 173: 271-272) การดำเนินชีวิตที่มีองค์รวม 3 ด้าน คือ ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ด้านภาวะจิตและด้านปัญญาองค์รวม 3 ด้าน ดังกล่าวจึงมีชื่อว่า ไตรสิกขา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 87-91: 312-320) กล่าวคือ (1) การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม เรียกรวมกันว่า ศีล (2) การพัฒนาภาวะจิต และสุขภาพให้เป็นจิตใจที่ตั้งงาม เข้มแข็ง มีความสุข โดยมีเจตจำนงที่เป็นกุศล และมีสภาพเอื้อพร้อมต่อการใช้งานทางปัญญา เรียกสั้นๆ ว่า สมาธิ (3) การพัฒนาปัญญา ให้รู้เข้าใจมองเห็นตามความเป็นจริง ที่จะทำให้ปรับปรุง ทุกอย่างทุกด้านอย่างถูกต้องและได้ผล จนหลุดพ้นจากปัญหา ดับทุกข์ได้ ทำให้เป็นอิสระ สดใสเบิกบาน สุขสงบอย่างแท้จริง เรียกว่า ปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549: 107-108) การดำเนินชีวิตเป็นองค์รวมทั้ง 3 ด้าน ต้องมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงถึงกันอย่างต่อเนื่อง เมื่อทั้ง 3 ระบบมีความสำคัญ และสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา จะเป็นเกราะป้องกันชีวิต (พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรัญ ฐิตธัมโม), ม.ป.ป.: 23) ช่วยให้มีสุขภาพที่ดี หากจะกล่าวไตรสิกขา ก็คือการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตที่ตั้งงามถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546: 50) และเมื่อบุคคลต้องการประยุกต์นำแนวคิดทางพระพุทธศาสนา คือ หลักไตรสิกขา มาประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของผู้สูงอายุเพื่อการดำเนินชีวิตที่ตั้งงามได้นั้น หลักไตรสิกขาเปรียบเสมือนหลักการ โดยหลักการนี้สามารถ นำไปใช้พัฒนาในด้าน 4 ด้าน หรือ ภาวนา 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 41: 68-70) กล่าวได้ว่า องค์รวมจะขาดด้านใดด้านหนึ่งไปไม่ได้ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความสัมพันธ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม หลักไตรสิกขา และภาวนา 4 เป็นการดูแลด้านร่างกายและจิตใจให้สัมพันธ์เชื่อมโยงสมดุลอย่างปกติ หรือเป็นการดูแลองค์รวมของบุคคลนั่นเอง

1. สุขภาวะ

คำว่า “สุขภาพ” องค์การอนามัยโลก ปี พ.ศ. 2491 ให้ความหมายว่า “สุขภาพที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย สังคม และจิตใจประกอบกัน โดยไม่หมายเฉพาะแต่เพียงการปราศจากโรคภัย ใช้เจ็บหรือพิการเท่านั้น” (สุภาพร อาจเดช, 2555: 3) ต่อมาในที่ประชุมสมัชชาองค์การอนามัยโลก เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2541 ได้มีมติให้เพิ่มคำว่า “Spiritual well-being” หรือสุขภาวะทางจิตวิญญาณเข้าไป ในคำจำกัดความของสุขภาพเพิ่มเติม โดยนายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ อธิบายว่า ปัจจุบันมีการขยาย ความคำว่า “สุขภาพ” กว้างขึ้นว่า ความสมบูรณ์พร้อมทั้งร่างกาย จิตใจสังคม ครอบคลุมถึงสิ่งที่ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Spiritual well-being แปลว่า จิตวิญญาณด้วย ซึ่งต่อมาได้ข้อยุติว่า ครอบคลุม ถึงสุขภาพด้านปัญญา องค์การอนามัยโลกส่งเสริมให้ถือว่า สุขภาพมีลักษณะเป็นองค์รวมเป็นเรื่องของชีวิต (วิชัย โชควิวัฒน์, 2549: 4)

สุขภาวะพื้นฐาน หมายถึง การที่คนเรามีสุขภาพที่สมบูรณ์ แข็งแรงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เป็นสุขภาวะขั้นพื้นฐานที่สำคัญ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและมีความสมดุล ไม่ว่าจะเป็นสุขภาวะทางกาย ร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี สุขภาวะทางจิต คือ การมีจิตใจที่มีความสุข ผ่อนคลาย ไม่เครียด มีความเมตตา กรุณา หรือสุขภาวะทางสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุขในชุมชน ที่ทำงาน และสุขภาวะทางปัญญา หรือว่าทางจิตวิญญาณ คือ การมีความสุขด้วยจิตใจที่สูง รวมไปถึงถึงสุขภาวะขั้นพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ที่มากที่สุด และลดภาวะถดถอยการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มากที่สุด ทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นสุขภาวะพื้นฐานที่ดี

สุขภาวะ (Well-being) หมายถึง ภาวะที่เป็นสุข ทั้งทางกาย (physical) ทางจิต (mental) ทางสังคม (Social) ทางจิตวิญญาณ (spiritual) และทางสติปัญญา (Intellectual) ด้วยเหตุนี้ สุขภาวะจึงเป็นดุลยภาพ ซึ่งหมายถึงองค์ประกอบทั้ง 5 มิติ มาสัมพันธ์กันอย่างถูกต้องและลงตัวระหว่าง

- 1) สุขภาวะทางกาย (Physical Well-being)
- 2) สุขภาวะทางอารมณ์ (Emotional Well-being)
- 3) สุขภาวะทางสังคม (Social Well-being)
- 4) สุขภาวะทางจิตวิญญาณ (Spiritual Well-being)
- 5) สุขภาวะทางสติปัญญา (Intellectual Well-being)

สุขภาพ คือ “สุขภาวะที่สมบูรณ์ ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา สุขภาวะทั้ง 4 ด้าน เชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการเชื่อมโยงถึงกันและอยู่ในกันและกัน ปัญญาเป็นศูนย์กลาง ถ้าปราศจากปัญญา สุขภาวะทางกาย ทางจิต และทางสังคมก็เป็นไปไม่ได้ การพัฒนา

ปัญญาต้องนำไปสู่การพัฒนา กาย จิต และสังคม การพัฒนากาย จิต และสังคม ต้องนำไปสู่การพัฒนาปัญญาทั้ง 4 ร่วมกัน จึงเกิดสุขภาวะที่สมบูรณ์” (ประเวศ วะสี, 2550: 25)

สุขภาพ คือ “สภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ครอบคลุมถึงการดำเนินชีวิตที่ยืนยาวและมีความสุขของทุกคน ไม่ใช่เฉพาะเรื่องของความเจ็บป่วยเท่านั้น” (วิพุธ พูลเจริญ, 2544: 56)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า “สุขภาวะ” หรือ “สุขภาพ” เป็นคำเดียวกันในภาษาบาลี แต่ภาษาไทยแผลง “ว” เป็น “พ” เป็นคำว่า “สุขภาพ” เมื่อความหมายของสุขภาพคือสุขภาพทางกาย จิต สังคม และปัญญา จึงสื่อความหมายใกล้เคียงความสุข ภาวะที่ปลอดทุกข์ เป็นสุข เป็นภาวะที่สมบูรณ์ คำสมัยใหม่เรียกว่า “องค์รวม” ความสุขแนวพุทธหรือสุขภาพแนวพุทธ ประกอบด้วยลักษณะที่เป็นวิชา (ความสว่างผ่องใส) วิมุตติ (ความหลุดพ้นเป็นอิสระ) วิสุทธิ (ความหมดจด ไม่ชุ่มมัวเศร้าหมอง) สันติ (ความสงบไม่ร้อนร่นกระวนกระวาย) ซึ่งเป็นภาวะที่เป็น ความดีงามของชีวิต (พิสมัย จันทวิมล, 2548: 5-10)

คำว่า “สุขภาพ” ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีคำกล่าวที่บ่งถึงภาวะการมีสุขภาพกายดีมีอยู่ 2 คำ คือ คำว่า อัปพาพาโร มีความเจ็บป่วยน้อย หรือ อัปปาตังโก มีโรคน้อย เช่น “ภิกษุในธรรมวินัยนี้...เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 379: 464) “บุคคลในโลกนี้...เป็นผู้ในเบียดเบียนสัตว์...กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้น้อย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 317: 306-307) “ภิกษุทั้งหลาย องค์ของภิกษุผู้บำเพ็ญเพียรมี 5 ประการ คือ...หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติสวรรค์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 53-54: 92-93)

สุขภาวะผู้สูงอายุ หมายถึง ผลจากการปฏิบัติตนของผู้สูงอายุที่ทำให้เกิดความสุขสมบูรณ์และได้รับการพัฒนาทางกาย จิต สังคม และปัญญาเชื่อมโยงกันอย่างสมดุล ครอบคลุมถึงการดำเนินชีวิตที่ยืนยาว มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

2. ผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุ ตามคำจำกัดความขององค์การสหประชาชาติ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป สำหรับประเทศไทยได้กำหนดนิยามผู้สูงอายุอย่างเป็นทางการตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 โดย “ผู้สูงอายุ” หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย ซึ่งปัจจุบันสังคมไทยนับได้ว่าเป็น “สังคมผู้สูงอายุ” แล้ว

ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ในขณะที่พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.

2546 ได้กำหนดนิยามของผู้สูงอายุว่าเป็นบุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย มีสิทธิได้รับความคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุนในด้านต่างๆ ดังนั้น นิยามของคำว่าผู้สูงอายุจึงหมายถึงบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปนั่นเอง

ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 เป็นผู้ที่เริ่มได้รับสิทธิจากทางราชการ เช่น อายุเกษียณของข้าราชการ หรืออายุที่เริ่มได้รับเบี้ยยังชีพทั้งนี้การกำหนดอายุที่ 60 ปีไม่ได้เป็นเกณฑ์หรือข้อตกลงที่เป็นสากล มีความแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศหรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 บริบูรณ์ ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย และจากข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2554 ได้แบ่งผู้สูงอายุออกเป็น 3 กลุ่ม เนื่องจากมีวิธีการดูแลช่วยเหลือที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมของสภาวะร่างกาย จิตใจและสภาวะพึ่งพิง

กลุ่มที่ 1 ผู้สูงอายุวัยต้น (Young-old) อายุ 60-69 ปี สภาวะร่างกายยังถือว่าแข็งแรง สุขภาพดียังสามารถดำรงชีวิตได้ตามลำพัง ช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งช่วงอายุนี้นี้ควรมีการจรรโลงสุขภาพที่ดี

กลุ่มที่ 2 ผู้สูงอายุวัยกลาง (Medium-old) อายุ 70-79 ปี หากไม่มีโรคประจำตัว และดูแลสุขภาพดีก็ยังคงแข็งแรงอยู่ แต่เริ่มจะต้องการการพึ่งพิงจากครอบครัว และสังคมบ้างแล้วและควรเฝ้าระวังทางสุขภาพ

กลุ่มที่ 3 ผู้สูงอายุวัยปลาย (Old-old) อายุ 80 ปีขึ้นไป ต้องการผู้ดูแลช่วยเหลือในชีวิตประจำวัน และควรได้รับการดูแลทางการแพทย์ตามสาเหตุซึ่งอาจจะเป็นที่บ้านหรือสถานพยาบาลความสูงอายุเป็นการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ในระยะสุดท้ายของช่วงอายุของมนุษย์ ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่เกิดและดำเนินต่อเนื่องไปจนสิ้นสุดอายุขัยของสิ่งมีชีวิต โดยกำหนดให้บุคคลที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไปเป็นผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงของประสิทธิภาพทางร่างกาย สุขภาพจิต อารมณ์และพฤติกรรมที่แสดงออก

ลักษณะของผู้สูงอายุที่ปรากฏ (Chronological Aging) ความเป็นผู้สูงอายุเป็นไปตามอายุขัยของมนุษย์ โดยดูจากปีที่เกิดจำนวนปีหรืออายุที่ปรากฏ มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่เกิดขึ้น ซึ่งเพิ่มขึ้นตามอายุที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปี ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ จะนับรวมไปถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงด้านสติปัญญา และลักษณะบทบาททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งรวมไปถึงด้านครอบครัว เพื่อนฝูง ตลอดจนความรับผิดชอบในการทำงาน

ทั้งนี้ การคาดการณ์ว่าสัดส่วนประชากรวัยเด็กจะเท่ากับสัดส่วนของประชากรวัยสูงอายุ ทำให้ภาครัฐเล็งเห็นความสำคัญของในเรื่องนี้ จึงได้มีการกำหนดนโยบายให้มีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่เกิดขึ้น ตลอดจนรองรับสวัสดิการสังคม

ด้านผู้สูงอายุ เช่น แผน ผู้สูงอายุแห่งชาติ พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 และปณิญาผู้สูงอายุไทย ซึ่งการกำหนด นโยบายและแผน ถือเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานส่งเสริม ค้ำครอง ผู้สูงอายุ ให้เกิดความเท่าเทียมและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในอีกหลายประเทศล้วนต่างประสบกับ ปัญหาการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับนโยบายและแผนที่ถูกกำหนดขึ้นมา เพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุ ได้มีการปรับเปลี่ยนหรือแก้ไขให้สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปใน ปัจจุบัน ต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการปัญหา การส่งเสริม และการคุ้มครองสิทธิของผู้สูงอายุ ให้ได้มากที่สุด เพื่อความเท่าเทียม เป็นธรรม และสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ผู้สูงอายุในสังคม ความสำคัญในการระบุสิทธิของผู้สูงอายุมีลักษณะของการให้ความช่วยเหลือส่งเสริมและ ค้ำครอง พร้อมทั้งการสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นด้านการ ส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ ประกอบด้วย การส่งเสริมสุขภาพ การดูแลตัวเองเบื้องต้น ส่งเสริมการ รวมกลุ่ม การสร้างความเข้มแข็งให้ผู้สูงอายุ ส่งเสริมด้านการทำงานสร้างรายได้ของผู้สูงอายุ สนับสนุน ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Action Ageing) และส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้นำศักยภาพที่มีในตัวเองออกมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ต่อสังคม ถือว่าเป็นการเพิ่มคุณค่าในตัวเองของผู้สูงอายุ อาจเป็นในลักษณะของการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน และสังคม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อาสาสมัคร” หรือ “จิตอาสา” ทั้งนี้ การรวมกลุ่มจะอยู่ในรูปแบบชมรม ยึดความพร้อมของผู้สูงอายุเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาในศักยภาพและความสามารถของผู้สูงอายุ เป็นการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุ อย่างสมบูรณ์” การดูแลผู้สูงอายุติดบ้านยังสามารถช่วยเหลือตัวเองได้

ผู้สูงอายุติดบ้าน เป็นผู้สูงอายุที่เคลื่อนไหวได้ ยังสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ แต่จะมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน มีความลำบากหรือติดขัดในการเคลื่อนไหว เนื่องจากสภาพร่างกายที่เสื่อมสมรรถภาพตามอายุ หรือมีปัญหาด้านสุขภาพที่มีโรคประจำตัว การดูแลจะมุ่งเน้นไปในด้านของสุขภาพร่างกาย สุขภาพจิตใจ และการป้องกันไม่ให้เกิดอุบัติเหตุต่างๆ ดังนี้

1. การดูแลสุขภาพทางร่างกาย

ด้านอาหาร ผู้สูงอายุต้องได้รับอาหารอย่างเหมาะสม หลากหลายครบ 5 หมู่ ได้สัดส่วนเพียงพอ เนื่องจากมีกิจกรรมที่ทำได้น้อยลงส่งผลให้แต่ละวันใช้พลังงานลดน้อยลง และควรลดอาหารประเภทแป้ง น้ำตาล และไขมัน ให้เน้นอาหารโปรตีนจากเนื้อสัตว์ โดยเฉพาะปลา และเพิ่มแร่ธาตุ เช่น แคลเซียม สังกะสี และเหล็ก เป็นต้น หลีกเลี่ยงอาหารประเภทหวานจัด เค็มจัด อาหารประเภทผัด ทอด และควรกินอาหารประเภทต้ม นึ่ง ย่าง อบแทน

ด้านการออกกำลังกาย โดยการออกกำลังกายที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เช่น ยืดเหยียด

รำไทเก็ก รำไม้พลอง โยคะ เดินเร็ว ว่ายน้ำ เป็นต้น ทำประมาณ 30 นาทีต่อครั้ง สัปดาห์ละ 3-4 ครั้ง เพื่อกระตุ้นจังหวะการเต้นของหัวใจ การบริหารร่างกายให้ได้ครบทุกส่วนของร่างกาย จะช่วยฝึกกล้ามเนื้อและความยืดหยุ่นของร่างกาย ทำให้การเคลื่อนไหวและการทรงตัวดีขึ้น

ด้านสุขอนามัย ผู้สูงอายุควรลด ละ เลิก สิ่งที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เช่น เหล้า บุหรี่ รวมถึงพฤติกรรมเสี่ยงต่างๆ ผู้ดูแลหมั่นดูแลสุขภาพช่องปากของผู้สูงอายุ พร้อมสังเกตการทำงานของอวัยวะต่างๆ ในร่างกาย โดยเฉพาะระบบขับถ่าย และพาไปตรวจสุขภาพเป็นประจำทุกปี

2. การดูแลสุขภาพจิตใจ

การที่ผู้สูงอายุจะต้องอยู่ติดบ้าน จะทำให้เกิดความเครียดและวิตกกังวลได้ง่าย ผู้ดูแลหรือคนในครอบครัวต้องคอยรับฟัง และให้คำปรึกษาให้ผู้สูงอายุได้ระบายความรู้สึกต่างๆ และหากิจกรรมทำเพื่อผ่อนคลายความเครียด เช่น ดูหนัง ฟังเพลง หรือให้ผู้สูงอายุได้พบปะเพื่อนฝูง ในวัยเดียวกัน รวมทั้งการอำนวยความสะดวกต่างๆ เมื่อมีกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสนใจหรืออยากทำ

3. การป้องกันอุบัติเหตุและอันตราย

ผู้สูงอายุที่มีความลำบากหรือติดขัดในการเคลื่อนไหว ผู้ดูแลหรือคนในครอบครัวต้องระวังในเรื่องของการพลัด ตก หกล้ม ควรจัดสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่ถูกต้องเหมาะสม มีอากาศถ่ายเทสะดวก แสงสว่างพอเหมาะ มีความปลอดภัย พื้นต้องไม่ลื่น มีราวจับเพื่อช่วยในการทรงตัว โดยเฉพาะสถานที่ที่สามารถเกิดอุบัติเหตุได้บ่อย เช่น ห้องน้ำ ห้องนอน ห้องครัว บริเวณบันไดขึ้น-ลง เป็นต้น

การดูแลผู้สูงอายุติดเตียงที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้

ผู้สูงอายุติดเตียง คือ ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองต้องนอนอยู่บนเตียงตลอดเวลา อาจเป็นเพราะเกิดการเจ็บป่วยจากอุบัติเหตุ การเจ็บป่วยจากโรคเรื้อรังที่เข้าสู่การลุกลามมากขึ้น จนส่งผลให้อวัยวะต่างๆ ในร่างกายทำงานได้ไม่สมบูรณ์ ซึ่งบางคนอาจจะสามารถขยับแขนหรือขาได้บ้าง แต่ยังคงมีคนช่วยเหลือในการทำกิจวัตรประจำวันทุกอย่าง เช่น การป้อนอาหาร ช่วยล้างหน้าแปรงฟัน ช่วยอาบน้ำ เป็นต้น ในครอบครัวที่มีผู้สูงอายุหรือผู้ป่วยติดเตียงอาศัยอยู่ด้วย คนในครอบครัวจะต้องสละเวลาส่วนใหญ่มาคอยดูแลผู้สูงอายุติดเตียงเหล่านี้ เพราะต้องได้รับการดูแลมากกว่าปกติ ทั้งทางด้านร่างกาย และสภาพจิตใจ โดยหลักการดูแลนั้น ผู้ดูแลจำเป็นต้องระมัดระวังเรื่องแผลกดทับโดยการหมั่นพลิกตัว เปลี่ยนท่านอนของผู้สูงอายุทุกๆ 2 ชั่วโมง การขับถ่าย ควรหมั่นดูแลเรื่องความสะดวกและความเปียกชื้น การดูแลความสะอาดสิ่งแวดล้อมโดยรอบที่ส่งผลให้เกิดการติดเชื้อของแผล ด้านอาหาร

ควรเป็นอาหารที่ย่อยง่าย ลดภาวะท้องอืดและท้องผูก และมีสารอาหารที่ผู้สูงอายุต้องได้รับอย่างครบถ้วน การทำกายภาพบำบัดของผู้สูงอายุที่ต้องนอนติดเตียงให้ถูกต้องเหมาะสม เพื่อป้องกันไม่ให้ข้อต่อต่างๆ ติดขัด รวมไปถึงการดูแลด้านอารมณ์และด้านจิตใจ เพราะผู้สูงอายุที่ติดเตียงมักจะมีอารมณ์หงุดหงิดง่าย มีความวิตกกังวล กลัวถูกทอดทิ้ง คิดมากเรื่องในอดีต กังวลเรื่องสุขภาพร่างกายที่ถดถอยลงไม่เหมือนเดิม รวมถึงโรคที่เป็นอยู่ จึงต้องการการดูแลและเอาใจใส่จากคนในครอบครัวเป็นพิเศษ เช่น การเข้าไปพูดคุย นำเรื่องไปเล่าให้ฟัง ไปขอคำแนะนำปรึกษาในเรื่องการดูแลบุตรหลาน เป็นการช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าคุณค่า การหา กิจกรรมทำร่วมกันทั้งครอบครัว เป็นต้น

ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การดูแลผู้สูงอายุให้ประสบความสำเร็จได้นั้น คือ ทั้งสองฝ่ายจะต้องมีการปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผู้ดูแลไม่ว่าจะเป็นลูกหลาน ญาติสนิท มิตรสหาย ควรพยายามเข้าใจผู้สูงอายุให้มากขึ้น หาโอกาสทำกิจกรรมร่วมกัน และเข้าใจถึงธรรมชาติของวัยผู้สูงอายุ

ดังนั้น ผู้สูงอายุไม่ต้องการเพียงแต่เป็นฝ่ายได้รับการดูแลจากบุตรหลานหรือสังคมเท่านั้นแต่พยายามที่จะช่วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาชีพ รายได้ความเป็นอยู่ ผู้สูงอายุบางคนมีความสามารถที่จะช่วยเหลือตัวเองได้ ผู้สูงอายุหลายคนที่เกี่ยวข้องอายุแล้วยังมีความรู้ มีประสบการณ์ ความสามารถสูง และยังเป็นที่ต้องการและสามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้อยู่ ดังนั้น การส่งเสริมพลังทางปัญญาของผู้สูงอายุและการเตรียมตัวสำหรับผู้สูงอายุจึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่ภาครัฐควรต้องหาแนวทางการส่งเสริมพลังปัญญาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้สังคมไทยในอนาคตเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพการจัดการด้านสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุอย่างเป็นทางการในประเทศไทยนั้นมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2494 จากการตราพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ พ.ศ.2494 เพื่อเป็นหลักประกันด้านรายได้ของข้าราชการเมื่อถึงวัยเกษียณซึ่งต่อมามีแนวคิดการจัดสวัสดิการของรัฐแก่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะด้านสังคมสงเคราะห์เกี่ยวกับการจัดที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค เพื่อเป็นปัจจัยเบื้องต้นในการดำรงชีวิต ซึ่งผู้สูงอายุเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยทำประโยชน์และเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจของชาติด้านกำลังแรงงาน บัดนี้เข้าสู่วัยสูงอายุหรือวัยชราเกิดความเสื่อมถอยทั้งด้านกำลังกาย และจิตใจ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐจะต้องให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริม รักษา และฟื้นฟูดูแลความเป็นอยู่และจิตใจ รวมไปถึงการสนับสนุนให้สามารถดำรงคงอยู่แบบพึ่งพาตนเองต่อไปได้อย่างปกติสุข เพื่อแสดงถึงเกียรติภูมิของประเทศในการดูแล และหลักประกันด้านความเป็นอยู่ของประชาชน รวมไปถึงหลักปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่บัญญัติว่า ทุกคนมีสิทธิที่จะมีความเป็นอยู่ในมาตรฐานที่ถูกต้องเหมาะสมในด้านสุขภาพ ความผาสุกของตนเองและครอบครัว และมีสิทธิ

ที่จะได้รับหลักประกันในยามว่างงาน เจ็บป่วย ไร้ความสามารถ เป็นหม้าย ชราภาพ หรือขาดปัจจัยในการครองชีพอื่นๆ อันเนื่องมาจากสาเหตุอันพันวิสัยที่ตนเองจะควบคุมได้นั่นเอง

4. การพัฒนาสุขภาวะผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับบุคคลเป็นอย่างมาก กล่าวคือ บุคคลทุกคนต่างมีศักยภาพในตนเอง บุคคลจะดีหรือร้ายย่อมขึ้นกับตนเองเท่านั้นเพราะตนเองเป็นผู้กำหนดบทบาทชีวิตเอง แนวคิดนี้รวมไปถึงการดูแลสุขภาพของตนเองด้วย การดูแลสุขภาพในแนวคิดทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นความสำคัญของการรักษาสุขภาพทางอ้อมเพื่อดำรงไว้ไว้ โดยถือว่าเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของชีวิตที่ดีในระดับภูมิธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน (พระธรรมปิฎก (ประยูรธรรมา ปยุตโต), ม.ป.ป.: 4) ดังนั้นแล้วแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญต่อการดูแลสุขภาพเป็นอย่างมาก

สุขภาวะทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ภาวะที่เป็นสุข ซึ่งความสุขนั้นหมายถึง สภาพชีวิตที่เป็นผลมาจากความสามารถในการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิตในโลกหรือสังคมปัจจุบัน โดยพระพุทธศาสนาได้แยกคำว่า สุข มี 2 อย่าง คือ กายิกสุข คือ สุขทางกาย และเจตสิกสุข คือ สุขทางใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 31 ข้อ 173: 271-272) พระพุทธศาสนา ได้ให้ความสำคัญของประเด็นเรื่อง สุขภาพ หรือ สุขภาวะ มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังแสดงให้เห็นในพุทธพจน์ที่ว่า “อโรคยา ปรมา ลาภา” หรือ ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 216: 254-255) ซึ่งอย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาถือว่า ความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ได้ป่วย และความตาย เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่พ้น เพราะเป็นกระบวนการที่ดำเนินตามกฎของธรรมชาติ

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการดูแลตนเอง คือ หลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักการในการดูแลตนเอง และระวังตนเองในเรื่องของร่างกายและจิตใจ กล่าวคือ หลักไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา โดยหลักของศีลช่วยให้ บุคคลสำรวมระวังในเรื่องของความประพฤติทางร่างกาย วาจา ให้มีความเป็นปกติส่วนหลักของสมาธิช่วยให้บุคคลสำรวมพัฒนาจิตใจ เพื่อเตรียมพร้อมสู่การพัฒนาปัญญาต่อไป หลักของปัญญาช่วยให้บุคคลเห็นทุกสิ่งตามความเป็นจริง เกิดปัญญาในการดำรงชีวิตประจำวัน ดังนั้นแล้วเมื่อบุคคลปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา จึงนับได้ การดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุสู่การดำเนินชีวิตที่ดีงามได้ว่า หลักไตรสิกขา เพื่อการดูแลสุขภาพตนเอง สามารถแยกย่อยลงสู่การปฏิบัติเพื่อวัดผลได้นั้นคือภาวนา 4 ประกอบด้วย กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา โดยกายภาวนา หรือการพัฒนาร่างกายให้สัมพันธ์กับทางกายภาพ การรู้จักใช้อินทรีย์อย่างมีสติ เลือกที่จะดูเป็น ฟังเป็น กินด้วยปัญญา เสพปัจจัย 4 และสิ่งของเครื่องใช้อย่างฉลาด ไม่มัวเมาหรือลุ่มหลง จะส่งผล

ให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพแข็งแรง ส่วนศีลภาวนา หรือการพัฒนาศีล เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบหนึ่ง สามารถแสดงออกทางร่างกาย เป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม มีพฤติกรรมดีงามความสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมถึงการไม่เบียดเบียนผู้อื่น พร้อมกับมีวินัยในการดำเนิน การรับประทานอาหาร การออกกำลังกาย การนอนพักผ่อน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสัมพันธ์ทางสังคมที่ส่งผลต่อสุขภาพผู้สูงอายุโดยตรง เมื่อด้านร่างกายได้รับการพัฒนาแล้ว สิ่งที่ควรพัฒนาต่อไปคือด้านจิตใจ จิตตภาวนา เป็นการทำให้เจริญดีงาม เข้มแข็ง ให้ผู้สูงอายุมีความสุข เบิกบาน การที่ผู้สูงอายุจะสุขใจได้ต้องเริ่มที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก่อน หลังจากนั้นศรัทธาจะช่วยให้ผู้สูงอายุเจริญตาและปฏิบัติสมาธิตามมา ทั้งการเจริญเมตตาและปฏิบัติสมาธิจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีจิตใจที่สงบมากยิ่งขึ้น ส่วนปัญญาภาวนา หรือการพัฒนาปัญญาสำหรับผู้สูงอายุจะเกิดได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยสองตัวคือ ปรโตโฆชะ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกและ โยนิโสมนสิการซึ่งเป็นปัจจัยภายใน ปัจจัยทั้งสองเชื่อมโรงทันพันธุก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นปัญญาช่วยให้ผู้สูงอายุเข้าใจความจริง และอยู่กับความจริงได้อย่างมีความสุขนั่นเอง

สรุป

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ก็มีปัญหาเรื่องสุขภาพ จากสภาพความเปลี่ยนแปลงเสื่อมลงตามธรรมชาติทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สิ่งแวดล้อมสติปัญญา มีโรคประจำตัว และประสบปัญหาทางด้านจิตใจที่สำคัญคือภาวะซึมเศร้า ซึ่งเกิดจากการสูญเสียบุคคลใกล้ชิด ถูกทอดทิ้ง ยากจนและการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ในสังคม ทำให้ผู้สูงอายุเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ที่ใช้บริการสุขภาพและค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพเพิ่มมากขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อมในระบบบริการทางสังคม และสุขภาพ รวมทั้งการใช้ชีวิตที่มีความสุขกับพระพุทธศาสนา และการเตรียมตัวโดยฝึกสติ เจริญสมาธิ รักษาศีล ภาวนา มีสังคมที่เป็นกัลยาณมิตร และมีเพื่อน มีผู้ดูแล เพื่อความสงบสุขในจิตใจ และสามารถพึ่งตนเองได้ และเป็นที่พึ่งแก่ลูกหลาน ลดการเป็นภาระของสังคม ผู้สูงอายุเป็นวัยแห่งความเสื่อมถอย แนวคิดทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงองค์ประกอบในการดำเนินชีวิตที่มีองค์รวม 3 ด้านมีชื่อว่า ไตรสิกขา กล่าวคือ (1) การพัฒนาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม เรียกรวมกันว่า ศีล: (2) การพัฒนาด้านจิต และสุขภาพให้เป็นจิตใจที่ดีงาม เข้มแข็ง มีความสุข โดยมีเจตจำนงที่เป็นกุศล และมีสภาพเอื้อพร้อมต่อการใช้งานทาง ปัญญา เรียกสั้นๆ ว่า สมาธิ (3) การพัฒนาด้านปัญญา ซึ่งการดำเนินชีวิตเป็นองค์รวม นั้นทั้ง 3 ด้านนั้นต้องมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงถึงกันอย่างต่อเนื่อง คือการคิดพิจารณาทุกสิ่งอย่างรอบคอบ ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติตามหลักภาวนาได้นั้น ย่อมส่งผลให้มีความสุขดีตามมา เพราะเป็นการดูแลสุขภาพแบบ

องค์รวมทั้งด้านร่างกายและจิตใจผสานแนวทางที่สอดคล้องกับองค์ความรู้และวิธีการดำรงชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุสู่การสร้างกิจกรรมภายใต้หลักคำสอนทางพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ แต่อย่างไรก็ตามการนำแนวทางสู่การประยุกต์ใช้และประสบความสำเร็จต้องได้รับการสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อม และที่สำคัญคือสมาชิกในครอบครัวต้องสนับสนุนและสร้างกิจกรรมเพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดการยอมรับและเห็นคุณค่าของตนเองรวมถึงสร้างความรู้สึถึงการมีพลังอำนาจในตนเองที่สามารถควบคุมผลลัพธ์ทางสุขภาพได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บรรณานุกรม

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546.

พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: เจ. เอส. การพิมพ์.

กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย. (2530). ปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในชุมชนดินแดง. กรุงเทพมหานคร: กองสวัสดิการสังคม กระทรวงมหาดไทย.

จุฑารัตน์ แสงทอง. (2560). “สังคมผู้สูงอายุ (อย่างสมบูรณ์) ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณภาพ”.

วารสาร กิ่งวิชาการ. 38 (1): 6-28

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศรีรินทร์ เกรย์ และคณะ. (2556). มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ: มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคมและสุขภาพ. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

แนวคิดเรื่องการครองใจคนในมุมมองของพระพุทธศาสนา The Concept of Winning People's Heart in Buddhist Perspectives

พรสวรรค์ เมืองบุญ

Pornsawan Muangboon

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: pornsawan.muangboon@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการครองใจคนในมุมมองของพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมชอบอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะและต่างก็ต้องการเป็นที่ยอมรับเคารพนับถือ มีศรัทธาต่อกัน เมื่อมนุษย์เริ่มเรียนรู้สิ่งรอบตัวมากขึ้น มีการพัฒนาทักษะและองค์ความรู้มากมาย แนวคิดเรื่องการครองใจคนเกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น ปัจจัยที่เกิดจากแนวคิดของผู้นำ ผู้ร่วมงานสภาพแวดล้อม หรือปัจจัยที่เกิดจากความสัมพันธ์ภายนอก การครองใจคน จึงหมายถึง ความสามารถในการเรียนรู้ เข้าใจ สามารถปฏิบัติตนเพื่อความสุขของตนเองและผู้อื่น มนุษย์จึงมองหาสิ่งยึดเหนี่ยวเพื่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่สามารถนำมาปฏิบัติได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งมีธรรมชาติเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันตลอดเวลา มีความเกี่ยวพันกันทั้งทางตรงและทางอ้อม การครองใจจึงมีหลักการและเคล็ดลับ ที่มนุษย์สามารถสร้างขึ้นมาได้

คำสำคัญ : การครองใจ, การครองใจคนตามหลักพระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the concept of winning people's hearts from the perspective of Buddhism. The results of the study found that humans are social animals who like to live together in groups and all want to be accepted, respected, and have faith in each other. When humans start to learn more about the world around them, they develop many skills and knowledge.

The concept of winning people's hearts comes from many factors, such as factors from the ideas of leaders, coworkers, the environment, or factors from external relationships. Winning people's heart, therefore, means the ability to learn, understand, and be able to act for the happiness of oneself and others. Therefore, humans look for things to hold on to in order to live in the present by using the principles of Buddhism. Buddhism has teachings that can be put into practice very well. This is because humans are social animals whose nature is constantly connected and related, and they are directly and indirectly related. Winning people's hearts therefore has principles and

Keywords: Winning, Winning Principles of Buddhism

บทนำ

การครองใจคน สร้างได้ด้วยตัวเราเองหากเรารู้ศิลปะการครองใจคน เราจะสามารถได้ใจคนอื่นมาครองได้ การครองใจคนมีหลักการและเคล็ดลับที่มีทั้งศาสตร์และศิลป์ เราจะเรียนรู้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมประเภทหนึ่ง ชอบการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่ เป็นพวกมากบ้าง น้อยบ้าง อยากเป็นส่วนหนึ่งของสังคม อยากเป็นคนสำคัญเป็นที่ยอมรับนับถือ ด้วยเหตุผลเพื่อความปลอดภัยจากการถูกเบียดเบียนโดยภัยอันตรายต่างๆ หากมองในแง่นี้ ดูเหมือนการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนของสังคมมนุษย์จะมีผลแต่ในด้านบวกโดยส่วนเดียว แต่ในความเป็นจริงการอยู่รวมกันของมนุษย์มีรายละเอียดมากกว่านั้น มนุษย์มีแรงขับเคลื่อนภายในจิตใจที่แสดงออกมาเป็นความอยากได้ ความไม่พอใจ และความลุ่มหลงเมื่อมีสิ่งเร้า และสิ่งนี้ก็พร้อมที่จะก่อให้เกิดการเบียดเบียนกันขึ้น ซึ่งกลายเป็นปัญหาที่สร้างความอ่อนแอภายในกลุ่มของสังคมมนุษย์นั่นเอง ด้วยเหตุนี้สังคมมนุษย์จึงเรียกร้องกฎระเบียบ (ศีล) เพื่อช่วยควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมที่จะไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แต่การไม่เบียดเบียนกันอย่างเดียวไม่อำนวยความสะดวกแก่การอยู่รวมกันได้เต็มที่ เพราะในสังคมมนุษย์ การเบียดเบียนกันไม่ใช่ปัญหาเดียวที่ต้องแก้ไข การมุ่งที่จะเอาตัวรอดเฉพาะตัวโดยไม่ใส่ใจ กับความทุกข์ของคนอื่นซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมก็เป็นปัญหาเช่นเดียวกัน

สภาพสังคมไทยในปัจจุบันได้ประสบปัญหาต่างๆ จำนวนมาก เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการลักขโมย ปัญหาคุณภาพชีวิต และปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการให้ความสำคัญในเรื่องของวัตถุมากกว่าจิตใจเกิดภาวะติดหลงในกระแส

วัตถุนิยม (Materialism) จนเกิดค่านิยมในเรื่องของการใช้ชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย และมีบุคคลเป็นจำนวนไม่น้อย ที่หลงติดมัวเมาในการบริโภคจนเกินพอดี ภาวะดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากเดิม เป็นลักษณะของสังคมแบบบริโภคนิยม (Consumerism) มีกระบวนการโฆษณากระตุ้นให้เกิดการยึดติดเพื่อการเสพบริโภคในวัตถุมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้ละเลยคุณค่าและความสำคัญของการพัฒนาด้านจิตใจ

จากการที่สังคมไทยเป็นสังคมแห่งพระพุทธศาสนา การนำพุทธธรรมมาศึกษาและปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ในพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพตามความเป็นปัจเจกชน (Individual) เพื่อการฝึกฝนและพัฒนาตนเองในหลายระดับ คือ ตั้งแต่ในระดับศีลธรรม กุศลกรรมบถ และในระดับสัจธรรมชั้นสูงอันหมายถึง มรรคมิ้องค์ 8 ในอริยสัจ 4 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 165: 528)

พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของคนไทย จัดเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ถ้าพิจารณาในฐานะนี้ จะพบว่า พระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อประเพณีทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ปัญหาและความเป็นอยู่ทั้งปัจเจกชนและสังคมโดยรวมในส่วนที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่และต่อเนื่องของสังคม โดยทำหน้าที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์ เป็นสถาบันขัดเกลาทางสังคม ปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมให้แก่คนในสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ นอกจากนี้ ยังมีบทบาทสำคัญในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์และการปฏิบัติต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคม ทั้งทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอีกด้วย (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2547: 15) เป็นข้อสรุปที่สมบูรณ์ สุขสำราญ สรุปเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

การนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันตามลักษณะของปัญหา ตามสติปัญญาและความประสงค์ของแต่ละบุคคล ดังนั้นระดับคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมีหลายระดับทั้งที่เป็นสัจธรรมเบื้องต้นเบื้องต้นและเบื้องสูง เป็นต้น การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาของสังคม ถือเป็นสิ่งสำคัญในสังคมไทยปัจจุบัน

ประชาชนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาจะอุทิศจิตใจ เวลา แรงงาน สิ่งของ และกำลังทรัพย์ให้แก่วัดเป็นจำนวนมากมาย เห็นได้จากการสร้างและปฏิสังขรณ์วัด การอุทิศที่ดิน แรงงานให้แก่วัด หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาช่วยกล่อมเกล่าให้ชาวไทยชอบการประณีตประณีต ไม่ชอบความรุนแรง ไม่มีความอาฆาตพยาบาท แม้ในปัจจุบันสังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจะสัมพันธ์กับระบบสมัยใหม่

ทั้งบทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนาและหลักธรรมคำสอนสามารถนำมาใช้ได้ดีเหมาะสม และสอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่ในแง่การพัฒนาคุณภาพของคนในการทำงานโดยอาศัยหลัก มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง ที่เหมาะสมที่สุดสำหรับวิถีชีวิต นอกจากนี้หลักธรรมคำสอน ของพระพุทธศาสนา ยังเกี่ยวข้องกับระบบความเป็นสมัยใหม่ในแง่การกระจายความเสมอภาค ไปสู่ส่วนต่างๆ ของสังคม นับว่าเป็นหลักการที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาการของสังคมไทย

ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและการจัดระเบียบ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งสังคมไทย อาทิ อบรมให้รู้ระเบียบสังคมโดยให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และประเพณีต่างๆ ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต คือ สังคมและแนวปฏิบัติแบบพุทธ เช่น ค่านิยมที่ว่า ความมีเมตตา ต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก การโอ้อ้อมอารีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การวางตนให้เหมาะสมกาลเทศะ การปฏิบัติตนต่อผู้อื่นที่มีสถานภาพต่างๆ เช่น ศิษย์ต่ออาจารย์ ลูกหลานต่อบรรพบุรุษ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังเป็นสื่อหรือกลไกในการควบคุมระเบียบสังคม วัดและพระสงฆ์เป็นสื่อกลางทาง พระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในการอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นพลเมืองดีของประเทศ หลัก ธรรมสำคัญๆ ที่ช่วยควบคุมสังคม เช่น ศีล 5 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 นาถรณธรรม 10 ประการ สาราณียธรรม 6 อธิปไตย 3 ทิฐุธรรมมิกตถประโยชน์ 4 เป็นต้น เมื่อบุคคลได้รับการ สั่งสอนและยึดถือเป็นแนวทางชีวิตร่วมกัน ทำให้สังคมลดความขัดแย้งและลดปัญหาสังคม นานาประการ

หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นสื่อในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกันในสังคม คือ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาโน้มนำให้ประชาชนมีความ เชื่อและยึดปรัชญาในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกันเท่ากับเป็นการสร้างความสามัคคีและ ความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม

เนื้อหา

1. แนวคิดเรื่องการครองใจคนในมุมมองของพระพุทธศาสนา

คำว่า “ครอง” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้หลายอย่าง คือ พินิจรักษา เช่น ครองเมือง ดำรงไว้ เช่น ครองสิกขา ครองชีพนุ่งห่ม เช่น ครองจีวร เป็นเจ้าของ เช่น ครองกระบือ (โลกนิติ) คำว่า “ครองใจคน” หมายถึง เป็นเจ้าของใจ หรือ เป็นเจ้าหัวใจ ในการ ครองใจคนสามารถใช้การทำงานระหว่างกันได้ “ครองครองใจระหว่างหัวหน้ากับลูกน้อง” มีความหมายเพียง “แนวทางผูกใจให้รักระหว่างหัวหน้ากับลูกน้อง”

ใครครองใจใคร ถ้าท่านเป็นพนักงานระดับต่ำสุด ท่านก็เป็น ลูกน้อง อย่างเดียว ถ้าท่านเป็นผู้บริหารระดับสูง ท่านก็เป็นหัวหน้า อย่างเดียว แต่ถ้าท่านเป็นพนักงานหรือ

ผู้บริหารระดับกลางๆ ท่านจะเป็น ลูกน้อง และ หัวหน้า ทั้ง 2 อย่าง คือเป็น ลูกน้องของผู้บริหารระดับสูง และเป็นหัวหน้าของพนักงานระดับต่ำอย่างไกรก็ตามไม่ว่าท่านจะเป็น ลูกน้อง อย่างเดียว หรือเป็นหัวหน้า อย่างเดียวหรือเป็น ลูกน้อง และเป็น หัวหน้า ทั้ง 2 อย่าง ท่านจะต้องร่วมกันทำงานกับหัวหน้าหรือลูกน้องเสมอ ไม่อาจแยกตัวเป็นเอกเทศตามลำพัง โดยไม่เกี่ยวข้องกันเลย

ปัจจัยในการครองใจ “การครองใจ” คือ “การผูกใจให้รัก” ปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่จะผูกใจลูกน้องให้รักหัวหน้า คือ ความศรัทธาที่ลูกน้องมีต่อหัวหน้า แนวทางที่หัวหน้าจะครองใจลูกน้องได้ จึงไม่มีหนทางอื่นใดที่จะได้ผลดีเท่าเทียมกับการสร้างศรัทธา เพื่อให้ลูกน้องเลื่อมใสในตัวหัวหน้า

ในการสร้าง “ศรัทธา” ให้ลูกน้องมีแต่หัวหน้า มีตัวนำอันสำคัญอยู่ 3 ตัว คือ 1. หัวหน้า 2. ลูกน้อง 3. งาน ทั้งนี้ เป็นหัวหน้าของหัวหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อ ตัวนำ ทั้ง 3 ตัวนี้เพื่อให้ลูกน้องศรัทธาในตัวหัวหน้า กล่าวคือ 1. หัวหน้าต้องปฏิบัติตน ให้ลูกน้องศรัทธา 2. หัวหน้าต้องปฏิบัติต่อลูกน้อง ให้ลูกน้องศรัทธา 3. หัวหน้าต้องปฏิบัติงาน ให้ลูกน้องศรัทธา

การปฏิบัติของหัวหน้าเพื่อให้ลูกน้องศรัทธา ต้องปฏิบัติต่อ ตัวนำ 3 ตัวดังกล่าวข้างต้นให้ดี กล่าวคือ 1. ปฏิบัติ “ตน” ดี 2. ปฏิบัติ “ต่อลูกน้อง” ดี 3. ปฏิบัติ “งาน” ดี การปฏิบัติตนดี องค์ประกอบของ “ตน” ที่จะต้องปฏิบัติให้ดีนั้น มีองค์ประกอบอยู่ 3 ส่วน คือ กาย วาจา จิตใจ ดังนั้น “การปฏิบัติตนดี” จึงต้องปฏิบัติให้ดีทั้งกาย วาจา และจิตใจ

การแสดงออกทางกายนั้น ได้แก่การแสดงออกต่างๆ ทางกายภาพเช่น อากัปกิริยาท่าทาง และการประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำต่างๆ ที่แสดงออกให้ปรากฏ พฤติกรรมที่แสดงออกของ คนหนึ่ง จะทำให้ผู้พบเห็นรู้สึกศรัทธาหรือไม่ศรัทธาที่เขาเห็นว่าดีหรือไม่ดีหัวหน้าที่แสดงพฤติกรรมดี จะนำศรัทธาในความรู้สึกของลูกน้องมากกว่าหัวหน้าที่แสดงพฤติกรรมทางกายไม่ดี กิริยาที่แสดงออกภายนอกนูนนวล ถ่อมตัว อាកารที่แฝงอยู่ภายในเข้มแข็งมั่นคง ใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสด้วยใจจริง ไม่บึ้งตึง วางอารมณ์เยือกเย็น ไม่หงุดหงิด หรือเกรี้ยวกราด ท่าทางเป็นมิตร ไม่แสดงออกเป็นปฏิปักษ์กับลูกน้อง ปฏิบัติเสมอต้นเสมอปลายเหมือนกันทุก การแสดงออกทางวาจานั้น ได้แก่ วาจาที่ไพเราะและน่าเชื่อถือ วาจาที่พูดแต่ในทางที่ดี และวาจาที่โอภาปราศรัย การพูดจาไพเราะและน่าเชื่อถือเป็นการเปิดประตูให้ผู้อื่นเข้ามาคบ คนพูดจาไพเราะและน่าเชื่อถือ ย่อมเป็นที่น่ารักและน่าศรัทธา นาคบหาสมาคม มีน้ำเสียงนูนนวล ไม่กระซอกโฮกฮาก ใช้ถ้อยคำเหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล ใช้คำพูดสุภาพไม่หยาบโลน ให้เนื้อความที่พูดมีสาระน่าสนใจ พูดให้ผู้ฟังอารมณ์ดี พูดถ่อมตัว ไม่พูดอวดตัว ไม่พูดเสียคนเดียว แต่เปิดโอกาสให้ผู้อื่นพูดบ้าง

2. พลังแห่งบุคลิกภาพครองใจคน

ตั้งแต่อดีตกาลนานมาแล้ว เราสามารถแบ่งประเภทของมนุษย์ได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ กลุ่มแรก ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ นั้น มักไม่มีบุคลิกอะไรโดดเด่น ทำงานอะไรระดับพื้นๆ ธรรมดาที่เราพบเห็นกันทั่วไป ส่วนกลุ่มที่ ๒ เป็นคนส่วนน้อยที่มีบุคลิกภาพโดดเด่นออกมาจากฝูงชนส่วนใหญ่ และด้วยเหตุผลบางประการคนเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายจะมีบุคลิกบางอย่างฉายออกมาในลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจแผ่ออกมาจากตัวเอง อาจโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม แต่พวกเขาก็มีลักษณะของผู้นำเหนือคนทั่วไป ในกลุ่มคนไม่ว่าจะอยู่ในวงการหรือสถานะทางสังคมใดจะต้องมีใครบางคนที่คุณเหมือนมีบุคลิกเด่นกว่าคนอื่นอยู่เสมอ บางครั้งอาจไม่ชัดเจนนัก แต่ในบางกรณีก็โดดเด่นออกมาอย่างชัดเจนที่สุด คนที่มีบุคลิกเด่นกว่าใครนั้น อาจเป็นนักวิชาการ ทหาร หรือหัวหน้าผู้ใช้แรงงานระดับต่ำสุด อาจจะสวมเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายเหมือนๆ เพื่อนร่วมงานคนอื่น ๆ เหมือนกับคนร่วมชนชั้นเดียวกันหรือใช้ภาษาพูดแบบเดียวกันกับคนเหล่านั้น มีอากัปกิริยาล้ายๆ กัน ฯลฯ ทว่าด้วยเหตุผลบางประการ ถ้ามีการสังเกตคุณอาจจะเกิดความรู้สึกแตกต่างจากคนอื่น ๆ รอบกายของเขาเหมือนถูกแวดล้อมด้วยรังสีบางอย่างที่มีอำนาจดึงดูดแปลกๆ แยกเขาออกจากคนอื่น แม้เขาจะเป็นหนึ่งในกลุ่มนั้นแต่กลับมีลักษณะเด่นกว่า ชนิดไม่สามารถอธิบายได้ คนบางคนเหมือนไม่ต้องใช้ความพยายามอย่างใดเลย ก็สามารถจับความสนใจของผู้อื่นและสาธารณชนได้ ขณะที่คนอีกคนหนึ่งพากเพียรพยายามสุดความสามารถแต่กลับไม่มีคนสนใจหรือเมินเฉย ความสามารถในการสร้างบุคลิกภาพครองใจคนของสองคนนี้ต่างกัน และสิ่งที่ทำให้บุคลิกภาพของคนๆ หนึ่งเป็นที่สนใจของสาธารณชน สามารถโน้มน้าวใจคนได้ก็คือ คุณสมบัติที่เราเรียกกันว่า “บุคลิกภาพครองใจคน” หรือ “บุคลิกภาพจูงใจคน” (อรรถัย เทพวิจิตร, 2543: 1-6)

ทุกคนสามารถพัฒนาเสน่ห์ส่วนตัวได้ ในตัวมนุษย์ทุกคน ล้วนมีศักยภาพจะสร้างเสน่ห์และความดึงดูดใจส่วนตัวด้วยกันทั้งสิ้น ถึงแม้ถ้าหากพิจารณาอย่างผิวเผินแล้วศักยภาพดังกล่าวอาจมีความลึกลับเป็นปริศนาอยากแก่การอธิบายก็ตาม แต่ก็มีคนเป็นจำนวนมากรู้ศาสตร์และศิลปะแห่งการดึงเอาศักยภาพนี้ไปใช้สร้างความสุขจนประสบความสำเร็จในชีวิตมานักต่อนักแล้ว แต่สิ่งที่สำคัญก็คือ คนส่วนใหญ่มักไม่รู้ตัวว่าทุกคนมีศักยภาพนี้อยู่ พวกเขาไม่รู้เลยว่าพลังอำนาจมหาศาลไร้ขอบเขตจำกัดอยู่ในตัวเอง และถ้าหากนำเอาพลังงานนี้ไปใช้ให้เป็นพวกเขาจะประสบความสำเร็จ ซึ่งอาจไม่มีวันทำได้ ถ้าปล่อยให้ศักยภาพนี้หลับใหลอยู่ในตัวตลอดกาล

บุคลิกภาพที่ดีเพิ่มพูนความสุขให้ชีวิตได้อย่างไร เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพจูงใจคน เราต้องเข้าใจก่อนและต้องเข้าใจอย่างชัดเจนว่า ความหมายของมันคืออะไร แต่การอธิบายด้วย

คำพูดเพียงไม่กี่ประโยคคงเป็นเรื่องยาก เพราะในเนื้อแท้ของบุคลิกภาพของใจองค์ประกอบแตกต่าง หลายอย่างรวมกันอยู่ ดังนั้น เราจะพยายามอธิบายความดึงดูดใจ ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์นั้น แม่เหล็กจะมี 2 ขั้ว คือขั้วบวกกับขั้วลบ ขั้วบวกจะดึงดูดสิ่งที่เข้ามาสัมผัสใกล้ชิดกับมัน ส่วนขั้วลบจะก่อให้เกิดความรู้สึกติดออก หรือผลักไสสิ่งที่มันไปกระทบ ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์นี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับบุคลิกภาพของมนุษย์ได้เช่นเดียวกัน เมื่อจำแนกกว้างๆ บุคลิกภาพแบบขั้วลบจะส่งอิทธิพลกับคนที่ติดต่อกใกล้ชิดด้วย ลักษณะตรงข้ามทำให้คนอื่น ๆ เกิดความรู้สึกขยะแขยง รังเกียจ หรือมีแต่ความไม่ชอบหน้า ในขณะที่บุคลิกภาพด้านบวกจะได้รับความชื่นชมและมิตรจิตมิตรภาพ

คนกำลังทำงานเพื่อบ่มไปสู่อุทิศความสุขของชีวิตคนที่มีบุคลิกภาพครองใจคนแบบเสียๆ สงบเยือกเย็น มีความมองอาจอยู่ในตัว จะมีธรรมชาติแตกต่างจากประเภทชอบแสดงออกอย่างสิ้นเชิง คนๆ นี้จะมีบุคลิกภาพใจเย็นสุขุม คิดอะไรรอบคอบ ไม่ว่าจะเป็นการพูดหรือการกระทำ

3. การครองใจคน

ในการที่จะครองใจคน หรือทำให้คนรัก โปรดจำหลักสำคัญอันหนึ่งไว้ก่อนเป็นหลักทางด้านจิตใจ จะเรียกว่าจิตวิทยาในการครองใจคนก็ได้ คือคนเราทุกคนไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่มีความรู้สึกทางจิตใจอยู่อย่างหนึ่ง คือความรู้สึกอยากได้ ความรู้สึก “อยากได้” นี้มีด้วยกันทุกคน และมีประจำอยู่ตลอดเวลาวันแต่หลัก ถ้าเราจะพูดว่า ความเป็นไปของจิตทุกขณะ ที่แท้ก็คือความอยากนั่นเอง อย่างนี้คงไม่ผิดๆ ว่า ใจของคนทุกคนได้กำลังอยู่ในความอยากทั้งนั้น ตลอดเวลาที่เขาดำเนินอยู่ จะต่างกันแต่ว่าใครอยากอะไรเท่านั้นเอง นี่แหละคือใจคน

ที่ท่านว่าจะครองใจเขา สิ่งแรกที่สุดและสำคัญที่สุดที่ท่านจะต้องทราบก็คือ ความอยากในใจของเขานั้นเอง คำว่า “ครองใจคน” นั้น หากจะพูดเสียใหม่ว่า “ครองความอยากของคน” ก็เห็นจะไม่ผิด ขอให้รับรู้ว่าเขากำลังอยาก นี่คือจิตวิทยาขั้นแรกในการครองใจคน ก็เพราะคนเราทุกคนเอาความอยากออกหน้า วิธีครองใจคน ท่านจึงวาง “ทาน” ไว้ในลำดับแรกที่สุด เพราะโรคของความอยากนั้น มีวิธีการรักษาได้อย่างเดียว คือรักษาด้วยการให้ นักครองใจคนที่เก่งที่สุด ที่แท้ก็คือหมอรักษาโรคความอยากได้ดีที่สุดนั่นเอง

4. วิธีการให้เพื่อครองใจ

ทาน ในสังคัตถุ แปลว่าการให้ปัน คือแบ่งปันให้ ไม่ใช่ให้เฉยๆ การแบ่งให้หรือปันให้ เรียกว่าให้ปัน การให้อย่างนี้เป็นเครื่องแสดงน้ำใจโอบอ้อมอารีเท่านั้น ไม่ใช่เราจะให้จนหมดเนื้อหมดตัว หรือให้จนเขาร่ำรวย ไม่ใช่อย่างนั้น วันนี้ที่บ้านเราแกงไก่หม้อหนึ่ง เสร็จแล้วก็เอาขามใบย้อมๆ สักใบหนึ่ง มาตักแกงแบ่งให้บ้านใกล้เรือนเคียงสักสองทัพพีเท่านั้นเอง อย่างนี้เรียกว่าปันให้ ที่บ้านเรามีน้ำอยู่สิบตุ่ม เวลาเมื่อแขกมาที่บ้านเรา เอาแก้วมาให้แขกดื่มสักแก้วหนึ่ง

นี่ก็ให้ปัน ตามนัยแห่งสังคหวัตถุ เพราะตามธรรมดาจิตใจของคนเรา เมื่อหาอะไรมาได้ไว้เป็นของตัวแล้วก็หวง ความหวงนั้นเป็นศัตรูกับการให้ เมื่อลงได้หวงแล้วก็ไม่อยากให้ของหวงไว้นั้น ความจริงก็หวงไว้สำหรับตนเอง คือเห็นแก่ประโยชน์ตน ที่ไม่สมควรให้ ก็เพราะรู้ว่าการให้นั้นเป็นการทำลายประโยชน์ตน มีแต่ไปพอกพูนให้คนอื่นคิดเสียอย่างนี้แล้วก็เลยไม่อยากให้ เก็บไว้กินคนเดียวดีกว่า แต่ถ้าคิดตามเหตุผลแล้ว ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พุทธศาสนิกชน บำเพ็ญทานคือให้แบ่งปันของตนแก่คนอื่น ก็เพื่อประโยชน์ต่อผู้ให้นั่นเอง คือเป็นการช่วยตัวคนนั้นแหละ นี่เป็นความมุ่งหมายตามพระพุทธรประสงค์

พิจารณาถึงผลการให้ ตามความมุ่งหมายของสังคหวัตถุ คือการให้ปันผู้ให้ได้ผลถึงสองชั้น ได้ผลชนิดที่ว่า “กำโรงาม” เสียด้วย ยากที่จะไปลงทุนลงแรงทำอย่างอื่น ให้ได้เปอร์เซ็นต์ผลกำไร เท่ากับการให้ปันได้ผลสองชั้น นั่นคือ ก. ได้ความรักจากผู้รับ และ ข. ได้อามิสตอบแทน ผลประการแรกที่ว่าได้รับความรักจากผู้รับนั้นหมายความว่า ทำให้ผู้รับเกิดความรักขึ้นในตัวผู้ให้ แต่ข้อที่แน่ที่สุด ทันทีที่ให้ ผู้ให้ย่อมได้รับสิ่งตอบแทนจากผู้รับ คือได้ความรัก เพราะทุกคนป่วยด้วยโรคอยากอยู่แล้ว และมีความรักพร้อมที่จะจ่ายให้ทุกคนที่ทำให้เขาหายอยาก ของที่ให้กันด้วยอหิยาศัยไมตรีมันเป็นของแปลก คือของอย่างนั้นมันเป็นของเคลือบด้วยน้ำใจ จึงเกิดเป็นของมีฤทธิ์ต่างจากของที่ซื้อมาด้วยเงินทอง เพราะของที่ได้อามาด้วยการแลกเปลี่ยนอย่างนี้เป็นของไม่มีฤทธิ์ ฤทธิ์ทำให้เราคิดถึงคนให้ และรู้สึกรักคนให้ขึ้นมา ยิ่งถ้าผู้ให้มีอะไรๆ กันอยู่ด้วยรสน้ำใจยิ่งแรงกว่ารสแกงอีกหลายเท่า

5. วิธีครองใจคน

ก่อนที่จะเราจะครองใจเขา ต้องเรียนให้รู้เสียก่อนว่านิสัยใจคอเขาเป็นอย่างไร

1. ทุกคนไม่ชอบให้ใครตำหนิมนุษย์เราทุกคน ต่างไม่ชอบให้ใครตำหนิด้วยกันทั้งนั้น แม้ความคิดหรือการกระทำของเขาจะผิด หรือไม่ชอบด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม การที่เขาคิดหรือกระทำอะไรลงไปนั้นก็เพราะเขาเข้าใจว่าเขาถูก ถ้าเขาเห็นว่าสิ่งที่เขาก่อกระทำไปนั้นผิด หรือคิดว่าไม่ดีแล้ว เขาคงไม่ทำลงไปเป็นแน่ ฉะนั้น เมื่อหลักของมนุษย์เราไม่ชอบให้ใครมาตำหนิเช่นนี้แล้ว ก็ควรเว้นการตำหนินั้นเสีย ถ้าเราเห็นว่าใครทำอะไรผิดก่อนที่เราจะลงโทษหรือตำหนิเขา เราควรมองในแง่ความนึกคิดของเขา โดยสมมติว่าถ้าเราอยู่ในฐานะอย่างเขาบ้าง คือให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา ให้พยายามค้นคว้าหาความเข้าใจในความนึกคิดของเขาว่า เหตุใดเขาจึงทำเช่นนั้น ทำไมเขาจึงไม่ทำอย่างที่เราคิดว่าควรจะทำ และถ้าตัวเราเป็นเขาบ้างคือมีการศึกษาเท่าเขา ได้รับการอบรมอย่างเขา มีฐานะอย่างเขา มีอายุเท่าเขาและอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมเหมือนเขา เราจะทำอย่างเขาหรือไม่ ถ้าเราพิจารณาทบทวนด้วยความเป็นธรรมและด้วยใจอันกว้างขวางแล้วเราอาจจะเข้าใจในการกระทำของเขาได้ มนุษย์ไม่ค่อยจะเห็นความผิด

และความบกพร่องของตนเองและไม่ค่อยตำหนิตัวเอง ก็เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วทำไปจะตำหนิคนอื่นเขาเล่า การตำหนิคนอื่นนั้น ใครๆ ก็ทำได้ ผู้ที่ตำหนิคนอื่นนั้นเป็นผู้ที่ไม่ฉลาดเป็นผู้เห็นแก่ตัวผู้ที่ฉลาดแล้วจะไม่ตำหนิใครง่ายๆ แต่เขาจะต้องพยายามเข้าใจคนอื่นก่อนเสมอ การตำหนินั้นเปรียบเหมือนการขว้างลูกหนึ่งไปตีกำแพง ลูกหนึ่งนั้นจะกระดอนกลับมาหาผู้ขว้างเอง กำแพงไม่ได้รับเอาลูกหนึ่งนั้นไ้เลย และถ้าเราขว้างลูกหนึ่งไปบ่อยๆ ลูกหนึ่งก็กระดอนกลับมาบ่อยๆ แต่ถ้าเราขว้างแรง ลูกหนึ่งก็กระดอนกลับมาแรง

2. ทุกคนอยากมีชื่อเสียงเด่น มนุษย์เราทุกคน ชอบให้คนอื่นเขายกย่องสรรเสริญ และอยากเป็นคนสำคัญ อยากเป็นคนเก่ง อยากเป็นคนมีเกียรติ อยากเป็นคนใหญ่คนโตด้วยกันทั้งนั้น อะไรที่จะทำให้คนเรากว้างใจและพอใจเท่ากับการแสดงให้เขาเห็นว่าเขาเป็นคนเก่งเป็นคนใหญ่โตที่คนทั่วไปรู้จัก เป็นคนที่น่าเคารพนับถือ เป็นคนมีเกียรติ ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ ซึ่งมีประจำอยู่ในนิสัยอันเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์นี้ ดังนั้นว่าเป็นของดีสำหรับโลก

3. ทุกคนสนใจตนเองมากกว่าคนอื่น มนุษย์ทุกคนมีนิสัยเห็นแก่ตัวประจำอยู่ในสันดานด้วยกันทั้งนั้น คือไม่ค่อยสนใจในตัวของคนอื่น ท่านจะเป็นใครมาจากไหน จะมั่งมีเงินทองสักเท่าใด คนอื่นเขาจะไม่ยินดียินร้ายด้วย เพราะท่านไม่ใช่ตัวเขาทั้งไม่ใช่ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงญาติพี่น้องวงศ์วานของเขาด้วย เขาจะสนใจแต่ตัวเขาหรือเพื่อนฝูงพี่น้องของเขาเท่านั้น มีหลักอยู่ว่า เมื่อคนเราทุกคนสนใจตัวเองในการกระทำทั้งการพูดการคิดของตนเองมากกว่าคนอื่นเช่นนี้แล้ว ถ้าท่านต้องการผูกมิตรต้องการให้คนอื่นพอใจรักใครในตัวท่านแล้ว ท่านก็ต้องสนใจในตัวคนอื่นด้วย

4. ทุกคนชอบหน้ายิ้มมากกว่าหน้าบูดบึ้ง คนที่มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมออันนั้นแสดงว่าเป็นคนมีอารมณ์ดี มีความอ่อนโยน ใจดี ร่าเริง น่าคบค้าสมาคมด้วย

5. มนุษย์ทุกคนชอบให้คนอื่นฟังเมื่อตนพูด คนเราส่วนมากชอบคุยมากกว่าฟัง ชอบแสดงความคิดเห็นชอบแสดงโวหารและความเฉลียวฉลาดต่างๆ และต้องการให้คนอื่นมีความคิดเห็นสอดคล้องกับตนด้วยแล้วก็จะพูดเสียคนเดียว ข้อนี้เห็นว่าผิดมาก เพราะผู้ฟังจะเกิดความรำคาญ เขาอาจจะเห็นเป็นว่าเราอวดรู้อวดวิเศษไปก็ได้ และอีกอย่างหนึ่ง ถ้าผู้พูดพูดแต่เรื่องส่วนตัว เช่น เรื่องงานของตน เรื่องความเก่งกาจสามารถของตน หรือเรื่องครอบครัวของตนแต่ฝ่ายเดียวด้วยแล้ว ผู้ฟังจะเบื่อการพูดหรือการคุยคนเดียว นั้นจะเป็นการไม่ส่งเสริมมิตรภาพ ฉะนั้น ถ้าท่านต้องการให้คนอื่นสนใจในตัวท่านเองแล้ว ท่านควรจะเป็นผู้ฟังที่ดี ปล่อยให้คนอื่นเขาพูด ส่งเสริมให้คนอื่นเขาพูดโดยพยายามตั้งคำถามที่เขา กำลังพูดอยู่ เพื่อให้เขาเกิดความพอใจที่จะตอบ ทั้งนี้ต้องเป็นคำถามเชิงบวกเชิงสร้างสรรค์อันเกิดความรู้ประสบการณ์แก่ท่านด้วย

6. ทุกคนชอบให้คนอื่นพูดในเรื่องที่ตนสนใจ ได้กล่าวมาแล้วว่ามนุษย์นั้นต่าง

จิตต่างใจ ต่างกันในความคิด ต่างกันในการศึกษาอบรม ต่างกันในฐานะและความเป็นอยู่ ฉะนั้น ความสนใจและความพอใจในการใช้เวลาเพื่อความเพลิดเพลินใดๆ ก็ย่อมต่างกัน ด้วย เช่น บางคนชอบใช้เวลาว่างในการอ่านหนังสือ บางคนชอบทำสวนครัวเลี้ยงสัตว์ บางคนชอบเล่นกีฬาออกกำลังกาย เป็นต้น

7. ทุกคนไม่ชอบให้ใครได้เถียง สัญชาตญาณหรือนิสัยใจคอของมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นใคร ล้วนไม่ชอบการพูดขัดคอหรือโต้เถียงขัดแย้งด้วยกันทั้งนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขัดคอหรือโต้เถียงในที่ประชุมหรือต่อหน้าธารกำนัล ยิ่งผู้ที่โต้เถียงเป็นบุคคลที่มีฐานะต่ำกว่าอยู่ด้วยแล้ว ก็ยิ่งไม่มีความพอใจยิ่งขึ้นมากไปอีก” การที่เขาพูดเช่นนี้ข้ออธิบายก็คือ สมมติการโต้เถียงนั้นท่านจะชนะด้วยเหตุผลต่างๆ ประการใดก็ตาม ไม่ว่าการโต้เถียงใดๆ ย่อมนำมาซึ่งความแตกร้างด้วยกันทั้งนั้น แต่คู่โต้เถียงของท่านจะมีความรู้สึกอย่างไร ในขณะที่ท่านได้โต้เถียงเอาชนะความคิดเห็นของคนอื่นได้นั้นท่านอาจมีความภาคภูมิใจในตนเอง ในวาทะเหตุผล ในความสามารถที่ท่านเอาชนะได้ แต่ผู้ที่แพ้แล้วจะมีความรู้สึกตรงกันข้ามเพราะความรู้สึกในทางจิตของเรานั้น เท่ากับท่านได้ทำให้การทำลายเกียรติแห่งความรู้สึกของเขาให้หมดไป ถือเป็นการหักหน้าเขา เป็นการข่มเขาในทางความคิดเห็น เขาจะต้องมีความรู้สึกกระดากอายเสียใจน้อยใจและแค้นใจเป็นธรรมดา อันจะเป็นผลทำให้เขามีความรู้สึกไม่เป็นมิตรกับท่าน จะเป็นการทำลายมิตรภาพ ทั้งบางทีก็ไม่อาจกลับความคิดเห็นของเขาได้ด้วย

8. ทุกคนอยากได้รับการยกย่องสรรเสริญ โดยปกติแล้ว ผู้ที่ทำความดีย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญ และผู้ทำความชั่วจะได้รับคำตำหนิ ตีเตียน นี่เป็นหลักโดยทั่วไป แต่การนิินทาข่มขู่มากกว่าการสรรเสริญ ความจริงการนิินทากับการสรรเสริญนี้เป็นของประจำโลก ในทางธรรมสอนว่า อย่าให้ถือเอาการสรรเสริญหรือการนิินทาเป็นอารมณ์ เพราะเป็นของธรรมดาที่คนชอบเขาก็สรรเสริญส่วนคนที่เกลียดเขาก็นิินทา คือ ถ้าผู้ใดทำงานดีหรือปฏิบัติหน้าที่เป็นผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของเราก็ควรยกย่องสรรเสริญเป็นการให้กำลังใจกับเขาผู้นั้น จะได้เป็นการชักนำให้เขาประกอบภารกิจด้วยความเข้มแข็ง และการชมเชยเมื่อเขาทำความดีนั้นเท่ากับเป็นการให้เกียรติและให้กำลังใจซึ่งทุกคนกระหายที่จะได้รับยิ่งกว่าอะไรทั้งหมด จะทำให้เขาระมัดระวังตัวที่จะไม่ทำอะไรให้ผิดพลาด

6. แนวคิดเกี่ยวกับการครองใจคนในมุมมองพระพุทธศาสนา

พุทธธรรมได้กล่าวถึงหลักธรรมเกี่ยวกับการครองใจไว้หลายหลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และสัปปริสธรรม 7 เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวถือ

เป็นจริยธรรมในการครองใจคน ในกิจการทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เพื่อประโยชน์สุขแห่งตน หมู่คณะ และองค์กร สังคมอย่างมั่นคงตลอดไป ในบทนี้จะขอยก สังคหวัตถุ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล เป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1) ทาน คือการให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของๆตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่ละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินสิ่งของที่เรามาหาได้มิใช่จริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้ว ก็ไม่สามารถนำติดตัวเอาไปได้

2) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดจาหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสมกับกาลเทศะการเจรจากันด้วยถ้อยคำที่สุภาพ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่งเพราะ การพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ ดังนี้ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

3) อัตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อผู้อื่น การประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน

4) สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังสร้างความนิยมและไว้วางใจแก่ผู้อื่นด้วย

บทสรุป

แนวคิดการครองใจคนในมุมมองพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กันซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจแก่กัน ประสานใจและเหนียวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ซึ่งทำให้อยู่ร่วมกันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน หลักธรรม สังคหวัตถุ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรีเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล เป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันมีอยู่ 4 ประการ ทาน คือการให้การเสียสละการแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนหวานจริงใจไม่พูดจาหยาบคาย พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะกับกาลเทศะ พูดให้เกิดความเข้าใจอันดี อัตถจริยา เป็นการช่วยเหลือบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังที่ตนมีอยู่ และสมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอดันเสมอปลายวางตัวเหมาะสม ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น จึงถือได้ว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมการครองใจคน

สามารถครองตน ครองคน ครองงาน ได้อย่างดียิ่ง เพราะทานคือการให้ด้วยความเต็มใจ ปิยวาจา คือเจรจาด้วยถ้อยคำไพเราะ อตถจริยา คือทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ สมานัตตา คือวางตนเหมาะสม หลักระรมทั้งหมดล้วนก่อให้เกิดความสมานฉันท์ของผู้คนในสังคม

บรรณานุกรม

ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2547). พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สือตะวัน.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
อรทัย เทพวิจิตร. (2543). บุคลิกภาพครองใจคน. นครปฐม: บันลือกิจ.

ปัจจัยที่ส่งเสริมในการดำรงสมณเพศให้ยั่งยืน

Factors that promote sustainability of the monkhood

พระวิทยา พรหมพิงค์

Phra Witthaya Promping

พระธรรมทูตสายต่างประเทศ วัดพุทธประทีป ประเทศสหรัฐอเมริกา

Foreign Dharma Ambassador, Wat Buddhapradeep, United States

Corresponding Author, Email: wpomping3@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความวิชาการ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยและอุปสรรคการดำรงสมณเพศของพระสงฆ์ จากการศึกษาพบว่า การบวชพระในประเทศไทยนั้นเป็นประเพณีนิยมมาตั้งแต่อดีต นับแต่พระพุทธศาสนาเข้าในประเทศไทยแล้ว พระสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์ดูแลจากรัฐ ในฐานะเป็นองค์ประกอบของสถาบันหลักของชาติ คือ สถาบันศาสนา ปัจจัยที่ส่งเสริมให้พระสงฆ์ดำรงสมณเพศได้นั้นมี 4 ประการ คือ 1. การศึกษา 2. ความศรัทธา 3. ภาระหน้าที่ในด้านคณะสงฆ์ และ 4. รักษาจารีตประเพณี แต่ในปัจจุบันพบว่า พระสงฆ์ในประเทศไทยมีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่องทุกปี ซึ่งเกิดจากอุปสรรคที่ขัดขวางการดำรงสมณเพศ 4 ประการได้แก่ 1. ปัญหาสุขภาพ 2. ปัญหาด้านครอบครัว 3. ความเบื่อหน่าย และ 4. กฎระเบียบของคณะสงฆ์

คำสำคัญ : พระสงฆ์, สมณเพศ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article is an academic article. The purpose of this article is to study the factors and obstacles to the monkhood of monks. The study found that ordination in Thailand has been a tradition since the past. Since Buddhism came to Thailand, monks have been supported by the state as a component of the main national institution, which is the religious institution. There are four factors that encourage monks to remain monks: 1. education 2. faith 3. responsibilities in the Sangha and 4. preserving traditions. However, at present, it is found that the number of monks in Thailand has been continuously decreasing every year. This

is due to four obstacles that hinder their continued existence: 1. health problems
2. family problems 3. boredom and 4. Sangha regulations.

Keywords: Monk, Monkhoo, Buddhism

บทนำ

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นบุคคลที่ผ่านกระบวนการเข้าสู่การเป็นสงฆ์ถือว่าได้เป็นผู้เข้าสู่กระบวนการขัดเกลาทางสังคมสงฆ์ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์การดำรงชีวิตในรูปแบบหนึ่ง เมื่ออยู่ในสังคมสงฆ์จากพระสงฆ์กับเป็นบุคคลธรรมดาเมื่อบวชเข้ามาแล้วก็ตั้งปณิธานเพื่ออุทิศตนในการศึกษา หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจนมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วนำไปสู่ภาคปฏิบัติจนเห็นผลแล้วไปบอกไปสอนต่อไปสร้างศาสนทายาทต่อทั้งที่เป็นองค์การสงฆ์เองและประชาชนทั่วไป อย่างไรก็ตามพระวินัยก็ไม่ได้บังคับว่าเมื่อบุคคลบวชเป็นพระสงฆ์แล้วไม่สามารถลาสิกขาได้พระพุทธศาสนาจะเจริญหรือเสื่อมนั้นพระพุทธองค์ทรงมอบเป็นธุระให้กับพุทธบริษัท 4 ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี และ อุบาสก อุบาสิกา ผู้ที่ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมสงฆ์เมื่อมีความประสงค์ลาสิกขาเป็นคฤหัสถ์ก็สามารถที่จะช่วยดำรงพระศาสนาไว้ได้ โดยการพลเมืองที่ดีของสังคมประเทศชาติต่อไป

เนื้อหา

การบวชในภาคเหนือ ทั้งการบวชสามเณรและการบวชพระมักเรียกว่า “ปอย” หรือเรียกให้กระชับว่า “ปอยน้อย” (มณี พยอมยงค์, 2537 : 25) ประเพณีปอยน้อย หรือ ปอยบวช ได้แก่ ประเพณีการบวชเป็กข์ หรือการบรรพชาอุปสมบทของชาวล้านนา มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละท้องถิ่น คือ

1. ปอยน้อย คืองานขนาดเล็ก จัดขึ้นเฉพาะวงศ์ญาติและมิตรสหายที่รู้จัก
 2. ปอยบวช งานบรรพชาสามเณรหรือนำเด็กมาบวชเป็นศิษย์วัดในพุทธศาสนา
 3. ปอยเป็กข์ งานอุปสมบทพระภิกษุ ทางล้านนานิยมใช้คำว่า “เป็กข์ธู” คำนี้มาจากคำว่า “อุปสัมปทาเปกขะ” ภาคกลางใช้พยางค์หน้าเป็นอุปสมบท ล้านนาใช้พยางค์ท้ายว่า อุปสัมปทาเปกขะ เป็น “เป็กข์” จึงมีความแตกต่างกันไปทั้งที่ความหมายเป็นอันเดียวกัน
 4. ปอยลูกแก้ว งานบวชที่มีการแห่ลูกแก้ว หรือแห่นาค
 5. ปอยสา่งลอง คือ ประเพณีปอยบวชสามเณรของชาวไทยใหญ่
- รวมความว่า ปอยน้อยคือประเพณีที่จัดขึ้นเป็นการภายใน เฉพาะวงศ์ญาติและ

มิตรสหายเท่านั้น มิได้เป็นงานส่วนรวมหรือสาธารณะอย่างปอยหลวง อาจมีการร่วมกันบวชเด็กที่เป็นกำพร้าขาดคนดูแลบ้าง โดยเจ้าอาวาสเป็นประธานแต่กันานๆ ครั้งไม่มีบ่อย งานที่จัดขึ้นเฉพาะเจ้าภาพและญาติเช่นนี้ จึงเรียกว่า “ปอยน้อย” การปฏิบัติตามจารีตดังกล่าวนับเป็นประเพณีสำคัญทางพุทธศาสนา ประเพณีหนึ่งของ ล้านนาไทย การบวชหรือปอยน้อยในล้านนาไทยนั้น มีความมุ่งหมายและคุณค่าสำคัญดังนี้

1. ต้องการให้เด็กรู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้
2. ต้องการให้เด็กรู้ศีลธรรม จริยธรรม
3. ต้องการให้เด็กได้เรียนรู้วิชาชีพ
4. ต้องการเป็นศาสนทายาท คือ ผู้สืบทอดทางพุทธศาสนา
5. ต้องการให้สังคมยอมรับบิดามารดาว่าเป็นผู้ศรัทธาในพุทธศาสนา
6. ต้องการให้เกิดบุญกุศลเป็นการสร้างสมบารมี
7. ต้องการให้เป็นพาหนะสู่สวรรค์และนิพพาน
8. ต้องการเป็นคนสุข เพราะการอบรมบ่มนิสัย

คุณค่าที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ สังคมไทยต้องการคนที่มีความรู้ และได้รับการฝึกหัดอบรมมาจากวัดแล้วว่า “เป็นคนสุข” หรือ เป็น “ชนานบัณฑิต” ชาวบ้านอยากจะให้ลูกสาวแต่งงานด้วย หวังใจว่าคนที่บวชแล้วย่อมรัก ทะนุถนอมลูกเมียไม่ทอดทิ้ง เพราะจิตใจเต็มไปด้วยความเมตตากรุณา เมื่อกุลบุตรได้ผ่านพิธีบวชแล้ว ได้เปลี่ยนแปลงสถานะตนเองจากคนดิบ เป็นพระภิกษุหรือสามเณร มีบทบาทหน้าที่ตามสถานะของตน บางรูปบวชนานจนได้เป็นเจ้าอาวาส แต่ก็นับว่าน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนคนบวชทั้งหมด ส่วนมากมักจะบวช 4-5 ปีแล้วลาสิกขาออกไป ปัจจัยที่ทำให้การดำรงสมณเพศยั่งยืนหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่ส่งเสริมในการดำรงสมณเพศให้ยั่งยืน

1) การศึกษา

การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงสมณเพศ สังคมไทยสมัยก่อนโอกาสทางการศึกษายังมีไม่ทั่วถึงเหมือนปัจจุบัน การที่ประชาชนทั่วไปจะได้รับการศึกษาส่วนมากมาจากวัด นั่นก็คือการบวชเรียน สังคมจะยอมรับคนที่บวชเพราะถือว่าได้ผ่านการเรียน ด้งานวิจัยของพระมหาทวี ที่กล่าวว่า สังคมไทยในอดีตจึงยกย่องคนที่บวชเรียนแล้วว่าเป็นคนสุข จะทำงานราชการ ก็มีความเจริญรุ่งเรือง หรือจะขอหญิงใดแต่งงานด้วยพ่อแม่ฝ่ายหญิงก็ไม่ขัดข้อง เพราะเชื่อว่าผู้ที่บวชเรียนแล้ว ย่อมเป็นผู้มีศีลธรรม มีใจเมตตากรุณาและมีความเที่ยงธรรม และดูหมิ่นคนที่ไม่ได้บวชว่ายังเป็นคนดิบอยู่ พ่อแม่บางคนไม่ยอมให้ลูกสาวแต่งงานกับคนดิบก็มี (พระมหาทวี วิสารโท, 2560: 15-25) การบวชจึงเป็นโอกาสของ

คนที่ปรารถนาจะได้ร่ำเรียนเพื่อให้ตนเองอ่านออกเขียนได้และได้รับการยอมรับในสังคมเมื่อเข้ามาบวชแล้ว สิ่งที่ดีจะมอบให้แก่ผู้บวชคือการศึกษา ทั้งตามหลักพระพุทธศาสนาและวิชาชีพต่างๆ ในหลักพระพุทธศาสนานั้น ผู้ที่เข้ามาบวชทุกคนจะได้รับการศึกษาที่เรียกว่า สัทธรรม 3 ได้แก่

1) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษา พระภิกษุมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เป็นผู้มีความรู้ ความจำ ซึ่งเกิดจากการสดับรับฟังมากและการศึกษาเล่าเรียนมาก จากนั้นก็เริ่มนำพระธรรมวินัยและข้อวัตรปฏิบัติที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียนนั้นมาสั่งสอนพุทธศาสนิกชนโดยนำพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่แนะนำให้พุทธศาสนิกชนได้ใช้และยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ

2) ปฏิบัติ พระภิกษุเมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนมาแล้วจะมากหรือน้อยก็ตามย่อมต้องได้ประพฤติปฏิบัติตนทั้งในด้านพุทธบัญญัติและการอบรมขัดเกลาจิตใจของตนให้สะอาดปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดไม่บกพร่อง ไม่ให้ต่างพร้อย

3) ปฏิเวธ แปลว่า การรู้แจ้งแทงตลอดในข้อธรรมของพระพุทธเจ้า พระภิกษุเมื่อได้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมย่อมรู้แจ้งแทงตลอดในพระธรรมวินัยนั้น ได้รับมรรคผลหลังจากที่ได้เพียรพยายามปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่มุ่งหวังไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 278-279: 268-269)

หากจะสรุปหน้าที่ของพระภิกษุแล้วพระภิกษุย่อมมีหน้าที่ที่สำคัญ 2 ประการดังนี้ 1. คณธูระ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมหรือพระธรรมวินัย และ 2. วิปัสสนาธูระ ได้แก่ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เป็นการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะต่างๆ

บทสรุปการศึกษา ปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ ก็ทำให้ พระภิกษุนอกจากจะทำหน้าที่ทั้งสามประการแล้ว ยังต้องควรได้ช่วยเหลือสังคม ด้วยการช่วยพัฒนาท้องถิ่นกันดารต่างๆ ช่วยบูรณะซ่อมแซมเสนาสนะอันเป็นสมบัติทางศาสนา ช่วยพัฒนาสาธารณประโยชน์พื้นฐานของสังคมควบคู่ไปกับการพัฒนาศาสนา และอนุเคราะห์ให้กุลบุตรกุลธิดาได้ศึกษาเล่าเรียนตามความเหมาะสมอีกด้วย

2) ศรัทธา

พระพุทธเจ้าทรงมีพระสงฆ์สาวกเป็นกำลังหลักในการสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนาการสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้กระทำกันหลายรูปแบบ เช่น การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส การตอบปัญหาข้อข้องใจ

สงสัยเป็นต้นโดยที่พระพุทธเจ้าประทานหลัก พระสงฆ์สาวกส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมควรและยึดมั่นในคุณธรรมของผู้แสดงธรรมจึงสามารถสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน โดยมีคุณสมบัติที่ปรากฏภายในภายนอกได้แก่ ด้านบุคลิกภาพรูปร่างหน้าตาและคุณธรรมของผู้สร้างศรัทธา ประเภทของศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา แบ่งศรัทธาออกเป็น 4 อย่าง คือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 35 ข้อ 822: 443)

(1) กัมมัสถา เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่ากรรมดีกรรมชั่วเป็นเหตุปัจจัยที่จะก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป

(2) วิปากัสถา เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วจะต้องมีผลติดตามมา

(3) กัมมัสสกตาสถา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน คือ เชื่อว่าแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบเสวยผลของกรรมนั้น

(4) ตถาคตโณิสัสถา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ คือทรงเป็นผู้ตรัสรู้สัจธรรมด้วยพระองค์เองโดยชอบ

สรุปหลักธรรมศรัทธา 4 ช่วยเกื้อหนุนในการดำรงสมณเพศ เช่น กัมมัสถา เวลาดำรงสมณเพศเชื่อในเรื่องกรรมดี และกรรมชั่ว และเป็นการตอกย้ำในการไม่คิดทำความชั่ว เพื่อให้เป็นบุคคลที่เกื้อเงิน และส่วนตถาคตโณิสศรัทธา เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และมีแนวทางการปฏิบัติตามแนวทางของพระวินัย เพื่อทำให้เป็นบุคคลที่มีความมั่นคงต่อการฝึกฝนตนเองให้เป็นพระที่ดี

3) ความรับผิดชอบในงานคณะสงฆ์

วัดไทย มีหลายแบบแตกต่างกันอยู่มากพอสมควร พิจารณาดูคิดว่าพอจะจำแนกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

ประเภทแรก เป็นวัดที่มุ่งพัฒนาถาวรวัตถุ ให้มีความโอ่อ่า หรูหรา มีสิ่งก่อสร้างเสนาสนะใหญ่โตราคาแพง ถ้าโตที่สุด แพงที่สุดในจังหวัด หรือในภาคได้ก็ดีบางที่ก็อ้างเป็นสถิติระดับชาติหรือระดับโลกไปเลยบางที่ก็คิดสร้างสิ่งแปลกๆ ที่ยังไม่เคยมีมาก่อน เพื่อให้เป็นชิ้นแรกขึ้นเดียวในประเทศหรือในโลก วัดประเภทนี้ต้องใช้ทุนรอนมาก ถ้าไม่มีมหาเศรษฐีใจบุญอุปถัมภ์เป็นพิเศษ เจ้าอาวาสก็ต้องหาเงิน เก่งเป็นพิเศษ ก็มักไม่แคล้วอาศัยพระพุทธรูป สร้างวัดถ่มงคลเครื่องรางของขลัง หรือทำนายทายทักโชคชะตาราசி สะเดาะเคราะห์ สะเดาะโสภไปตามเรื่องเงินที่ได้จึงมักมาจากผู้มีความโลภในหัวใจเป็นส่วนใหญ่ ไม่ใช่ผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงผู้เข้าวัดก็จะเป็นคนทั่วไปไม่ใช่คนในท้องถิ่น

ประเภทที่สอง เป็นวัดที่มุ่งเน้นปริยัติ มุ่งให้คน พระ เณร ได้รับการศึกษาในรูปแบบและวิธีการต่างๆ เช่น ช่วยสร้างโรงเรียน สอนหนังสือชาวบ้าน จัด ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจัดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และอาจสูงถึงขั้นอยากให้เป็น วิทยาเขตของมหาวิทยาลัยสงฆ์ วัดประเภทนี้ ถ้ามีทุนรอนไม่มากอาจจะเห็นมีกุฏิ โบสถ์ ศาลาเก๋ๆ ชอมช่อ แต่ไม่มีอาคารเรียนที่สวยงาม มีกิจกรรมเพื่อการศึกษาในวัด ไม่ขาดวัดที่มุ่งจัดการศึกษามักยากจนเพราะเอาเงินที่มีอยู่ไปทุ่มเทเพื่อการศึกษาเสียหมด

จากที่ได้ศึกษาวัดมี อยู่ 2 ประเภท แล้วเมื่อวัดมุ่งพัฒนาถาวรวัตถุ เมื่อเจ้าอาวาสได้สร้างเสนาสนะภายในวัด เกิดสร้างไปแล้วยังไม่เสร็จ แล้วมรณภาพไป จึงทำให้ภาระตกไปที่พระในวัดกับศรัทธา ที่จะต้องสร้างให้สำเร็จ จึงทำให้ศรัทธาต้องขอความเมตตาให้พระในวัดที่ต้องมารับหน้าที่ภาระเป็นสมภารต่อไป จึงเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความยั่งยืน เพราะท่านจะต้องรับภาระหน้าที่จนสร้างวัดสำเร็จ และยังเป็นกำลังใจในกิจกรรมต่างๆ ให้วัดสามารถขัดเกลากิเลสจิตใจได้

4) จาริตและประเพณี

จาริตประเพณี คือ ระเบียบแบบแผนความประพฤติของมนุษย์ที่มนุษย์ยอมรับนับถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน (มานิตย์ จุมปา, 2548: 5) โดยปกติแล้วประเพณีนั้นเป็นสิ่งที่มุ่งถึงการกระทำภายนอกของมนุษย์เป็นกฎเกณฑ์ที่บังคับพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา จาริตประเพณีนั้นอาจเป็นเรื่องเล็กน้อย เช่น จาริตประเพณีในเรื่องของการแต่งงาน ในเรื่องของการหมั้น อย่างของไทยมีการที่จะต้องไป สู่ขอจากฝ่ายหญิง มีขันหมาก มีสินสอด มีของหมั้นไปให้ฝ่ายหญิงก็ถือว่าเป็นจาริตประเพณีอย่างหนึ่ง

ประเพณี (tradition) เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์ และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ ฯลฯ อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นติดอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ตึงก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็น วิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้น

ประเพณี คือ ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็น แบบอย่างเดียวกัน เป็นระเบียบแบบแผน ที่เห็นว่าถูกต้อง หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ และมีการ

ปฏิบัติสืบทอดกันมา

ประเภทของประเพณี

1. จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับศีลธรรมและสวัสดิภาพของสังคมส่วนรวม มีการบังคับให้กระทำถ้าไม่ทำถือว่าผิดหรือชั่วต้องมีการลงโทษ

2. ขนบประเพณีเป็นประเพณีที่ได้มีระเบียบแบบแผนวางไว้โดยตรง คือมีระเบียบกฎเกณฑ์กำหนดไว้ชัดเจน หรือโดยอ้อม เป็นประเพณีที่รู้จักกันทั่วไป ไม่ได้วางไว้แน่นอน ปฏิบัติโดยการ บอกเล่าสืบทอดกันมา

3. ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดา ไม่มีระเบียบแบบแผน เหมือน ขนบธรรมเนียม ไม่มีถูกผิดเหมือนจารีตประเพณี เป็นเรื่องที่ปฏิบัติกันมาจนเกิดความเคยชิน จนไม่รู้สึกรึว่าเป็นหน้าที่

2. ปัจจัยอุปสรรคในการดำรงสมณะเพศให้ไม่ยั่งยืน

เมื่อบวชเข้ามาแล้วก็ตั้งปณิธานเพื่ออุทิศตนในการศึกษา หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจนมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วนำไปสู่ภาคปฏิบัติจนเห็นผลแล้วไปบอกไปสอนต่อไปสร้างศาสนทายาทต่อทั้งที่เป็นองค์กรสงฆ์เองและประชาชนทั่วไป อย่างไรก็ตามพระวินัยก็ไม่ได้บังคับว่าเมื่อบุคคลบวชเป็นพระสงฆ์แล้วไม่สามารถลาสิกขาได้พระพุทธศาสนาจะเจริญหรือเสื่อมขึ้นพระพุทธรูปองค์ทรงมอบเป็นธูระให้กับพุทธบริษัท 4 ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี และ อุบาสก อุบาสิกา ผู้ที่ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมสงฆ์เมื่อมีความประสงค์ลาสิกขาเป็นคฤหัสถ์ก็สามารถที่จะช่วยดำรงพระศาสนาไว้ได้ การบวชก็มีปัญหาที่จะต้องลาสิกขา ดังนี้

1) ปัญหาจากสุขภาพ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งพระอุทานว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง บรรดาทางทั้งหลายอันให้ถึงอมตธรรม ทางมีองค์แปดเป็นทางอันเกษม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 49: 216) พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม โดยนัยเบื้องต้น จนถึงสูงสุด เพราะฉะนั้น ความไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง เป็นพระพุทธพจน์ แต่ปุณณผู้ไม่ได้สดับเอามาใช้กัน ก็เข้าใจเพียงโรคร่างกาย แต่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครอบคลุมทุกส่วนทั้งการไม่มีโรค คือ โรคทางกาย เป็นสิ่งที่ดีประเสริฐ เพราะ การไม่มีโรคทางกาย ก็สามารถที่จะนำมาซึ่งสิ่งที่ดี ไม่ต้องเสียทรัพย์และอื่นๆ เพราะการมีโรคทางกาย และ มุ่งหมายถึง การไม่มีโรค คือ ไม่มีกิเลสเกิดขึ้นด้วย ย่อมนำมาซึ่ง ลาภ คือ ธรรมฝ่ายดี คือ กุศลธรรม ศรัทธา ปัญญา เป็นต้น และ ธรรมทุกอย่างเป็นทุกข์ เพราะเกิดขึ้นและดับไป ยกเว้นพระนิพพาน ที่เป็นสุขส่วนใหญ่แล้ว ก็มักจะคิดถึงโรคทางกาย แต่ก็ยังมีโรคอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเห็นได้ยากและรักษาได้ยาก นั่นก็คือ โรคทางใจ คือ กิเลสที่สะสมมาอย่างเนิ่นนานในสังสารวัฏฏ์ ซึ่งเป็นเครื่อง

เสียแต่ทางจิตใจ ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ไม่ผ่องใส ตราบใดที่ยังไม่รู้แจ้งอริยสัจธรรมถึงความเป็นพระอรหันต์ ก็ยังไม่พ้นไปจากโรคทางใจ การที่จะรักษาโรคทางใจ ย่อมยากกว่าโรคทางกาย ซึ่งจะต้องอาศัยกาลเวลาที่ยาวนานในการสะสมปัญญาและความดีประการต่างๆ ที่จะค่อยๆ รักษาโรคทางใจไปทีละเล็กทีละน้อย จนกว่าจะเป็นผู้ไม่มีโรคทางใจ คือกิเลส อิกเลย เมื่อรู้แจ้งอริยสัจธรรมถึงความเป็นพระอรหันต์ เมื่อดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่ต้องมีการเกิดอีก ไม่ต้องมีทั้งโรคทางกายและโรคทางใจ

พระพุทธองค์ทรงกำหนดวัตถุประสงค์การใช้ปัจจัย 4 ที่มีอานุภาพในการขจัดกิเลสและเป็นมาตรฐานโลก ปัจจัย 4 คือ อุปกรณ์การฝึกนิสัย ขจัดกิเลสสำหรับพระภิกษุสามเณร ได้แก่ 1. จีวร 2. บิณฑบาต 3. เสนาสนะหรือที่พักอาศัย 4. ยารักษาโรค ทั้ง 4 ประการนี้ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตขั้นต่ำสุด ในการบริโภคใช้สอยนั้น หากสิ่งใดสิ่งหนึ่งขาดหรือน้อยเกินไปก็ตาม มากเกินไปก็ตาม หรือคุณภาพของสิ่งที่ใช้ดีเกินไป หรือด้อยเกินไปก็ตาม ย่อมส่งผลกระทบต่อ 1. สุขภาพพลานามัย 2. ชีวิต 3. การประพฤติปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ และ 4. ความรู้สึกรักของประชาชนและเพื่อนสหธรรมิกนอกรากนี้ ปัจจัย 4 ยังหมายรวมถึงสิ่งของเครื่องใช้อื่นๆ ที่เนื่องด้วยปัจจัย 4 เช่น

1. สิ่งของที่เนื่องด้วยจีวร เช่น เครื่องนอน เครื่องห่ม เข็ม ด้าย เป็นต้น
2. สิ่งของที่เนื่องด้วยบิณฑบาต เช่น ภาชนะ ถ้วย ชาม ช้อน เป็นต้น
3. สิ่งของที่เนื่องด้วยเสนาสนะ เช่น ตู้ โต๊ะ เตียง ตั่ง เก้าอี้ เป็นต้น
4. สิ่งของที่เนื่องด้วยยารักษาโรค เช่น เครื่องมือปรุงยา อุปกรณ์การแพทย์ การพยาบาล เป็นต้น

เหตุปัจจัยในเรื่องการดำรงสมณะเพศ ที่เกิดอาพาธ แม้กระทั่งพระภิกษุสงฆ์ที่มีญาติพี่น้องอยู่ใกล้วัดก็ขาดการดูแลเช่นกัน สำหรับการดูแลสุขภาพของพระภิกษุสงฆ์ด้วยตนเองพบว่ามีน้อยมาก ส่วนใหญ่มีเพียงถามทุกข์สุขเท่านั้นและมีค่าใช้จ่ายในการไปพบแพทย์ไปโรงพยาบาลหรือไปรักษาที่คลินิก ซึ่งพระสงฆ์เมื่อป่วยเป็นโรคเรื้อรังและเป็นพระสูงอายุแพทย์ลงความเห็นว่าเป็นต้องมีผู้ดูแลอย่างต่อเนื่องเมื่อแพทย์ให้กลับไปรักษาต่อที่วัด

2) ปัญหาเรื่องครอบครัว

พระสงฆ์ที่มาบวชในพระพุทธศาสนาเมื่อบวชได้ศึกษาคำสอนในทางพระพุทธศาสนาก็มีความตั้งใจจะบวชไปวันต่อวันแต่บางครั้งครอบครัว คือบิดา มารดา ขาดบุตรสืบวงศ์สกุล พ่อแม่เลยมาปรารภกลับบุตรที่ได้มาบวชในบวรพระพุทธศาสนาเลยเป็นอุปสรรคในการดำรงสมณะเพศ ในเรื่องพุทธกาลพระพุทธเจ้า ตรัสในปุตตสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22

ข้อ 95: 41) ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มารดา บิดา เลี้ยงเห็นฐานะ 5 ประการนี้ จึงปรารถนาบุตรเกิดในสกุล คือ บุตรที่เราเลี้ยง มาแล้วจักเลี้ยงตอบแทน 1 จักทำกิจแทนเรา 1 วงศ์สกุลจักดำรงอยู่ได้นาน 1 บุตรจักปกครองทรัพย์มรดก 1 เมื่อเราตายไปแล้วบุตรจักบำเพ็ญทักษิณาทานให้ 1 ภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาเลี้ยงเห็นฐานะ 5 ประการนี้แลจึงปรารถนาบุตรเกิดในสกุล” ฉะนั้น บุตรผู้เป็นสัปบุรุษ ผู้สงบ มีกตัญญูตเวที เมื่อระลึกถึงบุรพคุณของท่าน จึงเลี้ยงมารดาบิดา ทำกิจแทนท่าน เชื้อฟงโหวทเลี้ยงสนอง พระคุณท่าน สมดังที่ท่านเป็นบุรพการี ดำรงวงศ์สกุล บุตรผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ ด้วยศีล ย่อมเป็นที่สรรเสริญทั่วไป

3) ความเบื่อหน่าย

ความเบื่อหน่าย เป็นภาวะอารมณ์หนึ่งของมนุษย์ที่รู้สึกขาดกิจกรรม หรือเมื่อมนุษย์รู้สึกไม่สนใจต่อโอกาสที่อยู่รอบตัว ไม่พึงพอใจกับสถานะที่เป็นอยู่ หรืออยากเปลี่ยนแปลงสถานะแต่เปลี่ยนไม่ได้ หรือการไม่มีสิ่งเร้าหรือแรงบันดาลใจมากระตุ้น หรือเป็นสถานะที่ไม่ยินดียินร้ายกับสิ่งใด จึงทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ซึ่งภาวะอารมณ์นี้จะเกิดแต่เพียงช่วงหนึ่ง แต่ก็อาจหายไปได้เอง

สิ่งทั้งปวงมีลักษณะเป็นความทุกข์ ทรมาณอยู่ในตัวมันเอง มีลักษณะดูแล้วน่าชิงน่าเบื่อ น่าร่อร่าทั้งนั้น ที่ว่าเป็นอนัตตา เป็นการบอกให้รู้ว่า บรรดาสิ่งทั้งปวง ไม่มีอะไรที่เราควรจะเข้าไปยึดถือด้วยจิตใจว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา ถ้าไปยึดถือก็ต้องเป็นทุกข์ ท่านว่าลักษณะสามัญนี้ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมากกว่าคำสอนอื่นๆ และว่าความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหลายนี้ มีสอนกันมาก่อนพระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้ขยายความลึกซึ้งเหมือนพระพุทธองค์ เรื่องทุกข์ก็เช่นกัน ไม่ลึกซึ้งถึงที่สุด ไม่ประกอบด้วยเหตุผล และไม่สามารถชี้ถึงวิธีดับทุกข์ที่สมบูรณ์จริงๆ ได้ เพราะยังไม่รู้จักทุกข์อย่างเพียงพอ เท่ากับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ความเบื่อมี 2 ชนิด

(1) เบื่อโลกเพราะอำนาจกิเลส (เบื่อแล้วรู้สึกหดหู่) ลักษณะคือ จะเบื่อเมื่อการทำงานไม่ดี เบื่อเมื่อทะเลาะเบาะแว้งกับผู้อื่น เบื่อเมื่อเจ็บป่วย เบื่อเมื่อผิดหวังในความรัก เบื่อเมื่อเสียเงิน หรือเบื่อในเวลาที่เราไม่ตั้งใจ แต่เมื่อเจอสิ่งที่รู้สึกพอใจเมื่อไหร่ใจก็จะพุดขึ้นมาอีก เมื่อเจอคนที่คิดว่าใช่ เมื่อได้เงินเพิ่ม เมื่อได้กินอาหารอร่อยๆ จากที่เบื่อๆ ความรู้สึกดีก็จะพุ่งสูงขึ้นไปอีก ความเบื่อทำนองนี้ล้วนมีอยู่ในคนทั่วไป ที่จริงไม่ใช่อาการเบื่อโลก แต่เป็นอาการเบื่อชีวิตที่ไม่ได้ตั้งใจเสียมากกว่า ความเบื่อชนิดนี้ เมื่อเบื่อแล้วก็จะหาทางแก้เบื่อไปเรื่อยๆ เช่นออกไปเที่ยว ฟังเพลง ดูหนัง หาเพื่อนคุยด้วย ทำสิ่งบันเทิงต่างๆ เป็นความเบื่อที่มีผลทำให้จิตใจซบเซาลงๆ อยู่ตลอดเวลา ยิ่งเบื่อยิ่งฟุ้งซ่านกิเลส ไม่ได้เป็นความเบื่อโลกที่ทำให้เข้าหาธรรมะแต่อย่างใด

(2) เบื่อโลกเพราะอำนาจปัญญา (เบื่อแล้วรู้สึกเบิกบาน) ลักษณะคือ จะรู้สึกเห็นโลกไปตามความเป็นจริงว่า สิ่งใดๆ ล้วนไม่มีความแน่นอน ได้มาวันนี้ก็เสียไปวันหน้า ดีใจ

วันนี้ก็ทุกข์ใจวันหน้า ถูกชื่นชมวันนี้ก็อาจถูกนิทาในวันข้างหน้า เมื่อมีความผูกพันกับสิ่งใด ก็เห็นโทษของการเอาจิตไปผูกกับสิ่งนั้น ความเบื่อในลักษณะนี้เป็นความเบื่อที่เกิดจากปัญญา รู้แจ้ง จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อ นำความจริงของชีวิตมาพิจารณาบ่อยๆ หรือเกิดจากการทำวิปัสสนาบ่อยๆ จนเกิดนิพพิทาญาณ ซึ่งเป็นญาณที่ทำให้มนุษย์เห็นโทษภัยของการเวียนว่ายตายเกิด

เมื่อมนุษย์ผู้หนึ่ง เกิดความเบื่อหน่ายในระดับปัญญาแล้ว อารมณ์ต่างๆ ของบุคคลนั้น จะไม่ขึ้นสูงสุด ไม่ลงต่ำสุด แต่จะมันคงอยู่ในความเป็นกลาง ไม่ยินดียินร้ายในสิ่งต่างๆ ไม่มีการลุกขึ้นไปทำอะไรเพื่อหลบหลีกความเบื่อหน่าย แต่จะใช้สติพิจารณาถึงที่มาที่ไป จนเห็นความจริงว่า จิตที่เคยหลงยึดสิ่งต่างๆ ได้คลายตัวเบาบางลงไป

ความเบื่อด้วยปัญญานี้ไม่ได้ทำให้เกิดความหดหู่ แต่ทำให้เกิดความเบิกบานใจ ว่าตนเองได้วางใจอยู่เหนือโลก พระพุทธเจ้าเรียกว่า เป็นผู้มีจิตตื่นจากโลก ความเบื่อโลกด้วยปัญญานี้ นำมาซึ่งความสนใจทางธรรม ทำให้บุคคลผู้นั้นมีกำลังใจในการปฏิบัติภาวนามากขึ้น ทำให้มีโอกาสสยุดิภพชาติได้ในภายหน้า

ความเบื่อแบบแรก ถ้าเป็นไปได้ก็อย่าทำให้เกิด หรือเกิดน้อยที่สุด ความเบื่อแบบที่สอง เป็นความเบื่อที่พระพุทธเจ้าสนับสนุนให้ทำให้เกิดเพราะเมื่อเกิดแล้ว ก็จะมีความเท่าทันโลก ทำให้มีโอกาสได้พบกับความสุขที่แท้จริงต่อไป

4) กฎระเบียบความเป็นพระสงฆ์

พระภิกษุสงฆ์เป็นบุคคลธรรมดา แต่มีกรอบวิถีทางดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากพลเมืองทั่วไปอย่างสิ้นเชิง แม้เป็นบุคคลที่ต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัจจัยสี่แต่ด้วยความศรัทธาต่อคุณธรรมอันยิ่งในศาสนา จึงต้องยอมละความสุขแบบชาวโลกมาแสวงหาธรรมที่เหนือโลกและท้ายที่สุดก็ย้อนกลับ มาเป็นคุณต่อสังคมไทยอยู่นั่นเอง บทบาทพระภิกษุสงฆ์ไทยที่มีต่อสังคมนั้น เป็นที่ประจักษ์ให้เห็นมาทุกยุคสมัยว่า ท่านมีคุณูปการมากจนเกินที่จะพรรณนาได้ตั้งแต่การรักษาความเป็นชาติไทยเคียงคู่มาพร้อมกับ สถาบันพระมหากษัตริย์ สืบทอดวัฒนธรรมอัน ดั่งาม ส่งเสริมให้สังคมมีความร่มเย็น เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาในอีกมุมหนึ่งพระสงฆ์เกือบจะถูกกลืนจากสังคมไทย หากจะกล่าวไปแล้วในรัฐธรรมนูญมิได้มีบทบัญญัติใดที่จะส่งเสริม หรือรับรองสถานะสงฆ์ให้มีความพิเศษแตกต่างจากพลเมืองทั่วไป จึงทำให้พระสงฆ์ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามีกฎระเบียบทางโลกที่ไม่สามารถทำงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่เช่นการเดินทาง ต้องมีคนขับรถให้ การทำธุรกรรมการเงิน ก็ไม่สะดวกสบาย และอื่นๆที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้บางท่านต้องลาสิกขาออกไปเพื่อง่ายต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า การดำรงสมณเพศนั้นแม้จะเป็นอุดมเพศ เป็นเพศที่เหมาะสมต่อการพ้นทุกข์ แต่การดำรงสมณเพศในยุคปัจจุบันนั้นค่อนข้างยากลำบาก จึงทำให้จำนวนพระภิกษุสามเณรลดลงอย่างต่อเนื่อง การจะดำรงสมณเพศอยู่ต่อไปหรือไม่ปัจจัยเกื้อหนุนอยู่หลายประการ และก็มีอุปสรรคหลายอย่างเช่นเดียวกันที่ทำให้พระสงฆ์ไม่สามารถดำรงสมณเพศอยู่ได้ ซึ่งสามารถจำแนกให้เห็นเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา

บทสรุป

เหตุปัจจัยอุปสรรคในการดำรงสมณเพศไม่ยั่งยืน จากพฤติกรรมการใช้ปัจจัย 4 ส่งผลให้เกิดปัญหาสุขภาพที่ไม่แข็งแรง และขาดการดูแลจากคณะสงฆ์ ยังมีปัจจัยที่พระสงฆ์ต้องดูแลครอบครัวคือบิดา มารดา ที่ส่งเสริมให้บุตรได้มาบวชในพระพุทธศาสนา แล้วเมื่อบิดา มารดา ยังลำบากในการหาทรัพย์ ขาดบุตรสืบวงศ์สกุล พ่อแม่เลยมาปรารภกลับบุตรที่ได้มาบวชในบวรพระพุทธศาสนา เลยเป็นอุปสรรคในการดำรงสมณเพศ ส่วนพระสงฆ์บางท่านก็

เกิดจากความเบื่อหน่ายในเพศสมณะ เช่น กฎระเบียบคณะสงฆ์ กฎหมาย และกฎจารีตประเพณี และอื่น เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

เนื่องจากสถาบันศาสนาเป็นสถาบันหลักของชาติ มีพระสงฆ์เป็นผู้ขับเคลื่อนและเป็นสัญลักษณ์ของสถาบันนี้ แต่จากสถิติของพระสงฆ์ในแต่ละปีทำให้เห็นว่า จำนวนพระสงฆ์ลดลงเรื่อยๆ และลดลงอย่างต่อเนื่องทุกปี นโยบายของภาครัฐมีส่วนทำให้จำนวนของผู้บวชลดลงยังไม่พอ ยังทำให้ผู้ที่บวชแล้วจำเป็นต้องลาสิกขาบวชออกไปก็มีเยอะ การส่งเสริมพระภิกษุสามเณรโดยการอุปถัมภ์ของภาครัฐจะสามารถทำให้จำนวนผู้ดำรงสมณเพศเพิ่มมากขึ้น เช่น สิทธิการรักษาพยาบาลของบิดามารดาของพระสงฆ์ เป็นต้น เพราะพระสงฆ์จำนวนมากมีความจำเป็นที่จะต้องลาสิกขาไปประกอบอาชีพเพื่อหาเงินเลี้ยงดูบิดามารดา ทั้งๆ ที่ไม่อยากจะลาสิกขา เพราะพระสงฆ์เมื่อเข้ามาบวชทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาอันเป็นสาธารณประโยชน์แล้ว แต่ก็ยังไม่พ้นจากความรับผิดชอบต่อบิดามารดา ความเป็นนักบวชไม่สามารถเลี้ยงดูทางกายได้แล้ว ยังไม่สามารถอุปถัมภ์ทางด้านปัจจัยในยามที่บิดามารดาเจ็บป่วยด้วย หากรัฐมีนโยบายที่ครอบคลุมในส่วนนี้ จะทำให้พระสงฆ์มีกำลังในการดำรงสมณเพศเพื่อพระพุทธศาสนาได้นานยิ่งขึ้น ทั้งนี้ อาจต้องกำหนดคุณสมบัติไว้ด้วย เช่น พระสงฆ์ที่บวชเกิน 20 พรรษา มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ บิดามารดาถึงจะได้รับสิทธินี้ เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาถึงแนวโน้มการคงอยู่ของพระสงฆ์สามเณร เพื่อกำหนดนโยบายพัฒนาและแก้ไขปัญหาการลาสิกขาแบบสมองไหล

บรรณานุกรม

- พระมหาทวี วิสารโท. (2560). “การบวชเป็นศาสนทายาทในพุทธศาสนาแบบเถรวาท”. **วารสารมจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**. 6 (1): 15-25.
- มณี พะยอมยงค์. (2537). **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มานิตย์ จุมปา. (2548). “สังคมและความประเพณี”. **ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศัสตราวุธที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา Weapons that Appear in Buddhist scriptures

พระเมธี พรหมแก้ว

Phrametee Promkaew

โรงเรียนสันป่าตองศึกษา จังหวัดเชียงใหม่

Sanpatong Suksa School, Chiang Mai Province

Corresponding Author, Email: kancanavangso@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับศัสตราวุธที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา ผลการศึกษาพบว่า อาวุธ หมายถึงเครื่องมือประหารทำลาย เบียดเบียนชีวิต เป็นต้น แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) ศัสตราวุธ คือ ดาบ ลูกศร ดาบ หอก ไม้ปืน เป็นต้น เพื่อนำมาทำร้าย ป้องกัน ต่อสู้ ประหาร หรือแม้แต่สิ่งของต่างที่สามารถนำมาทำร้าย ทำให้บาดเจ็บหรือตายได้ ถือว่าเป็นอาวุธเช่นเดียวกัน และ 2) ธรรมอาวุธ คือ อาวุธอันเป็นลักษณะของธรรมะ ใช้สำหรับประหารประหารทำลายอกุศลกรรม ได้แก่ 1) สุตาอาวุธ อาวุธคือสุตะ 2) ปวิเวกาอาวุธ อาวุธคือวิเวก และ 3) ปัญญาอาวุธ อาวุธคือปัญญา

คำสำคัญ : อาวุธ, พระพุทธรศาสนา, ปัญญาอาวุธ

Abstract

This academic article aims to study the weapons that appear in Buddhist scriptures. The results of the study found that weapons refer to tools used to kill, destroy, and harm lives, etc. They can be divided into 2 types: 1) Weapons, namely swords, arrows, swords, spears, sticks, guns, etc., which are used to harm, protect, fight, execute, or even objects that can be used to harm, injure or kill are also considered weapons. 2) Dharmavudh, which are weapons that are characteristics of Dharma, used to kill and destroy evil karma, namely: 1) Sutavudh, the weapon is Suta, 2) Paviwekavudh, the weapon is solitude, and 3) Panyavudh, the weapon is wisdom.

Keywords: Weapons, Buddhism, Wisdom Weapon

บทนำ

คัสตราวุธบางที่เขียนเป็นศาสตราวุธ โดยทั่วไปหมายถึงเครื่องมือประหัตประหารชีวิต ในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เอาชนะผู้ที่คัสตราวุธด้วยมือเปล่า ดังกรณีที่ทรงปราบพระองคุลิมาลเถระ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 347: 423-424) นักปราชญ์รุ่นต่อมาเรียกสิ่งที่พระพุทธเจ้าใช้ปราบพระองคุลิมาลว่า ธรรมอาวุธ คืออาวุธทางธรรม หรือกรณีที่ทรงทรมานชังนาฬาคีรีด้วยการแผ่เมตตาจิต จนทำให้ชังนั้นสงบระงับ ชังนาฬาคีรีได้สัมผัสพระเมตตาจิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลดวงลงแล้วเข้าไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้ยืนอยู่ตรงพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงชนะชังที่กำลังตกมันด้วยพระเมตตาอันหาประมาณมิได้ โดยมีต้องใช้อาวุธใดได้เลย ดังมีคาถาสรรเสริญว่า “คนพวกหนึ่งยอมฝึกชังและฆ่าด้วยใช้ท่อนไม้บ้าง ใช้ขอบ้าง ใช้แสบ้าง สมเด็จพระพุทธเจ้าผู้แสวงพระคุณใหญ่ทรงทรมานชังโดยมิต้องใช้ท่อนไม้ มิต้องใช้คัสตรา” “คนบางพวกฝึกด้วยท่อนไม้ ด้วยขอและด้วยแสทั้งหลาย พระผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่ทรงฝึกผู้ประเสริฐ มิใช่ด้วยอาชญา มิใช่ด้วยคัสตรา” พระพุทธเจ้าทรงยกย่องอาวุธทางปัญญาและทรงปฏิเสธอาวุธสำหรับการประหัตประหารกัน การสัมพัทธกันด้วยอาวุธไม่พึงดีเลย จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาสนับสนุนแนวทางการวางอาวุธ เนื่องจากอาวุธเป็นกำลังของเหล่าพวกโจร การวางอาวุธจึงเป็นแนวทางแห่งสันติสุขและความอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เรื่องราวเกี่ยวกับอาวุธที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกจึงเป็นไปแนวทางที่เป็นลักษณะข้อห้ามและเครื่องมือสำหรับสอนธรรมในเชิงอุปมาอุปไมย และพยายามเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของธรรมอาวุธ โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ให้เกิดประสิทธิภาพ สามารถเอาชนะกิเลสและความชั่วร้ายทั้งหลายได้

เนื้อหา

1. ความหมายของคัสตราวุธ

คัสตราวุธ อ่านว่า สัตตราวุธ มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า ศสฺตร (อ่านว่า สัต-ตระ) แปลว่า เครื่องฟันแทง ภาษาบาลีเป็น “สตุถ” (สัต-ตะ) รากศัพท์มาจาก สสฺ (ธาตุ = เบียดเบียน) + ถ ปัจจัย, แปลง สฺ ที่ (ส)-สฺ เป็น ตฺ : สสฺ + ถ = สสฺถ แปลงเป็น สตุถ แปลตามศัพท์ว่า “วัตถุเป็นเครื่องเบียดเบียนสัตว์” กับคำว่า อาวุธ บาลีอ่านว่า อา-วุ-ทะ รากศัพท์มาจาก อา (คำอุปสรรค = ทัว, ยิ่ง, กลับความ) + ยุธฺ (ธาตุ = รบ, ต่อสู้) + อ ปัจจัย แปลง ย เป็น ว (ยุธ > วุธ) : อา + ยุธ = อายุธ + อ = อาวุธ สูตรแสดงความหมายของศัพท์ว่า “อาทาย

ยุชมนเต ยนต์ิ อาวุธ” (อาทายะ ยุชมนเต ยนต์ิ อาวุธัง) แปลว่า “คนทั้งหลายถือเอาสิ่งใดไปรบกัน สิ่งนั้นชื่อว่า อาวุธ” ดังนั้น “อาวุธ” จึงแปลตามศัพท์ว่า “สิ่งที่คนถือเอาไปรบกัน” เมื่อรวมทั้ง 2 ศัพท์ เข้าด้วยเป็นสำเนา คำว่า ศัสตราวุธ จึงหมายถึงของมีคม เครื่องฟันแทง และอาวุธต่างๆ ที่ใช้ในการล่า ประหาร ทำร้ายร่างกาย ป้องกัน หรือต่อสู้กับฝ่ายตรงข้าม เช่น มีด ดาบ หอก ง้าว ธนู คำว่า ศัสตราวุธ ใช้ในวรรณคดี เช่น ศัสตราวุธอรินทร์ ฤกฏ องค์เอย และอาจใช้เป็นคำราชาศัพท์ว่า ราชศัสตราวุธส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า ศัสตรา หมายถึง ของมีคมเป็นเครื่องฟันแทง, อาวุธต่างๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 1046)

สำนักงานราชบัณฑิตยสภาให้ความหมายของคำว่า อาวุธ หมายถึง เครื่องมือที่ใช้ในการทำร้าย ทำลาย ป้องกัน ต่อสู้ หรือฆ่า เช่น ก้อนหิน ไม้คมแฝก มีด ปืน ระเบิด เป็นต้น ส่วนคำว่าศัสตราวุธ มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า ศสฺตร (สัด-ตระ) แปลว่า เครื่องฟันแทง กับคำว่าอาวุธ ศัสตราวุธ จึงหมายถึงของมีคม เครื่องฟันแทง และอาวุธต่างๆ ที่ใช้ในการล่า ประหาร ทำร้ายร่างกาย ป้องกัน หรือต่อสู้ กับฝ่ายตรงข้าม เช่น มีด ดาบ หอก ง้าว ธนู และศัสตราวุธ ใช้ในวรรณคดี เช่น ศัสตราวุธอรินทร์ ฤกฏ องค์เอย และอาจใช้เป็นคำราชาศัพท์ว่า ราชศัสตราวุธ อาวุธ หมายความว่ารวมถึงสิ่งซึ่งไม่เป็นอาวุธโดยสภาพ แต่ซึ่งได้ใช้หรือเจตนาจะใช้ประทุษร้ายร่างกายถึงอันตรายสาหัสอย่างอาวุธ

2. ประเภทของศัสตราวุธ

2.1 ศัสตราวุธ ประกอบคำ 2 คำ คือ ศัสตราและอาวุธ ดังกล่าวข้างต้น ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงคำทั้งสองไว้ในความหมายที่ใกล้เคียงกัน แต่เพื่อประสงคฺจำแนกให้เห็นประเภทชัดเจน สามารถจำแนกประเภทได้ ดังนี้

(1) ศัสตรา ได้แก่ บรรดาเครื่องประหารที่มีคมชนิดใดชนิดหนึ่งเป็นเครื่องสำหรับฟันหรือแทง เช่น หอก ดาบ ธนู ขอ ง้าว เป็นต้น และพึงทราบว่ สงเคราะห์ไม้ค้อน ก้อนหิน ยาพิษและเชือก เข้าเป็นศัสตราด้วย เพราะเป็นเครื่องผลาญชีวิตให้พินาศ ศัสตรา จึงหมายถึงเครื่องมือทำลายชีวิตทุกอย่าง ไม่จำเพาะแต่เป็นอาวุธเท่านั้น อาจจะเป็นสิ่งของทั่วไปที่สามารถทำร้ายด้วยวิธีการต่างๆ นอกจากนั้นยังมีคำอธิบายอีกว่า ศัสตรา ได้แก่ วัตถุเครื่องประหารมีคมข้างเดียว มีคมสองข้าง

(2) อาวุธ ได้แก่ อาวุธมีอาทಿಯานั้น คือ ดาบ ลูกศร หรือหอก เดิมนั้นหมายถึงเครื่องมือที่ใช้ในการทำร้าย ทำลายป้องกัน ต่อสู้ หรือฆ่า เช่น ไม้ตะพด ปืน ไม้คมแฝก กระบอง ของไม่มีคมทั้งหลายที่ใช้สำหรับต่อสู้ ส่วนในสมันตปสาทิกาอธิบายความในเสถียกถ์ อาวุธปาณิสกขาบทว่า อาวุธ ได้แก่ ปืน และเกาทัณฑ์ ธนูแม้ทุกชนิด พร้อมด้วยลูกศร

ชนิดแปลกๆ ก็พึงทราบว่าเป็นอาวุธ

อนึ่ง ในสัทธัมมปิยโชติกา ได้กล่าวถึง ศัสตราไว้ 3 ประเภท คือ ศัสตราทางกาย ศัสตราทางวาจา และศัสตราทางใจ โดยอธิบายเพิ่มเติมว่า กายทุจริต 3 เป็นศัสตราทางกาย วาจาทุจริต 4 เป็นศัสตราทางวาจา และมโนทุจริต 3 เป็นศัสตราทางใจ

โดยรวมแล้วศัสตราวุธเป็นอาวุธประเภทหนึ่งที่มีมุ่งประสงค์ต่อการทำร้ายร่างกาย ให้บาดเจ็บ ล้มตาย อาวุธประเภทนี้เป็นเครื่องมือสำหรับประหัตประหาร รวมเอาสิ่งต่างๆ ที่ใช้เพื่อการประหัตประหารเป็นอาวุธด้วย แม้โดยสภาพจะไม่เป็นอาวุธก็ตาม เช่น เชือก ปกติมิได้สำหรับรัดสิ่งของ แต่เมื่อทำมารัดคอฆ่าคนก็ถือว่าเป็นอาวุธด้วยเช่นกัน แต่หากรวมความในอรรถกถาด้วยจะมีความหมายครอบคลุมไปถึงการกระทำที่เป็นทุจริตทั้งกาย วาจาและใจไว้ด้วย นั้นเพราะหมายเอาผลกระทบที่เกิดจากทุจริตทั้ง 3 นั้นที่จะก่อให้เกิดผลกระทบในด้านลบตามมาเหมือนกับการถูกศัสตราทำร้าย

2.2 ธรรมอาวุธ หมายถึง อาวุธที่ลักษณะเนื้อหาเป็นธรรมะ เหตุที่เรียกว่าธรรมอาวุธนั้น เนื่องจากอาวุธหมายถึงเครื่องประหัตประหาร สำหรับในทางธรรมนั้นการประหัตประหารจะหมายถึงการทำลายอกุศลกรรมต่างๆ ดังปรากฏพบว่า อริยสาวกผู้มีสภาวะเหมือนอาวุธย่อมละอกุศล เจริญกุศล ละธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษบริหารตนให้บริสุทธิ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 67: 137) เป็นต้น ในพระไตรปิฎกได้แสดงอาวุธทางธรรมไว้ในหมวด อาวุธ 3 ประกอบด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 305: 271)

(1) สุตาอาวุธ อาวุธคือสุตะ สุตะในที่นี้ได้แก่พระพุทธพจน์

(2) ปวิเวการุธ อาวุธคือปวิเวก ปวิเวกในที่นี้ได้แก่ความวิเวก ความสัจ มี 3 ประการ คือ กายวิเวก จิตตวิเวก และอุปธิวิเวก

(3) ปัญญาอาวุธ อาวุธคือปัญญา ปัญญาในที่นี้ได้แก่ ปัญญาทั้งที่เป็นระดับโลกียะและระดับโลกุตระ ปัญญาเป็นดังศัสตรา เพราะอรรถว่า ตัดกิเลส จึงชื่อว่า ปัญญาตั้งศาสตรา

คำว่า ปัญญาวุธนั้นพระเตลุภาณีได้กล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าว่า “พระศาสดาทรงมีพระปัญญาเป็นอาวุธ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 763: 467) “เพราะข้าศึกทั้งปวงกล่าวคือ ราคะ เป็นต้น ทรงกำจัดแล้วด้วยศัสตรา คือ ปัญญา ฉะนั้นจึงทรงพระนามว่า อรหันต์” เป็นที่พึงสำหรับผู้มีภัยกำลังแสวงหาฝั่งคือพระนิพพาน อีกบทหนึ่งว่า “แม้พระปัจเจกพุทธเจ้าก็มีปัญญาเป็นกำลัง คือ มีปัญญาเป็นอาวุธ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 30 ข้อ 158: 496) นอกจากนั้นคำว่าปัญญาวุธยังมีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น “ร่างกายนี้เปรียบเหมือนหม้อดินควรป้องกันจิตนี้ เหมือนป้องกันพระนครแล้วใช้อาวุธคือปัญญารบกับมาร”

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 40: 38) และ“ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกไม่สามารถเอาชนะเสนาของท่านนั้นได้ แต่เราจะใช้ปัญญาเป็นอาวุธทำลายเสนาท่านนั้นให้พินาศเหมือนคนใช้ก้อนหินทุบภาชนะดินทั้งที่ยังไม่ได้เผาและที่เผาแล้วให้แตกไป ฉะนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 446: 600) เป็นต้น

3. อาวุธที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

สำหรับพระไตรปิฎกนั้นเป็นการประมวลหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น 3 ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า เนื้อความที่เกี่ยวกับอาวุธนั้นปรากฏเฉพาะ 2 ปิฎกเท่านั้น คือ พระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

พระวินัยได้กล่าวถึงอาวุธไว้ในส่วนที่เป็นข้อห้ามสำหรับพระภิกษุ ส่วนสำคัญอยู่ในสิกขาบทที่ 3 แห่งปาราชิกและมีปรากฏจำนวนมากในหมวดเสขยวัตร ดังนี้ ในตติยปาราชิก มีพระปฐมบัญญัติเกี่ยวกับการฆ่ามนุษย์หรือความจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิตไว้ว่า “ก็ ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศีลตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หากสงสัยได้สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 167: 139) ต่อมาได้มีการเพิ่มอนุบัญญัติ ความว่า อนึ่ง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศีลตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น กล่าวพรรณนาคุณความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า “ท่านผู้เจริญ จะมีชีวิตอย่างลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่านตายเสียดีกว่าดังนี้” เธอมีจิตใจอย่างนี้ มีดำริในใจอย่างนี้ กล่าวพรรณนาคุณความตายหรือชักชวนเพื่อความตายโดยประการต่างๆ แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หากสงสัยได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 171: 140) ในสิกขาบทวิภังค์ได้อธิบายคำว่า ศีลตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น ได้แก่ แสงหาคาบ หอก ฆมวก หลาว ค้อน หิน มีด ยาพิษ หรือเชือก นอกจากนั้นยังได้แสดงอุบายที่เกี่ยวกับศีลตราเพื่อพรากกายจากชีวิตอีกว่า “ภิกษุวางศีลตราไว้ในที่พึง หรือทายาพิษ ทำให้ชำรุด หรือวางไว้ที่ริมบ่อ เหวหรือที่ลาดชันด้วยหมายใจว่า จะมีผู้ตกลงไปตายด้วยวิธีนี้ต้องอาบัติทุกกฏ มีผู้ได้รับทุกขเวทนา เพราะต้องศีลตรา ถูกยาพิษหรือตกลงไปต้องอาบัติถุลลัจจัย เขาตาย ต้องอาบัติปาราชิก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 177: 147)

ในเสขยิกัณฐ์ สรุสุกัณฐ์ สิกขาบทที่ 9 ความว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์แสดงธรรมแก่คนถือศีลตรา บรรดาภิกษุผู้มักน้อย ฯลฯ ตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “ไฉนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์จึงแสดงธรรมแก่คนที่ถือศีลตรา” ครั้นภิกษุทั้งหลายตำหนิพวก

ภิกษุณีพัพคิย์โดยประการต่างๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ จากนั้นจึงทรงมีพระบัญญัติว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นผู้ใช้ธ้อศีลตรา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 636: 715) สิกขาบทวิภังค์ ได้อธิบายคำว่า ศีลตรา ได้แก่ เครื่องประหารมีคมข้างเดียว มีคม 2 ข้าง ภิกษุไม่พึงแสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นผู้ใช้ธ้อศีลตรา ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นผู้ใช้ธ้อศีลตรา ต้องอาบัติทุกกฏ

ในเสขยิกถณ์ สุธสุวรรค สิกขาบทที่ 10 ความว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พวกภิกษุณีพัพคิย์ แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นผู้ใช้ธ้ออาวุช บรรดาภิกษุผู้มักน้อย ฯลฯ ตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “ไฉนพวกภิกษุณีพัพคิย์จึงแสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นผู้ใช้ธ้ออาวุชเล่า” ครั้นภิกษุทั้งหลาย ตำหนิพวกภิกษุณีพัพคิย์โดยประการต่างๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ จากนั้นจึงทรงมีพระบัญญัติว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นผู้ใช้ธ้ออาวุช” สิกขาบทวิภังค์ ได้แสดงเพิ่มเติมว่า ภิกษุไม่พึงแสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นผู้ใช้ธ้ออาวุช ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นผู้ใช้ธ้ออาวุช ต้องอาบัติทุกกฏ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสิกขาบทที่ 9 และสิกขาบทที่ 10 แห่งสุสุกถณ์ ได้แยกศีลตรากับอาวุชออกจากกันไว้ต่างสิกขาบท ผู้วิจัยเห็นว่า คงเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนและทรงเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของเรื่องนี้จึงแยกกล่าวไว้ต่างสิกขาบท ในคัมภีร์ปวิวาร ได้แสดงถึงอัมมเทศนาสมุฏฐาน ความว่า พระตถาคตเจ้าจะไม่แสดงพระสัทธรรมแก่คนที่กัณรุม ผู้ถือไม้พลอง ผู้ถือศีลตรา ผู้ถืออาวุช ผู้สวมเขียงเท้า ผู้สวมรองเท้า ผู้อยู่ในยานพาหนะ ผู้อยู่บนที่นอน ผู้นั่งรัดเข่า และผู้โปกศิระชะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 8 ข้อ 267: 359) แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับผู้ที่ยังธรรมเป็นอย่างมาก หากอยู่ในความไม่ปลอดภัยหรือในภาวะที่ไม่เหมาะสมจะไม่ทรงแสดงธรรมนอกจากนั้น ในจูฬวรรค กัมมขันธกะ ปัพพาชนียกรรม ได้กล่าวถึง ความประพฤติน่าดีของภิกษุหลายประการ มีการฉันอาหารในเวลาวิกาล ตีมน้ำเมา ทัดดอกไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการละเล่นที่ไม่เหมาะสม คือ ยิงธนู หัดเพลงอาวุช ซึ่งถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เป็นความผิดพระวินัยฐานทุกกฏ ดังพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงประพฤติไม่เหมาะสม รูปใดประพฤตินี้ ต้องอาบัติทุกกฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 6 ข้อ 293: 80) เมื่อทรงตำหนิภิกษุที่กระทำผิดนี้แล้ว ทรงรับสั่งให้ลงปัพพาชนียกรรมด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

อาวุชที่มีปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก พบในพรหมชาลสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระพุทธเจ้าได้แสดงถึงการเลี้ยงชีพที่ไม่ทรงสรรเสริญ คือการเลี้ยงชีพด้วยเครื่องงานวิชา มีการทำนายทายทัก เป็นต้น ได้มีการกล่าวถึงการทำนายลักษณะของผ้า ศีลตรา ดาบ ศร ธนู และอาวุชต่างๆ รวมไว้ด้วย ดังความว่า พระสมณโคตมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วย

เดรัจฉานวิชาเช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ ทำนายลักษณะแก้วมณี ลักษณะไม้พลอง ลักษณะผ้า ลักษณะศีศตรา ลักษณะดาบ ลักษณะศร ลักษณะธนู ลักษณะอาวุธ ลักษณะสตรี ลักษณะบุรุษ ลักษณะเด็กชาย ลักษณะเด็กหญิง ลักษณะทาสชาย ลักษณะทาสหญิง ลักษณะช้าง ลักษณะม้า ลักษณะกระบือ ลักษณะโคอุสุภะ ลักษณะโคสามัญญ ลักษณะแพะ ลักษณะแกะ ลักษณะไก่ ลักษณะนกกระทา ลักษณะเหี้ย ลักษณะตุ้มหู ลักษณะเต่า ลักษณะมฤค ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระพุทธเจ้าได้เปรียบเทียบบรรพชาของภิกษุไว้ว่าเหมือนกับอาวุธที่ชื่อว่า มตชะ ซึ่งเป็นอาวุธที่ทำจากผงตะไบเหล็กกล้าซึ่งช่างเหล็กคลุกเนื้อให้ทนกระเรียนกินแล้วถ่ายไม่ได้ ตายเองหรือฆ่าให้ตายแล้วนำผงนั้นมาล้างน้ำ คลุกเนื้อให้ทนกระเรียนอื่นๆ กินอีกทำอย่างนี้จนครบ 7 ครั้ง ชื่อว่ามตชะ เพราะเกิดจากนกที่ตายแล้ว อาวุذنั้เป็นอาวุธคมกล้ายิ่งนัก พระองค์ทรงเปรียบไว้ว่าภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมีอภิชฌามาก ยังละอภิชฌาไม่ได้ มีจิตพยาบาท ยังละพยาบาทไม่ได้ เป็นผู้มักโกรธ ยังละความมักโกรธไม่ได้ มีความผูกโกรธ ยังละความผูกโกรธไม่ได้ มีความลบหลู่ ยังละความลบหลู่ไม่ได้ มีความตีเสมอ ยังละความตีเสมอไม่ได้ มีความริษยา ยังละความริษยาไม่ได้มีความตระหนี่ ยังละความตระหนี่ไม่ได้ มีความโอ้อวด ยังละความโอ้อวดไม่ได้ มีมารยายังละมารยาไม่ได้ มีความปรารถนาที่เป็นบาป ยังละความปรารถนาที่เป็นบาปไม่ได้ มีความเห็นผิด ยังละความเห็นผิดไม่ได้เพราะยังละกิเลสที่เป็นมลทินของสมณะ เป็นโทษของสมณะ เป็นดุน้ำฝาดของสมณะ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดในอบาย และมีวิบากที่จะพึงเสวยในทุกคติเหล่านี้ไม่ได้เราจึงกล่าวว่า ‘ภิกษุนี้เป็นผู้ไม่ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่สมควรแก่สมณะ’ ภิกษุทั้งหลาย อุปมาเหมือนอาวุธที่ชื่อมตชะ มีคม 2 ข้าง ทั้งซุบและลับดีแล้ว สอดไว้ในฝัก แม้ฉันทใดเรากล่าวว่าบรรพชาของภิกษุนี้ก็มีอุปมานั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 436: 464)

ในสังยุตตนิกาย มหาวรรค ได้กล่าวถึง อาวุธในทางธรรมประกอบด้วยความไม่เบียดเบียนและมีวิเวกเป็นอาวุธ ดังความในชาณุสสนิพราหมณสูตรว่า “กุลบุตรใดมีความไม่พยาบาทมีความไม่เบียดเบียนและมีวิเวกเป็นอาวุธมีความอดทนเป็นเกราะหนัง กุลบุตรนั้นย่อมประพฤติเพื่อความเกษมจากโยคะ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 4: 8) ในอังคุตรนิกาย ปัญจกนิบาต ได้แสดงถึงเรื่องอาวุธไว้ในวณิชาสูตร สูตรว่าด้วยการค้าขายที่อุปาสกไม่ควรประกอบ เพราะเป็นการประกอบอาชีพทุจริต และเป็นอาชีพซื้อขายต้องห้ามทาง พระพุทธศาสนา ซึ่งผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาพึงเว้นจากการค้าขายไม่ชอบธรรม 5 ประการ ดังนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 177: 259)

(1) ค้าขายศีศตราวุธ หมายถึง การค้าขายเครื่องประหารต่างๆ เช่น ศีศตราอาวุธ หอก ดาบ มีด ปืน ระเบิด และเครื่องดักจับสัตว์ ส่วนในอรรถกถาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การ

คำขายศีลตราวุธหมายถึงการให้สร้างอาวุธแล้วขายอาวุธนั้น

(2) คำขายสัตว์หมายถึง การค้าขายมนุษย์ ขายคนโดยการบังคับใช้งานหรือทำงานเยี่ยง ทาส และบังคับหญิงหรือชายให้ค้าประเวณี

(3) คำขายเนื้อสัตว์ หมายถึง การเลี้ยงสัตว์ต่างๆ เช่น วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ ปลา เพื่อขายให้เขาฆ่าเอาเนื้อมาเป็นอาหาร

(4) คำขายของมีนเมา หมายถึง การค้าขายสิ่งเสพติดทำให้มีมีนเมาต่างๆ เช่น สุรา เปียร์ ไวน์ กระแช่ ยาบ้า กัญชา เฮโรอีน และสิ่งเสพติดต่างๆ

(5) คำขายยาพิษ หมายถึง การค้าขายวัตถุมีพิษต่างๆ เช่น ยาพิษ ยาเบื่อ สารพิษ และ อุปกรณ์สำหรับทำลายชีวิตสัตว์และแมลงต่างๆ

ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามค้าขายอาวุธเพราะว่า การค้าขายอาวุธเป็นเหตุให้ทำความผิดก่อโทษแก่ผู้อื่น เช่น การนำอาวุธไปทำร้ายร่างกายหรือฆ่าผู้อื่น ผู้ที่ค้าขายย่อมเป็นส่วนหนึ่งของการฆ่านั้นด้วย ในอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต มหาวรรค นคโรปมสูตร ว่าด้วยธรรมเปรียบด้วยเครื่องป้องกันนคร พระพุทธเจ้าตรัสว่า ในกาลใด ปัจจันตนคร (เมืองชายแดน) ของพระราชาเป็นนครที่ป้องกันไว้ดีด้วยเครื่องป้องกันนคร 7 ประการ และได้อาหาร 4 อย่างตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ในกาลนั้น เราจึงเรียกปัจจันตนครของพระราชาชื่อว่า ศัตรูหมู่ปัจจามิตรภายนอกทำอะไรไม่ได้ 1 ใน 7 ประการนั้นคือ “ปัจจันตนครของพระราชามีการสะสมอาวุธไว้มาก ทั้งที่เป็นอาวุธแหลมยาวและอาวุธมีคม ปัจจันตนครของพระราชาชื่อว่าป้องกันดีเพื่อคุ้มกันภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 67: 136)

ในทำนองเดียวกัน ในกาลใด อริยสาวกประกอบด้วยสัทธรรม 7 ประการ และได้ฌาน 4 ประการ อันมีในจิตยิ่งซึ่งเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ในกาลนั้น เราจึงเรียกอริยสาวกนี้ว่า มารมีบาปก็ทำอะไรไม่ได้ 1 ในสัทธรรม 7 ประการนั้นได้แก่ อริยสาวกเป็นพหูสูต ฯลฯ แห่งตลอดดีด้วยทวิญญูเปรียบเหมือนปัจจันตนครของพระราชามีการสะสมอาวุธไว้มาก ทั้งที่เป็นอาวุธแหลมยาวและอาวุธมีคม เพื่อคุ้มกันภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้มีสุตะเหมือนอาวุธย่อมละอกุศล เจริญกุศล ละธรรมที่มีโทษเจริญธรรมที่ไม่มีโทษบริหารตนให้บริสุทธิ์ ในพระสูตรนี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบสัทธรรมของพระองค์เป็นเหมือนอาวุธ แต่เป็นอาวุธในทางธรรมที่สามารถละอกุศล เจริญกุศลได้ด้วย ซึ่งเป็นไปตามนัยของปัญญาวุธที่ได้อธิบายในหัวข้อว่าด้วยประเภทของอาวุธข้างต้นนั่นเอง ข้อความในลักษณะนี้สอดคล้องกับพระคาถาที่ปรากฏในปัญจสตภิกขุวัตถุ ขุททกนิกาย ธรรมบท จิตวรรค ว่า “ภิกษุรู้ว่ ร่างกายนี้เปรียบเหมือนหม้อ

ดินควรป้องกันจิตนี้ เหมือนป้องกันพระนครแล้วใช้อาวุธคือปัญญารบกับมาร และควรรักษาชัยชนะไว้ แต่ไม่ควรยินดียึดติด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 40: 38) นอกจากจะทรงแสดงให้ทราบว่า ปัญญาเป็นอาวุธแล้ว ในขุททกนิกาย เถรคาถา ทวาทสกนิบาต พระพุทธเจ้ายังทรงยกย่องว่าศีลก็ถือเป็นอาวุธชั้นเยี่ยม ดังพระพุทธพจน์ว่า “ศีลเป็นกำลังหาสิ่งเปรียบปานมิได้เป็นอาวุธชั้นเยี่ยม เป็นอาภรณ์อันประเสริฐเป็นเกราะบังอย่างน่าอัศจรรย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 614: 446)

ในขุททกนิกาย ชาตก เอกกนิบาต กัณฐิชาตก เทวตาโพธิสัตว์ได้กล่าวถึงเรื่องที่นำดำเนินไว้ 3 ประการ คือ คนที่มีลูกศรเป็นอาวุธ ยิ่งไปเติมกำลัง 1 ขนบทที่มีสตรีเป็นผู้นำ 1 และชายผู้ตกอยู่ในอำนาจของหญิง 1 ในอรรถกถาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ามคธครองราชสมบัติอยู่ในพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ในสมัยข้าวก้าวของชนชาวมคธ พวกเนื้อทั้งหลายมีอันตรายมาก เนื้อเหล่านั้นจึงเข้าไปยังเนินเขา เนื้อภูเขาที่อยู่ในป่าตัวหนึ่งทำความสนิทสนมกับลูกเนื้อตัวเมียชาวบ้านตัวหนึ่ง ในเวลาที่พวกเนื้อเหล่านั้นลงจากเชิงเขา กลับมายังชายแดนบ้านอีก ได้ลงมากับเนื้อเหล่านั้นเพราะมีจิตปฏิพัทธ์ในลูกเนื้อตัวเมียนั้น ลำดับนั้น ลูกเนื้อตัวเมียนั้นจึงกล่าวกะเนื้อภูเขานั้นว่า ท่านเป็นเนื้อภูเขาที่เลา กัธรรมาชายแดนของบ้านนาระแวง มีภัยเฉพาะหน้า ท่านอย่าลงมากับพวกเราเลย เนื้อภูเขานั้นไม่กลับเพราะมีจิตปฏิพัทธ์ต่อลูกเนื้อตัวเมียนั้น ได้มากับลูกเนื้อตัวเมียนั้น ชนชาวมคธรู้ว่า บัดนี้เป็นเวลาที่พวกเนื้อลงจากเนินเขา จึงยืนในซุ้มอันมืดชิดใกล้หนทาง ในหนทางที่เนื้อทั้งสองจะเดินมา มีพรานคนหนึ่งยืนอยู่ในซุ้มอันมืดชิด ลูกเนื้อตัวเมียได้กลืนมนุษย์จึงคิดว่า จักมีพรานคนหนึ่งยืนอยู่ จึงทำเนื้อเลาตัวนั้นให้อยู่ข้างหน้า ส่วนตนเองอยู่ข้างหลัง นายพรานได้ทำเนื้อตัวนั้นให้ล้มลงตรงนั้นนั่นเอง ด้วยการยิงด้วยลูกศรครั้งเดียวเท่านั้น ลูกเนื้อตัวเมียรู้ว่าเนื้อนั้นถูกยิงจึงโดดหนีไปโดยการไปด้วยกำลังเร็วปานลม นายพรานออกจากซุ้มฆ่าแหละเนื้อก่อไฟเพื่อบริโภค และแบ่งปันไปยังเรือนให้พวกเด็กๆ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นเทวดาอยู่ในป่าชฎแห่งนั้น พระโพธิสัตว์เห็นเหตุการณ์นั้น จึงคิดว่า เนื้อโง่ตัวนี้ตายเพราะอาศัยมารดา เพราะอาศัยบิดาก็หาไม่ โดยที่แท้ตายเพราะอาศัยกาม จริงอยู่เพราะกามเป็นนิमितเหตุ สัตว์ทั้งหลายจึงถึงทุกข์นานัปการมีการตัดมือ เป็นต้น ในสุคติและการจองจำ 5 ประการ เป็นต้นในทุกคติ ชื่อว่าการทำทุกข์คือความตายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น ก็ถูกติเตียนในโลกนี้ แม้ชนบทใดมีสตรีเป็นผู้นำจัดแจงปกครองก็ถูกติเตียน เหล่าสัตว์ผู้ตกอยู่ในอำนาจของมาตุคามก็ถูกติเตียนเหมือนกัน ในกุณณชาตก ขุททกนิกาย ได้มีการเปรียบเทียบสังโตกับสตรี โดยกล่าวว่าสังโตมีอาวุธประจำตัว 5 ประการ ได้แก่ ปาก 1 และเท้าทั้ง 4 อาวุธทั้ง 5 ของสังโตนี้ย่อมข่มขี่สัตว์ทั้งหลายกัดกินได้ฉันท หึงทั้งหลายก็อาศัยอาวุธ 5 ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส สามารถจับบุรุษให้อยู่ในอำนาจได้

ฉนั้น จะเห็นได้ว่า อาวุธนั้นนอกจากจะหมายถึงสิ่งประหัตประหารที่จับต้องได้และหลักธรรมต่างๆ เช่น ปัญญา ศีล ที่เป็นอาวุธแล้ว ยังหมายถึงอายตนะที่สามารถดึงดูดและทำลายอำนาจของผู้อื่นได้ด้วย โดยเฉพาะรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสของสตรี ที่สามารถทำลายอำนาจของบุรุษได้ ดังปรากฏในคาถาบทหนึ่งว่า “นารีทั้งหลายเป็นผู้ย่ำยีจิตของชาวโลกมีการพอนรำขับร้อง เจริญ และการแย้มยิ้มเป็นอาวุธย่อมเบียดเบียนชายผู้มีสติไม่มั่นคงเหมือนหมูนางจักษุสบนเกาะเบียดเบียนพวกพ่อค้า”

ในคัมภีร์สมันตปาติกา ได้มีการเปรียบเทียบพระธรรมของพระพุทธเจ้า คือ อริยมรรค เป็นเสมือนคัสตราที่ตัดรากเหง้าแห่งความเยื่อใยในรูปเป็นต้น อันสำเร็จมาจากตัณหาและอวิชชา บุคคลที่จะสามารถตัดตัณหาและอวิชชานี้ได้จำต้องมีอาวุธหรือคัสตราในการตัดทำลาย อาวุธนั้นก็คืออริยมรรคมีองค์ 8 อันมีสัมมาทิฐิ เป็นต้น อริยมรรคนี้จะตัดทำลายตัณหาและอวิชชา ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำไว้แล้วให้ คือทรงตัดตัณหาและอวิชชานั้นให้เหมือนตาลยอดด้วน อันไม่สามารถทำให้ตัณหาและอวิชชานั้นงอกงยได้อีกต่อไป อาวุธที่ทรงใช้ในนัยนี้ก็คือธรรมอาวุธที่เรียกว่า อริยมรรค นั่นเอง

ส่วนในสมังควลีลาสินี อรรถกถาที่อธิบายความในทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เรียกคัสตรานี้คือ อรหันตมรรค ดังนั้น คัสตราวุธทั้งหมดจึงเป็นสิ่งที่พระภิกษุไม่สามารถแม้จะจับต้องครอบครอง แม้เขาถวายเพื่อประโยชน์จำหน่ายเป็นมูลค่าแห่งสิ่งของก็ไม่ควรรับไว้ ชื่อว่าการค้าขายคัสตราย่อมไม่สมควร แม้คันธลู่นๆ กัตติ สายธนูก็ดี ประดักก็ดี ขอช้างก็ดี โดยที่สุดแม้มิดและขวานเป็นต้น ที่เขาทำโดยสังเขปเป็นอาวุธก็เป็นอนามาส ถ้ามีใครๆ เอาหอก หรือโตมรมาวางไว้ในวิหาร เมื่อจะชำระวิหาร พึงส่งข่าวไปบอกแก่พวกเจ้าของว่าจงนำไปเสีย ถ้าพวกเขาไม่นำไป อย่าให้ของนั้นขยับเขยื้อน พึงชำระวิหารเถิด ภิกษุพบเห็นดาบก็ดี หอกก็ดี โตมรก็ดี ตกอยู่ในสนามรบ พึงเอาหินหรือของอะไรๆ ต่อยดาบเสียแล้ว ถือเอาไปเพื่อใช้ทำเป็นมิดควรอยู่ ภิกษุจะแยกแยะของนอกนี้ออกแล้ว ถือเอาของบางอย่างเพื่อใช้เป็นมิดบางอย่าง เพื่อใช้เป็นไม้เท้าเป็นต้น ควรอยู่ ส่วนว่าเครื่องอาวุธที่เขาถวายว่า ขอท่านจงรับอาวุธนี้ไว้ ภิกษุจะรับแม้ทั้งหมดด้วยตั้งว่าเราจักทำให้เสียหายแล้วกระทำให้เป็นกับปียกัณฑ์ควรอยู่โดยรวมแล้ว พบว่า อาวุธหรือ คัสตราวุธ ที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาในหมวดพระวินัยนั้น เป็นการอธิบายความเพิ่มเติมในพระวินัยให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับการใช้อาวุธของภิกษุสงฆ์ โดยไม่ให้ภิกษุสาวกมีความเกี่ยวข้องกับคัสตราวุธเลย เพราะอาจจะนำมาซึ่งการฟาดฟันให้ถึงแก่ชีวิต คัมภีร์ชั้นอรรถกถายังได้อธิบายลักษณะของการวางอาวุธในปาราชิกสิกขาบทที่ 3 ที่จำแนกให้เห็นในระดับของอาบัติที่แตกต่างกันตามลักษณะของการวางอาวุธ หรือการอธิบายขยายความเกี่ยวกับวัตถุอนามาสที่เกี่ยวกับอาวุธ ทั้งความเป็นอาบัติและอนาบัติ เป็นต้น พร้อมทั้งยังให้คำจำกัดความเกี่ยว

กับอาวุธและศัสตราในบริบทของการใช้งานที่แตกต่างกันและละเอียดในอีกระดับหนึ่ง

คัมภีร์สุมังคลวิลาสินี ได้กล่าวถึงลักษณะของพระมหาบุรุษที่เป็นผู้มีโรคาพาธน้อย มีความลำบากน้อย สมบูรณ์ด้วยพระเตโชธาตุ อันทำอาหารให้อยู่ดี ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก อันควรแก่ประธานะ เป็นปานกลาง พระโบราณจารย์จึงกล่าวคาถาประพันธ์พระลักษณะนี้ว่าพระมหาบุรุษไม่เปียกเปียก ไม่ย่ำยีสัตว์ ด้วยฝ่ามือ ด้วยท่อนไม้ ด้วยก้อนดิน ด้วยศัสตรา ด้วยให้ตายเอง ด้วยบังคับให้ผู้อื่นฆ่า ด้วยจำจอง หรือด้วยให้หาวตกแล้ว เพราะกรรมนั้นนั่นแหละ พระมหาบุรุษไปจากมนุษยโลกจึงบันเทิงใจในสุดดีและเพราะทำกรรมมีผลเป็นสุข จึงได้สุขมากและมีเส้นประสาทสำหรับรับรสอาหารอันดี เสียดจมาในโลกนี้แล้ว จึงทรงได้รสอาหารดีเลิศ เพราะฉะนั้น พวกพราหมณ์ผู้ฉลาดมีปัญญาเห็นแจ่มแจ้งจึงทำนายว่า พระราชกุมารนี้จักมีความสุขมาก ลักษณะนั้นย่อมส่งอรรถนั้น สำหรับพระราชกุมารผู้ยังดำรงอยู่ในคฤหัสถ์หรือบรรพชิต

ในคัมภีร์นี้ยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของอุบาสก 4 ประการ คือ ศีลอุบาสก อาชีพอุบาสก วิบัติอุบาสก และสมบัติอุบาสก โดยทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้ามahanามะ ซึ่งมีความอธิบายเกี่ยวกับการค้าศัสตราด้วย ความว่า เพราะ เหตุที่อุบาสกเป็นผู้ถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นที่พึ่งถึงพระธรรมพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล ชื่อว่าอุบาสก เพราะเหตุที่อุบาสกเป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต จากอกุศลนาทาน จากกาเมศุสมิจฉาจาร จากมุสาวาท จากน้ำเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้มีศีล ภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย 5 อย่างเหล่านี้อุบาสกไม่ควรทำ 5 อย่างอะไรบ้าง? การค้าขายศัสตรา การค้าขายสัตว์ การค้าขายเนื้อสัตว์ การค้าขายน้ำเมา การค้าขายยาพิษ ภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย 5 อย่างเหล่านี้แล อุบาสกไม่ควรทำ ศีลวิบัติและอาชีวิวิบัติของอุบาสกนั้นนั่นแหละ เป็นวิบัติของอุบาสก ศีลสมบัติและอาชีวิสมบัติของอุบาสกนั้นนั่นแหละ เป็นสมบัติของ อุบาสก

นอกจากนั้นในสุมังคลวิลาสินีได้กล่าวถึงเหตุที่ทำให้สัตว์มีอายุเสื่อม โดยมีเนื้อหาอธิบายในเรื่องของศีล 5 มีความที่อธิบายถึงศัสตราในเพราะความเป็นเหตุและเป็นผลที่ทำให้สัตว์อายุเสื่อมด้วย ความว่าเมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความขัดสนถึงความแพร่หลาย อกุศลนาทานก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่ออกุศลนาทานถึงความแพร่หลาย ศัสตราก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อศัสตราถึงความแพร่หลาย ปาณาติบาตก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อปาณาติบาตถึงความแพร่หลาย มุสาวาทก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อมุสาวาทถึงความแพร่หลาย แม้อายุของสัตว์เหล่านั้นก็เสื่อมถอย แม้วรรณะก็เสื่อมถอย เมื่อพวกเขาเสื่อมถอยจากอายุบ้าง เสื่อมถอยจากวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุแปดหมื่นปี ก็มีอายุถอยลงเหลือสี่หมื่นปี... บุตรของมนุษย์ที่มีอายุสี่หมื่นปี ก็มีอายุสองหมื่นปี... บุตรของมนุษย์ที่มีอายุสองหมื่นปี ก็มีอายุถอยลงเหลือหนึ่งหมื่นปี... บุตรของมนุษย์ที่มีอายุหนึ่งหมื่น

ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือห้าพันปี...บุตรของมนุษย์ที่มีอายุห้าพันปี บางพวกมีอายุถอยลงสองพันห้าร้อยปี บางพวกมีอายุถอยลงสองพันปี...บุตรของมนุษย์ที่มีสองพันห้าร้อยปี ก็มีอายุถอยลงเหลือหนึ่งพันปี...บุตรของมนุษย์ที่มีอายุหนึ่งพันปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ 500 ปี...บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ 500 ปี บางพวกมีอายุถอยลง 250 ปี บางพวกมีอายุถอยลง 200 ปี บุตรของมนุษย์ที่มีอายุ 250 ปี ก็มีอายุถอยลงเหลือ 100 ปี

อนึ่งได้มีคำอธิบายเกี่ยวกับอาวุธ 3 คือ สุตอาวุธ ปริเวกอาวุธ และปัญญอาวุธ ไว้ในสมิงคลวิลาสินี ความว่า อาวุธ คือ สุตะนั้น โดยใจความได้แก่ พระพุทธพจน์ คือ พระไตรปิฎก เพราะว่า ภิกษุอาศัยอาวุธนั้น คือ อาศัยอาวุธ 5 ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่ครั่นคร้าม ข้ามล่งสังสารกันดารได้ เหมือนทหารกล้าไม่ครั่นคร้ามข้ามล่งมหากันดารได้ ฉะนั้น เพราะเหตุนี้แหละ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายอริยสาวกผู้มีสุตะเป็นอาวุธ ย่อมละอกุศล ทำกุศลให้เจริญ ละสิ่งที่มิมีโทษ ทำสิ่งที่ไม่มีโทษให้เจริญ บริหารตนให้บริสุทธิ์อยู่ อริยสาวกผู้มีสุตะเป็นอาวุธ ย่อมละอกุศลได้ ย่อมยังกุศลให้เจริญได้ ย่อมละธรรมที่มีโทษ ย่อมยังธรรมที่ไม่มีโทษให้เจริญ ย่อมบริหารตนให้บริสุทธิ์

อาวุธคือวิเวก คือ กายวิเวก จิตตวิเวก อุปธิวิเวก วิเวก 3 ประการนั้นมีการกระทำต่างๆ กัน กายวิเวก สำหรับบุคคลผู้มียากายหลีกออกไป ยินดีในเนกขัมมะ จิตตวิเวกสำหรับบุคคลผู้มีจิตบริสุทธิ์ บรรลุถึงความผ่องแผ้วอย่างยอดเยี่ยม และอุปธิวิเวกสำหรับบุคคล ผู้ไม่มีอุปถัมภ์ซึ่งวิสังขาร (คือพระนิพพาน) บุคคลผู้ยินดีในวิเวก 3 อย่างนี้ย่อมไม่กลัวแต่ที่ไหนๆ เพราะฉะนั้น วิเวกเมื่อนี้ก็เรียกว่าอาวุธ เพราะอรรถว่า เป็นที่พึ่งอาศัย

อาวุธ คือ ปัญญาอันเป็นโลกียะและโลกุตระ จัดเป็นอาวุธคือปัญญา เพราะว่า บุคคลผู้มีอาวุธ คือ ปัญญานั้น ย่อมไม่กลัวแต่ที่ไหนๆ ทั้งใครๆ ก็ไม่กลัวบุคคลนั้น เพราะฉะนั้น ปัญญาก็เรียกว่า อาวุธ เป็นที่พึ่งอาศัย ให้เห็นอาวุธในพระพุทธศาสนาทั้ง 3 ประการให้กระจ่างยิ่งขึ้น และเป็นข้อแนชัดว่าพระพุทธศาสนานั้นยกย่องให้การสดับรับฟังพระธรรมเทศนา การสงบวิเวก และการใช้ปัญญาเป็นอาวุธที่ยิ่งกว่าอาวุธอื่นใด เพราะทรงคุณค่าแก่ผู้ใช้และจะได้ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่กว่าการประหัตประหาร ชื่อว่า ได้รับชัยชนะที่แท้จริง แม้ในสารัตถทีปนีก็ได้กล่าวยืนยันว่า วิเวก นี้เป็นอาวุธด้วยเช่นกัน ดังในคำว่าอริยมรรคญาณนั้นมีธรรม คือ ศรัทธา กับปัญญาเป็นเอก มีศรัทธาเป็นทูล มีhiriเป็นงอน มีใจเป็นเชือกชัก มีสติเป็นสามารธิ ผู้ควบคุมรถนี้มีศีลเป็นเครื่องประดับ มีฉานเป็นเพลลา มีความเพียรเป็นล้อ มีอุเบกขากับสมาธิเป็นทูล ความไม่เอยากได้เป็นประทุน กุลบุตรใดมีความไม่พยาบาท ความไม่เบียดเบียน และวิเวกเป็นอาวุธ มีความอดทนเป็นเกราะหนัง กุลบุตรนั้นย่อมเป็นไปเพื่อความเกษมจากโยคะ พรหม ยาน อันยอดเยี่ยมนี้เกิดแล้วในตนของบุคคลเหล่าใด บุคคลเหล่านั้นเป็นนักปราชญ์ ย่อมออกไปจาก

โลกโดยความแน่ใจว่า มีชัยชนะโดยแท้

ในสารัตถปกาสินี อรรถกถาแห่งสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ได้กล่าวถึงอาวุธที่ประเสริฐในโลก 4 ประการ ได้แก่

- (1) วชิราวุธของท้าวสักกะ
- (2) คทาอาวุธของท้าวเวสสุวัณ
- (3) นัยนาอาวุธของพญายม
- (4) ทูสสาวุธของอาฬวกยักษ์

ความเป็นเลิศของอาวุธทั้ง 4 อย่างนี้ มีอธิบายว่า ถ้าท้าวสักกะโกรธ พึงประหารวชิราวุธบนยอดภูเขาสิเนรุ พึงแทงทะลุลงไปภายใต้ได้ตลอด 168,000 โยชน์ ส่วนคทาอาวุธของท้าวเวสสุวัณนั้นถ้าปล่อยไปในเวลาโกรธ สามารถตีศีรษะของยักษ์หลายพันให้ตกลงแล้วกลับนำตั้งอยู่ยังเงื้อมมืออีก ส่วนพญายมนั้นหากโกรธแล้วมองดูด้วยนัยนาอาวุธ พวกกุมภัณฑ์หลายพันจะล้มพินาศไปเหมือนหญ้าบนกระเบื้องร้อน สำหรับอาฬวกยักษ์โกรธ จะปล่อยทูสสาวุธไปในอากาศ ฝนจะไม่ตกตลอด 12 ปี ถ้าปล่อยไปในแผ่นดิน รุกขชาติ มีต้นไม้และหญ้าทั้งหมดจะเหี่ยวแห้ง ไม่งอกขึ้นอีกในระยะเวลา 12 ปี ถ้าปล่อยไปในสมุทร น้ำจะแห้งหมด เหมือนหยาดน้ำบนกระเบื้องร้อน ถ้าปล่อยไปที่ภูเขา แม้จะเป็นสินธุรูกก็ตาม ภูเขานั้นจะแตกกระจายออกเป็นชิ้นใหญ่ชิ้นน้อย

ในธรรมปัทมฐกถา ธรรมบท ได้กล่าวถึงเรื่องที่ภิกษุปรารภวิปัสสนาจำนวน 500 รูป ได้เรียนกรรมฐานอยู่ในป่าใหญ่ เมื่อภิกษุไปถึงได้ทำที่พักได้ต้นไม้ใหญ่ ทำให้เทวดาผู้สิงอยู่ในไพรสนต์พากันย้ายลงจากต้นไม้เพื่อแสดงความเคารพต่อภิกษุด้วยคิดว่าคงจะพักอาศัยแค่คืนเดียว แต่เมื่อภิกษุเหล่านั้นจะอยู่ตลอดสามเดือน เทวดาเหล่านั้นจึงเดือดร้อนเพราะไม่มีที่อยู่ จึงออกอุบายขับไล่เหล่าภิกษุด้วยการหลอกให้กลัว แสดงร่างที่หิวขาดบ้าง ส่งเสียงน่าสะพรึงกลัวบ้าง ภิกษุเหล่านั้นเมื่อถูกเทวดาหลอกจึงเข้าใจเป็นผีหลอก ต่างมีอาการสะดุ้งกลัว จึงพากันไปขออาวุธจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงประทานอาวุธ ด้วยบทเมตตสูตร ความว่า “ผู้รู้สันตบถ (บพอันสงบ) พึงกระทำสิกขา 3 หมวดใด ผู้ฉลาดในประโยชน์ควรกระทำสิกขา 3 หมวดนั้น ผู้ฉลาดในประโยชน์พึงเป็นผู้องอาจ เป็นผู้ตรง เป็นผู้ซื่อตรง เป็นผู้อ่อนโยน เป็นผู้ไม่ทะนงตัว”

จากความในธรรมบทนี้ ทำให้เห็นว่า พระสูตรหรือพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าก็มีนัยที่เปรียบเป็นอาวุธด้วยเช่นกัน เช่นในกรณีนี้ ถือว่า เมตตสูตร เป็นอาวุธที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้เพื่อนำไปปราบอมนุษย์เหล่านั้น ก็เมื่อภิกษุเหล่านั้นสาธยายเมตตสูตร เทวดาเหล่านั้นก็กลับใจต้อนรับภิกษุเหล่านั้นพร้อมทั้งให้การอุปถัมภ์รับใช้ด้วยดี พระพุทธเจ้าจึงกำชับด้วย

พระศาสดาว่า “บัณฑิต รู้จักกายนี้อันเปรียบด้วยหม้อ กั้นจิตอันเปรียบด้วยนคร พึงรบบมารด้วยอาวุธคือปัญญา พึงรักษาความชนะที่ชนะแล้ว และพึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่” กุลบุตรผู้บัณฑิตกั้นนั้น เหมือนกันกับวิปัสสนา จิตของตนทำให้มั่นคง คือให้เป็นเช่นกับนคร ห้ามกิเลสที่มีรณนั้นๆ พึงฆ่าด้วยอาวุธคือปัญญาอันสำเร็จแล้วด้วยวิปัสสนา และสำเร็จแล้วด้วย อริยมรรค ชื่อว่าพึงรบ คือพึงประหารกิเลสมารนั้น ดุจนักรบยืนอยู่ในนคร รบหมู่โจรด้วยอาวุธมีประการต่างๆ มีอาวุธ มีคมข้างเดียวเป็นต้น ฉะนั้น

อนึ่ง ในชาตกัฏฐกถา ได้กล่าวถึงอาวุธอีกประเภทหนึ่งที่แตกต่างไปจากคัมภีร์อื่น ได้แก่ วาจาเป็นอาวุธ ในอรรถกถาที่มุ่งอธิบายถึงอำนาจความเป็นใหญ่ของพระราชา ความว่า ธรรมดาพระราชาทั้งหลาย มีวาจาเป็นอาวุธ กริ้วแล้ว ย่อมยังคนอื่นให้พินาศได้ แม้ด้วยอาการเพียงทรงขำเลียดู เพราะฉะนั้น พระราชาอย่ามีความโกรธเกินกว่าคนอื่นฯ ควรเพียบพร้อมด้วย ขันติคุณ เมตตาคุณ และความเอื้อเอ็นดู แลดูพสกนิกรเหมือนโอรสที่รักของตน ข้อนี้ดังจะเห็นได้จากภาษิตที่ว่า กษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำ หากตรัสด้วยความกริ้วโกรธเป็นเหตุให้ต้องประหาร บุคคลให้ตาย พระดำรัสนั้นจึงเป็นเสมือนอาวุธ ด้วยเหตุนี้พระราชาจึงต้องระงับความกริ้วโกรธ ไว้ให้ได้ด้วยเมตตาคุณ ขันติคุณ เพื่อทำนุบำรุงประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเป็นสุข

แม้พระพุทธศาสนาจะปฏิเสธศัสตราวุธ แต่ในปัจจุบันพบว่า ศัสตราวุธบางประเภท ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม ทั้งพิธีกรรมในระดับประเทศชาติ เช่น การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น ตลอดจนพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูป ศัสตราวุธเหล่านั้นถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์และสื่อความหมายทั้งในด้านคติธรรมและค่านิยม ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาให้ละเอียดในบทถัดไป

สรุป

ศัสตราวุธที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาพบว่า พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติกฎเกี่ยวกับศัสตราวุธไว้ เช่น ภิกษุที่แสวงหาศัสตราวุธเพื่อประสงค์ที่จะพราดชีวิตผู้อื่นนั้นถือว่าปาราชิก ภิกษุผู้วางยาพิษหรือวางอาวุธไว้เพื่อหวังว่าจะมีผู้มาโดนกับดักนั้นก็ถือว่าปาราชิก นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าจะไม่แสดงพระสัทธรรมกับผู้ที่ถืออาวุธไว้กับตัวและพระพุทธองค์ไม่สนับสนุนการเลี้ยงชีพด้วยการค้าขายศัสตราวุธ นอกจากนี้แล้วพระพุทธองค์ได้ยังถึงอาวุธอันเป็นปัญญาไว้ว่า อริยมรรคเปรียบเสมือนศัสตราวุธที่สามารถตัดรากเหง้าคืออวิชชาได้ ศัสตราวุธของพระอริยเจ้าทั้งหลาย คือ ปัญญา แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นต้องบาดเจ็บคือศัสตราวุธที่เป็นอันตราย ในขณะที่ปัญญาของมนุษย์ที่สามารถทำลายกิเลสตัณหาและอกุศลธรรมคือศัสตราวุธอันประเสริฐของในพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

คัสตราวุธได้นำมาผนวกกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจนกลายเป็นเครื่องประกอบพิธีสำคัญ เช่น พิธีสมโภชพระพุทธรูปของชาวล้านนา พระสงฆ์จึงควรมีความรู้และสามารถอธิบายถึงความเชื่อมโยงนี้ได้ เพื่อให้ผู้ฟังได้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของจารีตที่ได้สืบทอดกันมา เมื่อเกิดความตระหนักเห็นถึงความสำคัญแล้วก็จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาต่อยอด และรักษาไว้ไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาคัสตราวุธที่ปรากฏในพระพุทธศาสนamahayan โดยศึกษาคัสตราวุธที่ปรากฏในเรื่องราวของพระพุทธศาสนamahayan

บรรณานุกรม

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์ จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.